BERKUN OYA FİLMOGRAFİSİNDE TOPLUMSAL SINIF KAVRAMININ SOSYAL DEĞİŞİM PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

Özge ERKAL
211 127 101

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Berfin VARIŞLI

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Aralık, 2024

BERKUN OYA FİLMOGRAFİSİNDE TOPLUMSAL SINIF KAVRAMININ SOSYAL DEĞİŞİM PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

Özge ERKAL
211 127 101
Orcid: 0009-0003-1714-8503

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Berfin VARIŞLI

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Aralık, 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZGE ERKAL'ın "Berkun Oya filmografisinde toplumsal sınıf kavramının sosyal değişim perspektifinden incelenmesi" başlıklı tezi 12.12.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Doç.Dr.Berfin VARIŞLI (Danışman) Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Prof.Dr.Güncel ÖNKAL Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Bahadır VURAL İstanbul AREL Üniversitesi	.....

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

Özge ERKAL

Aralık, 2024

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı gerçekleştirme hayalimde desteği ile teşvikini her an hissettiğim ve süreç içinde kaybettiğim,varlığımın nedeni babam Faruk ERKAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmayı gerçekleştirmek üzere koşulları sağlayan Üniversiteme ve Sayın Habip SEVİNÇ'e derin şükranlarımı sunuyorum. Araştırma ve tez sürecinin başından itibaren değerli fikirlerini, yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Berfin VARIŞLI'ya, savunma jüri üyeleri Sayın Prof. Dr. Güncel ÖNKAL ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Bahadır VURAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ders sürecim boyunca anlayışını esirgemeyen Sayın Özlem TURAN'a çok teşekkür ediyorum.

Araştırmamda katılım sağlayan, örneklemimi oluşturan değerli eserlerin sahibi yönetmen, senarist ve yapımcı Sayın Berkun OYA'ya ve katılımcılara teşekkürlerimi sunuyorum.

Süreç boyunca yanımda olan kıymetli aileme, Yüksek Lisans programı vesilesiyle tanıştığım değerli arkadaşım Merve BEKAR'a ve sevgili dostlarıma anlayışları ve destekleri için içtenlikle teşekkür ediyorum.

Özge ERKAL

Aralık, 2024

ÖZET

BERKUN OYA FİLMOGRAFİSİNDE TOPLUMSAL SINIF KAVRAMININ SOSYAL DEĞİŞİM PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

Özge Erkal
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Berfin Varışlı
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024

Bu çalışma, Türkiye'deki toplumsal sınıfların ve sınıfsal hareketlilik dinamiklerinin bir değerlendirmesini sunmaktadır. Çalışma, Berkun Oya'nın eserlerini sosyolojik bir mercek altına alarak toplumsal sermaye ve kültürel sermayenin sınıfsal farklılıkların belirlenmesindeki etkisini ve bu iki sermaye biçiminin sınıfsal hareketlilik üzerindeki rolünü incelemektedir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi Bourdieu'nun sermaye biçimleri ile Foucault'nun söylem, kimlik ve iktidar kavramlarına dayanmaktadır. Doğu-Batı, modern-muhafazakâr gibi ikiliklerin Türkiye'deki sınıfsallık üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Özellikle, toplumsal ve kültürel sermaye sahipliğinin Türkiye'de sınıfsal hareketlilikte belirleyici bir rol oynadığı öne sürülmüştür. Berkun Oya'nın eserlerinde kimlik çatışmaları ve bireylerin toplumsal hiyerarşideki konumlarıyla ilişkilendirilebilecek anlatılar, Türkiye'nin sınıfsal yapısına dair bir inceleme fırsatı sunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Sınıf, Kimlik, Politik İktidar, Kutuplaşma, Sosyal Değişim.

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF THE CONCEPT OF SOCIAL CLASS IN BERKUN OYA'S FILMOGRAPHY FROM A SOCIAL CHANGE PERSPECTIVE

Özge Erkal
Master Thesis
Sociology Department
Sociology Master's Program with Thesis
Thesis Advisor: Assoc. Prof. Berfin Varışlı
Maltepe University Graduate School, 2024

This study presents an assessment of social classes and class mobility dynamics in Turkey. The study examines the effects of social capital and cultural capital in determining class differences and the role of these two forms of capital on class mobility by taking Berkun Oya's works under a sociological lens. The conceptual framework of the study is based on Bourdieu's forms of capital and Foucault's concepts of discourse, identity and power. The effects of dichotomies such as East-West, modern-conservative on class in Turkey are discussed. In particular, it is argued that the possession of social and cultural capital plays a decisive role in class mobility in Turkey. The identity conflicts in Berkun Oya's works and the narratives that can be associated with individuals' positions in the social hierarchy provide an opportunity to examine the class structure of Turkey.

Keywords: Social Class, Identity, Political Power, Polarization, Social Change.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... İİ

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI ..... İİİ

TEŞEKKÜR ..... İV

ÖZET V

ABSTRACT ..... Vİ

İÇİNDEKİLER ..... Vİİ

TABLOLAR LİSTESİ X

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... Xİ

KISALTMALAR ..... Xİİ

BÖLÜM 1. GİRİŞ 1

1.1. Problem 1

1.2. Amaç 4

1.3. Önem 4

1.4. Varsayımlar 5

1.5. Sınırlılıklar 6

1.6. Tanımlar 7

BÖLÜM 2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE 11

2.1. Sosyal Tabakalaşma ve Toplumsal Sınıf Kavramı 11

2.1.1. Toplumsal Sınıf Kavramının Tanımı, Yapısal Devamlılığı ve Yeniden Üretimi 11

2.1.2. Toplumsal Sınıf Kavramı Üzerine Bazı Yaklaşımlar 14

2.1.2.1. Marx ve Weber'de Toplumsal Sınıf 14

2.1.2.2. Dahrendorf'da Toplumsal Sınıf Kavramı: Egemenler ve Yönetilenler 17

2.1.2.3. Eric Olin Wright'ta Güç Dağılımı ve Sınıf 20

2.1.2.4. Bourdieu'da Toplumsal Sınıf ve Sermaye Arasındaki İlişkisellik 23

2.2. Foucault'da Özne, Kimlik ve Söylem 28

2.3. Yabancılaşma Kavramı 35

2.3.1. Marx'da Emeğe Yabancılaşma 36

2.3.2. Simmel'de Modernizm ve Yabancılaşma 37

2.3.3. Marcuse'da Popüler Kültür ve Yabancılaşma 38

BÖLÜM 3. TÜRKİYE'DE SINIFLAR VE SOSYAL YAPI 40

3.1. Türkiye'de Toplumsal Sınıf Yapısı (1923-2023) 40

3.1.1. 1980 Öncesi Türkiye'de Sınıfsal Dönüşüm 41

3.1.2. 1980 Sonrası Neoliberal Politikalara Geçiş Ekseninde Sınıfsallık 49

BÖLÜM 4. YÖNTEM 60

4.1. Araştırmanın Yöntemi 60

4.2. Araştırmanın Modeli 61

4.3. Evren ve Örneklem 61

4.3.1. İncelenen Filmler: Örneklem Sunumu 62

4.3.1.1. *Azizler* 62

4.3.1.2. *Cici* 64

4.3.1.3. *İyi Seneler Londra* 68

4.3.1.4. *Bir Başkadır* 72

4.4. Verilerin Toplanması, Çözümlenmesi ve Yorumlanması 79

4.5. Bulgular ve Tartışma 80

4.5.1. Örneklem Olarak Seçilen Eserlerde Ön Plana Çıkan Unsurlar 99

4.5.2. Örneklem Dahilindeki Eserlerde Yer Alan Karakterlerin Toplumsal Gerçekçilikle İlişkiselliği 103

4.5.3. Sosyo-kültürel ve Sosyo-ekonomik Bağlamda Sosyal Medya 108

4.5.4. Kültür Savaşı ve Politik İktidar Ekseninde Kutuplaşma *"Biz ve Onlar"* 122

4.5.5. Sınıfsal Konum 136

4.5.6. Kültürel ve Politik İktidar Ekseninde Sınıfsallık ve Sosyal Değişim 146

BÖLÜM 5. SONUÇ VE ÖNERİLER 161

KAYNAKÇA 165

EKLER 177

Ek-1- Derinlemesine Görüşme Formu 177

Ek-2- Derinlemesine Görüşme Formu 2 182

ÖZ GEÇMİŞ 185

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. *Azizler* Filminin Künyesi 62

Tablo 2. *Cici* Filminin Künyesi 64

Tablo 3. *İyi Seneler Londra* Filminin Künyesi 68

Tablo 4. *Bir Başkadır* Dizi Filminin Künyesi 72

Tablo 5. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri 98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dahrendorf'un Sınıflandırma Şeması 18

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP : Anavatan Partisi

ASKON : Anadolu Aslanları İşadamları Derneği

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DİSK-AR : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi

DP : Demokrat Parti

ECU : The European Independent Film Festival

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

KİT : Kamu İktisadi Teşekkülleri

MOSD : Merkez Ordu Sinema Dairesi

MÜSİAD : Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

NATO : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

SHP : Sosyaldemokrat Halkçı Parti

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEKEL : Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü

TİP : Türkiye İşçi Partisi

TÜRK-İŞ : Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

TİSK : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TÜSKON : Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

BÖLÜM 1. GİRİŞ

1.1. Problem

İnsanlık varolduğu sürece, insanlar arası eşitsizlik de varolagelmiştir. Bu eşitsizlikler farklı sebeplere dayanmaktadır. Bunu tanımlamak üzere ise birçok kavram kullanılmıştır; en çok kullanılan kavramlar arasında toplumsal sınıf ve sosyal tabaka bulunmaktadır. İster toplumsal sınıf kavramı ister sosyal tabakalaşma olarak değerlendirilebilecek eşitsizlik hali, toplumun yapısındaki hiyerarşik konumları belirtmektedir.

Toplumsal sınıf, bir toplumdaki bireylerin ekonomik, kültürel ve siyasi olarak çeşitli benzerlikleri üzerinden gruplaşmalarıyla birlikte kavramsallaşan sosyolojik bir gerçekliktir. Bireylerin sosyal durumlarına göre sınıflandırılması, genellikle ekonomik kaynaklarına, gelir durumuna, mesleğine ve statüye dayanır. Toplumsal sınıflar, bir toplum içindeki belirli bir dönemde mevcut olan ekonomik, kültürel ve sosyal hiyerarşiyi yansıtır. Bir toplumun yapısını anlamak için toplumdaki sınıfsallığı anlamak önemlidir.

Toplumsal sınıf kavramı, Marx'ın toplum yapısını açıklamak üzere kullandığı temel ögedir. Marx'a göre kavram, gelirlerin ve bu gelirlerin kaynaklarının özelliğiyle ilgilidir. Toplumsal sınıfların kategorizasyonu "emek", "sermaye", "toprak mülkiyeti", "kâr" ve "toprak rantı" kavramlarıyla belirlenir. Yani Marx, toplumsal sınıfları üretim ilişkileri eksenine yerleştirmiştir. Marx, toplumu temelde iki sınıflı olarak tayin etmiştir; üretim araçlarını elinde tutan burjuvazi sınıfı ve üretimi sağlayan burjuvazi tarafından sömürülen emekçi proleterya sınıfı. Bu temel iki sınıf, üretim değeri üzerinden doğası gereği sınıfsal çatışmayı doğurur. Marx bu çatışma ekseninde iktisadi ilişkiler ve üretim üzerinden toplumu sınıfsallaştırmış, sınıfsal çatışmanın sonucunda proleteryanın zafere ulaşacağını, üretim araçlarının kamulaştırılması eliyle toplumsal eşitsizliğin ortadan kalkacağını savunmuştur (Marx ve Engels, 1976).

Sonraki nesil Marksist teorisyenler de sınıfsallığı farklı boyutlarla ele almaktadır. Lukacs (1998) için işçi sınıfı ve burjuva sınıfı birbirine bağlı ve bağımlıdır; biri olmadan diğeri de olmayacaktır. Althusser, "devletin ideolojik aygıtları" tezi ile toplumsal sınıfları okul,

din, aile ve sendika gibi kurumlarla birlikte tanımlamış; Gramsci ise "hegemonya" kavramını geliştirerek "üst yapı" ve "alt yapı"nın ideolojiyi felsefi, sanatsal vb. araçsallaştırmalarla birlikte oluşturduklarını savunmuştur. Sancar (2014, s.41-42), hegemonyayı egemenin zor kullanmaksızın sivil toplum gücünü kullanarak "öznelerin onayına dayalı ideoloji inşası" olarak açıklamaktadır.

Weber (1999) ise toplumun sınıfsal yapısının kültürel olduğunu ifade etmiş ve kapitalizmin, Protestan ahlakın da bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Weber tek başına Protestanlığın kapitalizmin nedeni olduğunu söylememiş olsa da, Protestan ahlakın öğütlediği gibi çalışkanlık, çilecilik, tutumluluk ve sağgörü gibi ön plana çıkan değerlerin kapitalizmin doğuşuna etkisi olduğunu savunmuştur. Weber (2012) için toplumsal statü ile toplumsal sınıf aynı çerçeve içinde değerlenir. Toplumsal sınıf, statü ve parti kavramları ile üçlü tabakalaşma modeli ortaya koymuş ve sınıfsallığa boyut katmıştır.

Bourdieu (1986), toplumsal sınıf kavramını yukarıda adı geçen düşünürlere paralel olarak, "habitus" kavramıyla açıklamaktadır. Kendini devam ettirme eylemiyle birlikte, bir grubun üyelerinin ortak deneyimlerini sağlayan habitus, grubu tanımlayarak ona kimliğini kazandıran toplumsal bir topoğrafya üzerine temellenmektedir (Tatlıcan ve Çeğin, 2014, s.318). Bourdieu toplumsal uzamdaki konumları benzer olan bireylerin ortak oldukları kollektif bilinçler olarak sınıfsal habitusu tanımlamaktadır (Timur, 2006, s.17). Sınıfsal konumlar ise dört sermaye biçimiyle belirlenir; "toplumsal sermaye", "kültürel sermaye", "ekonomik sermaye" ve "sembolik sermaye". Bu dört sermaye türünden yola çıkarak Bourdieu (2015), bireylerin yaşam biçimlerinin ve bu yaşam biçimi içindeki eylemlerinin sınıfsal ve ayrıştırıcı olduğunu savunmuştur ve "beğeni" kavramını geliştirmiştir. *Beğeni*, bir bireyin sınıfsal olarak farklılaşmasını sağlayan, onun kimliğini oluşturan bir unsurdur. Örneğin bir işçi; siyasal kararları, yediği yemek ve nasıl yediği, olaylar karşısındaki bakışı, kısacası eylemleri ve algıları ile bir fabrika sahibinden ayrılmaktadır (Bourdieu, 2015).

Foucault ise toplumsal sınıf kavramının klasik tanımıyla ilgilenmemiş; çalışmalarında iktidar, kamusal kurumlar ve söylem ekseninde toplumdaki bireylerin nasıl tabakalaştığı ve konumlandığı üzerine incelemelerde bulunmuştur. Foucault'nun düşünceleri, iktidarın ve bilginin toplumsal yapıyı nasıl biçimlendirdiğini ve bireyleri nasıl kontrol ettiğini vurgular. Ona göre, iktidar ağ yapıda ve her yerdedir; sadece devletin değil, aynı zamanda

kurumların, disiplinlerin ve kültürel normların da içinde bulunur. Foucault, "disiplin toplumu" ve "gözetim toplumu" gibi kavramlarla modern toplumun, iktidarın farklı biçimlerinin egemen olduğu bir yapı olduğunu açıklar ve dolayısıyla bireyler ya da Foucault'nun tanımı olarak özneler, bu yapı içinde ayrışmaktadır. Bu çalışmada, toplumdaki sınıfsallaşmanın Bourdieu'nun sermaye biçimlerinden yola çıkılarak toplumsal kutuplaşma, kimlik ve öteki olma temelinde ve Foucault'nun öznel deneyim olarak kimlik ve söylem kavramları ile açılımlanabileceği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Toplumsal sınıfların sosyolojik teorideki yerini somut bir şekilde anlamlandırmak için toplumu incelemek gerekir. Sinema, tiyatro, edebiyat ve müzik başta olmak üzere sanat yapıtları, toplumun bir yansımasını içeren, sadece kültürel değil aynı zamanda sosyolojik ürünlerdir. Bu çalışmada sinema perspektifinden genel anlamda toplumun, özel anlamda da toplum içindeki sınıfsallaşmanın bir analizi yapılmıştır.

2007 yılı yapımı olan ve "The European Independent Film Festival (ECU) 2008"de açılış filmi olarak öne çıkan *İyi Seneler Londra* filmiyle Berkun Oya, Türk sinemasında önemli bir yer edinmiştir. 2000-2020 yılları arasında daha çok tiyatro oyunları yazıp yöneten Berkun Oya, 2020 yılı yapımı *Bir Başkadır* dizisi ile Meryem ile ailesinin ve çevrelerindeki insanların hayatlarını analiz etme imkanı sağlamıştır. Berkun Oya'nın sinematografisinde toplumsal sınıflar birbirleriyle etkileşim içinde olmasına karşın birbirlerini içselleştiremez ve anlayamazlar, fakat bu sinemasal atmosferinde bazen nihai bazen de anlama yolunda bir umut içermektedir. Yabancılaşma Oya'nın ele alınan çalışmalarında öne çıkmaktadır. Sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik olarak farklılaşan karakterler etkileşim içinde olmalarına karşın aralarında bir duvar örülü gibidir; bu, tezde ele alınan çalışmalarda çoğu diyalog veya eylemde tekrar tekrar inşa edilir. Karakterler, bağlı bulundukları sınıfın tüm kodlarıyla diğer bir sınıfı temsil eden karaktere kendini kabul ettirme çabasındadır veyahut görmezden gelme eğilimindedir; sınıfsal ayrım kültürel boyutla keskinleşmektedir; eserlerin hikayelerinin çatışmasının kurulduğu boyutun kültürel örüntülü olduğu söylenebilir. İletişimsizlik, Berkun Oya filmlerinin bir başka kavramıdır. Aynı evi paylaşan, aileyi oluşturan karakterler dahi kimi koşullarda iletişimsizlik içindedir; bu karakterler "başka mahalleden" olduğunda bu iletişimsizliğin boyutu epey büyümekte, ilişkisizliğe evrilmektedir. Geçer (2021), *Azizler* filmin kısa bir incelemesini yaptığı makalede "iletişim çağında iletişimsizlik; birbirlerini dinlemeyen,

anlamayan, anlamaya da çalışmayan insanlar" tespitinde bulunmuştur. İpşiroğlu da (2020) gazete makalesinde *Bir Başkadır* dizi filmi incelemesinde "dizinin şu an yaşadıklarımıza bir biçimde ayna tuttuğunu düşünüyorum. Kendini ifade edememe, …iletişimsizlik, yalnızlık, mutsuzluk, kapanma, bunalım… …insanların birbirleriyle iletişimleri ya da iletişimsizlikleri hep aynı yerde sayıyor gibi" yorumunu yapmıştır. Keza *İyi Seneler Londra* filminde iletişim dilinin kurulamamasından kaynaklı olarak yaşanan olaylar dizisini görmekteyken, *Cici* film çalışmasında ise aile içindeki bireylerin arasındaki ilişki dinamikleri öne çıkmaktadır.

Berkun Oya ortaya koyduğu işlerde toplumsal sınıf farklılıklarını ve buna bağlı olarak gelişen sınıfsal gerilimleri ana unsurlardan biri olarak ve oyunun atmosferi içinde kimi zaman bir desen kimi zaman bir dekor gibi işlemektedir. Bu çalışmada, Berkun Oya'nın sinemagözünden yola çıkılarak toplum yapısındaki sınıfsallığın dönüşümü politik iktidarlar ekseninde ve kimlik, kutuplaşma ve ötekilik kavramlarının sınıfsallıktaki etkisi araştırılarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.2. Amaç

Problemde ortaya konan toplumsal sınıf olgusu, toplum yapısının temel taşlarından biridir. Postmodern dünyada yeni teknolojilerle, yeni siyasal hareketler ve yeni yaşam pratikleriyle birlikte dönüşen sınıf bilinci, sınıf mobilizasyonu ve farklı sınıflar/öbekler/gruplar arasındaki etkileşimler, toplumun yapısını anlamak için incelemeye değerdir. Bu bağlamlarla birlikte toplum yapısını anlama çabası, sınıfsallığın dönüşümünü anlamak açısından da önemlidir. Bu tezin ana amacı Türk toplumundaki dönüşümü kimlik, öteki olma ve kutuplaşma temelinde Berkun Oya'nın dizi film ve sinema çalışmaları üzerinden anlamaya çalışmak ve ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için Berkun Oya'nın sanatsal çalışmaları merceklenmiş ve toplumsal sınıf olgusuna bu odaktan bakılmıştır. Bu amaçla literatüre bir katkı sunmak hedeflenmektedir.

1.3. Önem

Sosyolojide sınıf kavramı oldukça çalışılmış temel konulardan biri olsa da konuya sanat perspektifinden bakmak, sanat eseri toplumun bir yansıması olduğundan o toplumun yapısını, sınıfsal etkileşimleri, aynı ya da farklı sınıflardaki bireylerin birbirleriyle olan

iletişimini görmek açısından bir rehber niteliği taşır. Sanat eserleri arasında da özellikle sinemanın, toplumun makro ya da mikro ölçekteki görüngüsünü yansıttığını söylemek mümkündür.

Literatür incelemesi yapıldığında, Berkun Oya'nın çalışmalarından yola çıkarak sosyal sınıf kavramı konusunda yeterli çalışma yapılmadığı görülmektedir. 2019 yılına ait Savaş Ecevit Korkmaz'ın çalışması olan "Berkun Oya'nın Güzel Şeyler Bizim Tarafta ve Yangın Duası İsimli Tiyatro Oyunlarının Göstergebilimsel Analizi" isimli tez çalışması dışında tez bulunmamaktadır. İlgili tez de Sahne Sanatları Anasanat Dalında verilmiş ve göstergebilim perspektifinden yazılmıştır (Korkmaz, 2019).

Berkun Oya'nın dizi film çalışmaları ve tiyatro oyunları ile ilgili olarak araştırma makalelerine çeşitli yayınlarda rastlanılmaktadır. Cansu Kübra Günaydın ve Tuğba Elmacı'ya ait, 2022 yılında yayınlanan "Türk Sinemasında Kara Mizahın Sinemasal Serüveni: Azizler ve Seni Buldum Ya Filmlerinde Dijital Çağın Psikopatolojisi" isimli çalışma bunlardan biridir (Günaydın ve Elmacı, 2022). Bir diğeri, 2022 yılında yayınlanmış Selin Kiraz Demir'in "Yalnızlığın Diyalektiğinin Sinema Üzerinden İncelenmesi: Yalnız Aziz-ler" isimli çalışmadır (Demir, 2022). İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisinde, Ersin Aycan ve Sadık Çalışkan'a ait "Bir Başkadır Dizisinin Kadın Aktivistleri Üzerine Bir Çalışma" yayınlanmış makalelerden bir diğeridir (Aycan ve Çalışkan, 2021). Bunların yanında birçok farklı makale de yayınlanmıştır. Fakat toplumsal sınıf bağlamıyla birlikte değerlendirilmiş kapsamlı bir inceleme bulunmadığından bu tezle literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

1.4. Varsayımlar

Günümüz toplumunda sınıfsallık 20. yüzyıla göre değişim geçirmiştir. Sanayi devrimini takiben, uzay çağı, küreselleşme ve internet devrimi gibi gelişmeler sonucu yaşadığımız toplumlarda sınıf kavramı dönüşmüş; politik iktidarlar eliyle kültürel zeminde ortak bir ayrışma/farklılaşma adeta "ötekiler" zümresini, "diğeri" için tek sınıf olarak ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, kapitalizmin orta sınıfı genişletmesi savının çöktüğü, Marx'ın da işaret ettiği gibi iki sınıflı bir toplum yapısının ortaya çıktığı gözlemlenebilmekte; toplum yapısındaki sınıfsal ayrışmanın iktisadi durum farklılaşmasa dahi inşa edilmiş ortak kültürel değerler üzerinde *biz* ve *onlar* olarak ortaya çıkmakta olduğu

söylenebilmektedir. Bireyler sınıf konumlarını ya da sınıf kimliklerini kültürel sermayeleri ile, hakim kültürün ürettiği sembolik sermayeleri ile ve hakim kültürü üreten aktörler üzerinden toplumsal ilişkileri ile belirlemektedir ve ekonomik sermayeleri geçerli fakat dışsal kalarak, diğer sermaye biçimlerine sahiplikleri doğrultusunda kazanılabilmekte ya da kaybedilebilmektedir. Küreselleşen dünyada yükselen popülizmin ve hakim kültürü üreten politik iktidar söylemlerinin "biz" ve "onlar" ya da "egemen sınıf" ve "diğerleri" olarak görülebilecek sınıfsallaşmada bir etkisi olabilir. Bu aynı zamanda polarize bir toplum yapısına işaret etmektedir. Yine belli bir sınıfa, topluluğa ait olan bireyler ortaklaşabilecekleri, aidiyet geliştirecekleri birliktelikleri kursalar da, çalışma koşulları, bireyselleşmenin çağımızda ön plana çıkarılması gibi nedenlerle özneler yalnızlaşmış ve iletişimsizlik büyük bir oranda artmıştır. Bu iletişimsizlik, insanların hem kamusal alanda hem de özel alanlarında birbirlerini anlayamamalarına neden olmakta ve toplumsal olarak kopuşlar yaratmaktadır. Berkun Oya'nın çalışmalarında bu varsayımsal tespitlerin öne çıktığı düşünülmektedir. Yalnızlaşan ve gruplararası ötekileşen karakterler bu argümanları çok iyi yansıtmaktadır. Oya'nın sinema ve dizi film çalışmalarındaki karakterlerin ve kurgusal öykülerin incelenmesiyle toplumdaki "biz" ve "onlar" olarak tanımlanabilecek sınıfsallaşma ve bu kutuplu sınıfsallığı oluşturan nedenler ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Toplumsal sınıf kavramı çok kapsamlı bir konudur. Birçok sosyolog ve filozof bu kavramla ilgili teori geliştirmiş ve kavramı incelemişlerdir. Bu çalışmanın işlediği sınıf kavramı, Türkiye toplumunda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, sanayinin ülkeye girişi ile ortaya çıkan alt/orta/üst sınıf kavramını, günümüz dünyasında biz ve onlar olarak iki kutuplu değerlendirmektedir. Sınıfsallığın ekonomik sermaye ediniminden ziyade siyasal alanın ya da politik iktidarın başatlığında, kültürel ve toplumsal sermaye yoluyla oluştuğu iddiasındadır. Bu bağlamda sınıfsallığı; "ötekileşme", "kimlik", "kutuplaşma" ve "söylem" kavramları üzerinden kapitalist süreçlerden çok, sosyo-kültürel ve siyasal dinamiklerle açıklamaktadır. Bu bağlam çalışmanın odak noktasıdır. Ayrıca bu inceleme yalnızca sanatçı Berkun Oya'nın dört eseri üzerinden yapılmaktadır. Yine nitel araştırma yöntemiyle toplam 20 kişi ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucu veri toplama ve veri analizi süreci genelleştirme ve tekrarlanabilirlik için olanaklı değildir. Bu durum nitel

araştırmanın doğası gereği var olan bağlam içinde bir analizin önemini de ön plana çıkarmaktadır. Tüm bu etkenler çalışmayı sınırlandırmaktadır. Toplumumuzdaki sınıfsallığı farklı açılardan da ele almak, gerçekleştirilecek diğer çalışmalar için uygun olacaktır.

1.6. Tanımlar

Aktör (Sinema): Sinema oyuncusu. “Diderot’nun "Paradox of the Actor" (Oyuncunun Paradoksu) adlı eserinde de oyunculuğun doğasını ve gerçekçilik ile sahne performansı arasındaki ilişkiyi tartışarak oyuncunun, gerçekliği yansıtma amacıyla içsel bir dönüşüm yaşaması ve karakterin duygusal durumlarını gerçekçi bir şekilde ifade etmesi gerektiğini belirtmektedir (Diderot, 1994). Kemal Oruç’un tanımına göre ise, “Oyuncu; bir kişiyi, bir karakteri, bir rolü canlandıran ve bu karakteri oynayarak gösteren kişidir. Oyunculuk ise bunu eyleme dökmektir, yani oynama sanatıdır. Oyuncunun jest ve mimiklerini kullanarak değişik davranışlar sergilemesidir” (Oruç, 2015, s. 11)

Gösterge (Sinema): “Gösteren” ve “gösterilen” göstergeyi oluşturan iki kavramdır. Sinemada gösterge, anlamın iletişimini sağlamak için kullanılan bir araç olarak kullanılır. Umberto Eco'nun semiyotik çalışmaları bu konuda önemli bir referans olabilir. Umberto Eco (1976) “A Theory of Semiotics” adlı eserinde; sinemada göstergenin, anlamın iletimini sağlamak için kullanılan bir araç olduğunu ifade eder.

İktidar: Muhtelif toplumsal sistemlerde ve toplumsal tabakalaşmada yönetme erkini elinde bulunduran kişi, yapı ya da topluluğa verilen isim olarak da açımlanabilecek iktidar, Türk Dil Kurumunun yaptığı tanımda ise; birincil tanımı bir işi yapabilme gücü, erk, kudret iken, ikincil tanımı bir işi başarabilme yetki ve yeteneği olarak geçmektedir. Üçüncü ve dördüncü tanımlamaları ise devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar olarak açıklanmıştır. Collin (2004, s.185) iktidarı, ilk tanımlamada “bir şeyi yapma kabiliyeti ya da gücü” olarak belirtse de bunun yanında “bir şeyi yapma ya da insanlara yaptırma yetkisi, hakkı” ve “hükümet idaresini elde bulundurma, hükümet” olarak ikincil anlamlara sahip olduğunu belirtmiştir. Foucault ise iktidarı “kendi örgütlenmelerini kendi oluşturan, güç ilişkilerini dönüştüren, güçlendiren ya da tersine çeviren bir süreç ve bu

güç ilişkilerini etkili kılan stratejiler olarak anlaşılmalıdır" olarak tanımı genişletmiştir (Canpolat, 2003, s.99).

Kültürel Hegemonya: Hegemonya kavramı, kökeni Yunanca "egemonia" kelimesine dayanan ve "lider" ya da "yönetici" anlamına gelen bir terimdir. On dokuzuncu yüzyılda "siyasi üstünlük" olarak tanımlanan bu kavram (Williams, 1988, s.144), yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında proletaryanın üstünlüğü bağlamında Marksist bir anlam kazanmıştır (Anderson, 1988, s. 30). Bu bağlamda, Antonio Gramsci, 1929-1935 yılları arasında yazdığı "Hapishane Defterleri" adlı eserinde hegemonya kavramını daha geniş bir çerçevede ele alarak, yalnızca proletaryaya değil, tüm yöneten sınıfların eylemlerine de uygulanabilir hale getirmiştir. Gramsci'nin hegemonya anlayışı, sadece zor kullanımı ile değil, aynı zamanda rızaya dayalı bir tahakküm ilişkisi olarak şekillenir. Bu bağlamda, hegemonya, egemen sınıfın kontrolü altında, alt sınıfların rızası ile inşa edilir. Gramsci, zor ile rıza arasındaki ayrımı vurgulayarak, hegemonya kavramının toplumsal ilişkilerdeki rolünü derinlemesine incelemiştir. Hegemonya, hâkim ideolojinin kabulü ve yayılması için bir araç olarak işlev görürken, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamiklerin de şekillenmesine katkıda bulunur. (Gramsci, 1986). Gramsci'nin çalışmaları, "kültürel hegemonya" kavramının sosyal bilimler alanında önemli bir yer edinmesini sağlamıştır.

Öteki: Ben-dışı, biz-dışı, farklı olan diğeri olarak kısaca tanımlanabileceği gibi öteki kavramı, toplum içindeki farklılıkları ve ayrımcılığı anlamak için kullanılan bir terimdir. Öteki, bir grup veya bireyin, belirli bir toplum veya kültür içinde diğerinden farklı veya dışlanmış olarak kabul edilmesini ifade eder. Öteki kavramı, sosyal kimlikler, etnisite, cinsiyet, sınıf, din, ulusal köken, dil ve diğer benzeri faktörlerle ilişkilendirilebilir. Ontolojik olarak, "öteki" olmaz ise "ben"den de söz edilemeyeceğinden öteki kavramı, iktidar ilişkileri, toplumsal dışlanma ve disiplinasyon süreçleriyle yakından ilişkilidir. Foucault (2011), "öteki"yi, toplumda belirli bir norm veya "normal" olarak kabul edilenlerden farklı olanı ifade eden bir kavram olarak kullanmıştır. Bu da "normal" olanın baskın olduğu iktidar rejimi tarafından kontrol edilebilirliği ve dışlanmayı doğurmaktadır (Foucault, 2011). İktidarın bir aracı olarak kullanılarak, ötekileştirilen gruplar marjinalleştirilir, aşağılanır ve denetlenir. Foucault (2015) disiplin mekanizmalarının,

hapishanelerin, akıl hastanelerinin ve toplumun diğer kurumlarının ötekileştirme süreçlerinde rol oynadığını öne sürmüştür.

Özne: Özne kavramı, insanların toplumsal eylemlerinde ve ilişkilerinde aktif rol oynayan bireyleri ifade eder. Bireylerin sosyal yapıları, normları, değerleri ve kültürel bağlamları içinde etkin bir şekilde hareket edebilen ve toplumun şekillenmesinde rol oynayan aktörler olarak da tariflenebilmektedir. Özne, eylem içinde olan ve farkındalığı bulunan birey/kişi/insan olarak tanımlanabilir. Foucault (2014) özne'yi iki biçimde ele almaktadır: Denetlenen ve bağımlı olan özne, özbilgi ve vicdan ile kendi kimliğine bağlı özne. Ona göre özneler, iktidar tarafından toplumsal ilişkiler içinde biçimlendirilirler, dolayısıyla iki türlü olarak da iktidarın boyunduruğu altındadırlar. Durkheim özne kavramını bireyin toplumsal yapı içindeki rolünü anlamak için kullanırken; Weber (2012), sosyal eylemlerin anlaşılması ve açıklanmasında özneyi merkeze alan bir yaklaşım benimsemiştir. Bourdieu (2014) ise özne kavramını bireylerin toplumsal alanlarda yer alırken sahip oldukları kaynaklar, yetkinlikler ve sosyal ilişkilerle ilişkilendirir.

Statü: Statü, bireylerin ya da grupların toplum içindeki konumlarını ve diğer bireylerle olan ilişkilerini tanımlayan bir kavramdır. Bu kavram, toplumdaki farklı katmanların ve sosyal yapıların anlaşılmasında yardımcıdır. Statü, bireylerin toplumdaki diğer bireylerle olan gözle görülen veya algılanan farklılık ve eşitsizliklerini ifade eder. "Weber'in terminolojisinde, güç istediğiniz şeyi diğerlerinden gelebilecek direnişlere rağmen yapabilme kapasitesidir. Örneğin, ekonomik zenginlik kişiye arzuladığı şeyleri elde etme kapasitesi sağlayan bir güç biçimidir. Weber, her toplumun güce dayalı olduğunu iddia etmiştir. Gücün üç boyutu olan ekonomi, prestij ve çıplak güç sınıf, statü ve partinin temelleridir. Sınıflar, statü grupları ve partiler arasında ve içlerinde tarihsel olarak belirleyici önemde güç mücadeleleri yer alır" (Cuff, Sharrock, Franci, 2013, s. 57). Giddens'a (2008) göre toplumsal statü, belli bir birey ya da gruba toplumdaki diğer bireyler tarafından atanmış toplumsal rollerle ilintilidir.

Toplumsal Sınıf: Toplumsal sınıf kavramı, modern sanayi toplumunun tanımlayıcı özelliği olmakla birlikte, Sanayi Devriminden önce feodal dönemde de belirgin olarak bulunmaktadır. Toplumsal sınıflar sanayi toplumunda üretim ilişkileri ile belirlenmekteyken feodal düzende ise kalıtıma, dolayısıyla aileye ve aynı zamanda dinsel ve politikaya göre belirlenmekteydi. Modern toplumlarda ise sınıfsallık karmaşık ve çok

boyutlu olarak ele alınmaktadır. Payne'in (2000, s.4) ifade ettiği üzere "…insanlar, sadece sınıf ya da toplumsal cinsiyet veya sadece etnisitenin önemli olduğu bir sosyal dünyada yaşamazlar… Hepimizin böylesi birçok grup içinde çoklu üyeliği vardır, bu anlamda bulunduğumuz yere bağlı olarak insanlar bir bağlam içinde farklı, fakat diğer bağlam içinde benzer bir konumda olabilirler". Marshall ve Bottomore (2000) toplumsal sınıf kavramını bir eşitsizlik sistemi olarak ele almaktadır. İki tür sınıf kavramına dikkati çekmektedirler; ilki soylular, avam, köylüler, köleler gibi toplumu kast biçiminde katmanlara bölen hiyerarşik bir toplumsal yapıya işaret eden ve doğal, değişmez özellikteki sınıf türüdür. İkinci tür toplumsal sınıf anlayışı eğitim, zenginlik-yoksulluk ve ulusal ekonominin yapısı gibi unsurların ya da kurumların sonucudur. Sınıflar arasındaki farklar kültürel olarak birinci türde olduğu gibi büyük değildir ve grupların refah seviyeleri ölçülebilirdir. Bu ikinci tür sistemde işçi sınıfı egemen kültürü taklit etme eğiliminde bulunmaktadır (Marshall ve Bottomore, 2000, s. 34-35).

BÖLÜM 2. KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Tabakalaşma ve Toplumsal Sınıf Kavramı

Bu bölümde sosyal tabakalaşma ve toplumsal sınıf kavramının tanımı yapılmış, yapısal devamlılığı ve yeniden üretimi açıklanmış ve toplumsal sınıf kavramının öncü kuramcıları bağlamında Marx ve Weber, sınıfsal eşitsizlik bağlamında güç dağılımını açılımlayan Wright, tezin savına uygunluğu ölçüsünde Dahrendorf ile tezin savının temelini aldığı Bourdieu'nun yaklaşımları ele alınmıştır.

2.1.1. Toplumsal Sınıf Kavramının Tanımı, Yapısal Devamlılığı ve Yeniden Üretimi

Bütün toplumlar sosyal, etnik, ekonomik, kültürel vb farklılıklar temelinde tabakalara ayrılmış bulunmaktadır. Tabakalaşma; bir toplumun, bireyleri arasında avantaj veya dezavantaj, ödül ve sorumluluk açısından farklılıkların bulunduğu fakat kısmi bir uyumla iki ya da daha çok tabakaya bölünmesi olarak tanımlanabilir. En genel tanımıyla toplumda var olan sistem içinde bireyin kendini nereye konumladığı ya da nereye konumlandırıldığıdır (Blau, Duncan, 1967). Sosyal tabakalaşma ise, bireylerin gelir, etnisite, din, yaş, toplumsal cinsiyet, statü ve diğer bazı farklılık unsurlarıyla yapılaşan eşitsiz tabakalara bölünmesi durumudur. Tabakalaşma, bireyler arasında genç veya yaşlı, güzel veya değil, beyaz veya siyah, uzman veya değil gibi birçok eşitsizlik inşasının sonucu olarak ekonomik ya da kültürel örüntülü olabilir. Bu eşitsizliklerin ürettiği farklılıklar, gündelik yaşamdaki insan etkileşimleri içinde de sosyal kategorizasyon biçimleri ve davranışları üretir. Örneğin, özel üyelerinin bulunduğu kimi kulüpler vardır, yalnızca üyelerinin geçiş hakkı vardır; burası özel bir *zümreye* aittir; bu da bireyi belirli bir yerde konumlandırır ve yaşam pratikleri de konumunu destekler. Başka bir örnek; devlet memurları da gündelik yaşam içinde belirli bir sosyal kategorizasyona karşılık gelmektedir. Bu eşitsizlik biçimlerine ait eylemler, farklı seviyelerdeki sosyal katmanlarda da toplumu yapılandırmaktadır. Sosyal eşitsizliği açıklarken önemli olan bu iki kavramın analizi, farklı boyutlara odaklanmaktadır. Sınıfsal analiz toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin sonuçlarını incelemekte; tabakalaşma analizi ise gelir, eğitim düzeyi ve mesleki saygınlık skorlarının bölümlenmesini araştırmaktadır (Goldhorpe, 1974).

Toplumsal sınıf, bu tabakalaşmaların her birine denilebilecek bir kavram olduğu gibi; hem kendi hem de diğerleri tarafından itibar, toplumsal ilişkiler, etkinlikler, değer yargıları ve mülkiyet açısından nüfusun bir kesiminden farklı konumlanan diğer kesimi olarak tanımlanabilir. Boratav ise (2012) toplumsal sınıfları bölüşüm ile birlikte açıklamaktadır; bölüşüm farklı sınıflara mensup bireylerin paylaşımları süreci olmakla birlikte toplumsal sınıflar da bu bölüşüm sürecine göre belirlenip tanımlanan bir kavramdır. "…Gelir, servet gibi kategoriden pay alan grupların, öznelerin göreli durumlarının belirlenmesi" yaklaşımından yola çıkılarak "pay alan gruplar, özneler sınıflar olarak anlaşılmalıdır" (Boratav, 2012, s. 30). Philippe Beneton (1991) "Toplumsal Sınıflar" adlı eserinde sınıf kavramını etimolojik olarak açıklamaktadır: "Sınıf sözcüğü (classe) Fransızca'ya 14., İngilizceye ise (class) 16. yüzyılda girdi. Her ikisi de Latince "classis" sözcüğünden gelir; "classis" sözcüğü ise yurttaşları sahip oldukları servete göre ayıran çeşitli kategorileri belirtirdi. 17. ve 18. yüzyıl Fransızcasında bu terim kategori terimine yakın daha genel bir anlam taşıyordu. Sözcük, toplumsal farklılıkları belirtmekte kullanılıyordu, ama zamanın, daha iyi oturmuş özellikle *sıra* ve *meslek* gibi hiyerarşi bildiren diğer kavramlar arasında ayrıcalıklı bir yere sahip değildi. Söz konusu durum, aynı dönemlerde (yaklaşık 1770'e kadar) İngilizce için de geçerliydi. "Class" sözcüğü hem kişileri, hem de şeyleri sıralamada/düzenlemede kullanılıyordu: Toplumsal gerçekliğe uygulandığında ise, aynı anlam öbekleri içinde diğerlerinden pek farkı yoktu, hatta daha önemsizdi ve toplumsal örgütlenme ya da hiyararşi konusunda özgün bir anlam taşımıyordu." (Beneton, 1991, s.11). Adı geçen eserde, kavramlaşma süreciyle ilgili eklenmektedir: "Değişiklik önce 18. yüzyıl sonundan itibaren İngiltere'de, daha sonra da 19. yüzyılda diğer Avrupa ülkelerinde meydana geldi. *Sınıf* sözcüğü az ya da çok, açık bir şekilde, bir anlamda kendi özerkliğini kazanırken, önceki terimlerden başka şeyler ifade etmeye başladı, toplumsal ayrım ve ilişkileri farklı düşünmenin bir anlatım şekli oldu. Sosyolojik ya da sosyolojik-siyasal düşüncenin önemli bir kavramı haline gelen modern *toplumsal sınıf* kavramının tarihi böylece başlıyordu" (Beneton, 1991, s.11,12).

Toplumsal sınıf, modern sanayi toplumlarının öne çıkardığı kavramlardan biri ve belki de en önemlisidir. Endüstri Devriminden önce de sınıfsallık mevcuttu, derebeyliklerdeki toplumsal yapı ya da Hindistan'daki kast sistemi gibi; fakat kavramsallaşması Sanayi Devrimi ile birliktedir. Devrimin ilk çeyreğinde toplumdaki sınıfsallaşma, sanayileşmenin sonucu olarak üretim ve sermaye biçimlerinin ve ilişkilerinin değişmesi

ile birlikte büyük ölçüde iktisadi temelde gerçekleşiyor gibi görünmekteydi fakat günümüzde sınıfsal eşitsizliklerin sadece ekonomik temelli olmadığı açıktır.

Toplumsal sınıf olgusunun kuşaktan kuşağa aktarımı söz konusudur. Bu, *sosyal kapanma* ve *sosyal yeniden üretim* ile sağlanmaktadır. Sosyal bir sınıfın, piramitte kendisinden daha aşağıda olan bir sınıfa mensup olanların kendi alanlarına girmemeleri adına gerekli zorlaştırmaları gerçekleştirmesi ve diğer toplumsal sınıflara karşı kendi sınıfsal çıkarlarını korumaları "sosyal kapanma" kavramı ile açıklanmaktadır. Bunu pratikte gündelik hayatta görmemiz mümkündür: Ayrıcalıklı durumun sürdürülmesi veya artırılması adına evlilik ve ortaklık gerçekleştirilmesi, az bulunan yeteneklere sahip meslek gruplarının bu yeteneklerini yüksek pazarlık unsuru olarak kullanmaları gibi durumlar örnek gösterilebilir. Sosyal kapanma, sınıfsallığın sosyal ve kültürel olarak bütünlük kurması ile doğru orantılıdır.

"Sosyal yeniden üretim" ise, toplumsal sınıfların kuşaklar boyunca nasıl tekrar tekrar üretildiğini açıklamaktadır. Yeniden üretim, sınıfların ekonomik ve kültür kaynaklarını, kendi çocuklarına miras bırakmasıyla gerçekleşir. Weber sosyal kapanmayı, üst sınıf mensuplarının hayat standartlarını kendi statüleri ve bağlı oldukları sınıf kapsamında meşru hale getirerek yeniden üretmelerinin sürekliliğini sağlayan bir araç olarak tanımlamıştır. Bu görüşe bağlı olarak sosyal kapanma; etnik köken, kast ve kapalı rejimleri de dahil ederek eşitsizliğin temeli olarak belirlenmişti (Marshall, 2005). Aynı zamanda bu iki kavram, toplumsal sınıfların soyut bir kavram olmadığını, toplumu tanımlayan sınıfsal farklılıkları ve sınıflar arasındaki sınırları anlamayı sağlamaktadır.

Küresel günümüz dünyasında, sosyal yeniden üretimin pratikleri de dönüşüm geçirmiştir. Bunun en büyük nedeni yerel üretim sanayisinin yerine ulusötesi ticaretin ve ulusötesi fabrikaların faaliyete geçmiş olmasıdır. Böylelikle *ulusötesi kapitalist sınıf* ortaya çıkmıştır. "Ulusötesi şirketlerin yarattığı ulusötesi kapitalist sınıf, emek gücünün bileşenleri ve diğer destek elemanları, kendi çıkarlarını giderek daha çok kapitalist küresel sistemin çıkarlarıyla örtüştürecek ve eğer gerekliyse, sistemin ulusötesi uygulamaları, onların gündelik yaşamlarına etkiyen alanlara daha derinden işleyerek 'kendi' toplumlarının çıkarlarına ters düşeceklerdir" (Sklair, 1991, s. 68). Bu bağlamda yerelde, sınıfsal yeniden üretim dinamiklerinin dönüşmesi de söz konusu olmaktadır.

2.1.2. Toplumsal Sınıf Kavramı Üzerine Bazı Yaklaşımlar

Bu alt bölümde ilk olarak toplumsal sınıf kavramını ele alan öncü kuramcılar Marx ve Weber'in yaklaşımları açıklanmıştır. Sınıfsal eşitsizliği güç dağılımı ile çözümleyen Wright'a değinilerek, tezin savına baz alınan Bourdieu'nun toplumsal sınıf kavramına ve yapısına dair çözümlemeleri detaylıca incelenmiştir. Dahrendorf'un kavrama yaklaşımı ise Türkiye toplumundaki sınıfsallığı açıklamada yardımcı teori olarak eklenmiştir.

2.1.2.1. Marx ve Weber'de Toplumsal Sınıf

Karl Marx, sanayileşmeyle ortaya çıkan yeni sınıfsallaşmanın, çatışma ve sosyal eşitsizlik doğurduğunu ifade etmiştir. Onun sınıf teorisi tarihsel materyalist teoridir ve toplum üretim araçlarına sahip olanlar yani burjuvazi ve üretim bandında emeğini satanlar yani proleterya olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. Sahiplik ilişkisi açısından, emek ve sermayenin arasında oluşan çelişki de sınıfsal çatışmayı doğurmaktadır. Marx'a göre insanlık tarihi, sınıf çatışması tarihidir (Grabb, 2002). Marx'a göre bu iki kutuplu toplum, aynı zamanda sınıf egemen bir devlet yaratmıştır. Özel mülkiyeti koruyan devlet, sömürüye hizmet eden kapitalist düzenin de koruyucusudur ve proleteryanın diktatörlüğü eline geçirerek özel mülkiyetin sonlanması ile devletin de ortadan kalkacağını savunmuştur (Durand, 2010). Marx toplumdaki her ayrışmanın ve hiyerarşinin ekonomik temelli olduğunu belirtmiştir.

Marx, "Kapital" adlı eserinde, bu ekonomik temelleri tarihsel çözümlemeyle anlamaya çalışmıştır. Marx'tan aktarıldığı şekliyle, "sadece emek gücü sahipleri, sermaye sahipleri, mülk sahipleri, ki bunların kendi gelirleri ücret, kar ve ranttır, diğer bir deyişle ücretli emekçiler, kapitalistler ve mülk sahipleri, kapitalist üretim biçimine dayanan modern toplumun üç büyük sınıfını oluşturur" (Coser ve Rosenberg, 1969, s.379). Marx'ın analizine göre, 1800'lerin ilk yarısında toplum üç sınıflıdır. Bunlar; toprak sahipleri, kapitalistler ve ücretli işçilerdi. Ücretli işçiler emek gücüne karşılık gelen ücretle, kapitalistler üretimden elde ettikleri kar ile ve toprak sahipleri de toprağının sağladığı rantla üç ayrı gelir ve dolayısıyla sınıfsallık üretmektedirler. Sanayi teknolojisi hızlı bir biçimde gelişmekteyken toprak sahipleri ve kapitalistler, yani mülk sahipleri ve sermayedar da tek bir sınıf haline dönüşmüştür ve bu burjuva sınıfını oluşturmaktadır; ücretli işçiler de yine bir diğer sınıf olan proleteryayı. Marksist teorisyenler, sömürülen ve sömürenler olarak da ayrımlanabilecek bu iki sınıfın kaçınılmaz olarak bir çatışma

içinde olacaklarını belirtmişlerdir. Burjuvazinin sınıfsallığı geliri ya da gelirinin fazlalığıyla değil, üretim araçlarına sahipliğiyle belirlenmektedir. Marx'a göre, burjuva sermayedar ürettiği ürünün kendine ait olduğunu varsaydığından, emek değeri ve ürün değeri arasındaki değer farkını da gasp etmektedir. Bu farkı Marx, "artı değer" kavramıyla açıklamıştır. Burjuva sermayedarın üretim sürecinde idarecileri aracılığıyla söz sahibi olmasının sonucu olarak işçilerin emekleri de piyasada bir "meta"ya dönüşmektedir. Bu bağlamda iki temel sınıf arasındaki ayrışma, üretim araçlarının sahipliğiyle ilintili olarak açıklanmaktadır. Burjuvazi ve proleterya olarak bu temel iki sınıfın kapitalizme içkin olduğunu belirtmiş, işçilerin sömürülmesinin nihai sonucu olarak da sisteme başkaldıracakları ve sosyalist devrim ile komünist ütopyanın gerçekleşmesinin mümkün olacağını savunmuştur (Marx, 1999). Yine Kapital adlı eserinde, bu temel iki sınıfın yanında çeşitli sınıf fraksiyonları ortaya koymaktadır: Bunlar burjuvazi ve proleteryanın ayrıştığı farklı sınıfsal fraksiyonlardır. Bunlara örnek olarak "sanayi burjuvazisi", "mali burjuvazi", "küçük burjuvazi", "lümpen proleterya" verilebilir. Bu fraksiyonlar tarihsel süreçte dönemlere göre dönüşmektedirler (Marx, 2006). Adı geçen çalışmasında Marx, sınıfın yapısı nedir sorusuna karşılık modern dünyanın karmaşıklığından sıyrılmaya çalışarak incelikle analizini yapmış, fakat cevabı eksik kalmıştır.

Weber ise Marx'ın çözümlemesine katkıda bulunmuş ve detaylandırmıştır. Weber (1996), sosyal tabakalaşmayı kategorize etmekle ilgilenmiş ve üç ayaklı bir model yaratmıştır. Sosyal sınıflar, statü kavramı ve partiler üçlü tabakalaşma modelini oluşturmaktadır. Sınıfın, statünün ve iktidarın yapısal olarak ayrılması bireyin de derecelendirilmesinde çeşitlilik sağlamıştır. Weber'e göre sınıf kavramı, mülkiyet ve üretim; statü kavramı, sosyal konum ve itibar; parti kavramı ise güç ve iktidar ile ilişkilidir (Weber, 1996). Weber bu kavramların birbirlerinden ayrı değil, birbirlerine etki eden kavramlar olduğunu belirtmiştir. İçsel tatmin ve din – özellikle Protestanlık da, taşıdıkları anlam ve içerdikleri bilgi gereği Weber'in sınıfsal tanımında yer almaktadır.

Weber (2012) sosyal sınıfları açıklarken, bu sınıfları oluşturan bireylerin üç kategorizasyondan biri ile diğer kategorilerden daha fazla ilişkili olmasının söz konusu olduğunu belirtmektedir. Fakat bu bir kategoriden fayda sağlayanların, güçlendirdikleri statükoları ile diğer kategorilerin sağladığı faydalardan da yararlanabildiklerini

saptamıştır. Örneğin; güçlü siyasiler, ekonomik ve politik çıkarları için mensubu oldukları parti örgütünü harekete geçirebilmektedirler. Bu saptama, siyaset arenasındaki güçlü aktörlerin siyasi görevleri ve bu görevlerin getirdiği nüfuslarıyla ekonomik gelirlerini teminat altına alarak ya da görevlerini kötüye kullanıp parasal kazanç sağlayarak usulsüzlük ile hukuksuzluğa yol açtığı ve yolsuzluk ile kayırmacılığın kartopu etkisiyle toplumda yozlaşmaya sebebiyet verdiği örneklerde rahatlıkla izlenebilmektedir. 2016 yılında Collective adlı gece kulübü yangınıyla birlikte Romanya'da yaşanan halk sağlığı skandalı ve skandalın patlamasıyla sağlık sistemi içindeki, Bakanlığa da uzanan yolsuzlukların gün yüzüne çıkarılması buna örnek teşkil etmektedir.

Marx'tan farklı olarak Weber (2012), sınıf kavramının eşitsizliğin temel taşı olmadığını öne sürmüştür. Mesleki hiyerarşiye dikkat çekmiş, bu hiyerarşi içinde sınıfların oluştuğunu belirtmiştir. Bir meslek grubu olarak doktorlar, avukatlar vb bireylerin avantajlı bir konumda olabilecekleri, buna karşın vasıfsız işçiler ya da farklı bir grup olarak devlet memurlarının da avantajlı ya da dezavantajlı bir konumda olacaklarını savunarak Marx'ın iki kutuplu toplumsal sınıf tasvirine karşın farklı toplumsal sınıfların belirlendiği bir çerçeve çizmiştir. Üst düzey bir yöneticinin geliri de hayat standardı ve şansı da, altında çalışan bir personelden daha iyi olacaktır. Weber'e (2012) göre üretim çarkına katılacak küçük burjuvazi ile birlikte orta sınıf kapitalizmin doğasına uygun olarak gittikçe genişleyen bir sınıf olacaktır.

Bu çerçeve, sınıfsal gruplaşmaların açıklanmasında önemlidir. Yönetici ve ofisboy arasındaki fark, vasıfsız işçi ile tekniker arasındaki fark statüyü, dolayısıyla sınıfsallığı belirlemektedir. Sınıf ekonomik verilerle ilintili olup nesnellik içerirken, statü toplumsal farklılıkları barındıran, hayat tarzı ile ilgili olandır. "Bir statü grubu kendilerini eşitler, aynı değerde varlıklar olarak gören ve başka toplumsal grupların üstünde ve altında algılayan bir insanlar toplamıdır" (Cuff, Sharrock ve Franci, 2013, s.58). Kendi başına bir sınıfın topluluk olmadığını, sınıfın toplumsal eylemin bir sonucu olduğunu söyleyerek Marx'ı eleştiren Weber'e göre sınıfsallaşma, sınıf üyelerini birarada tutan ya da ayıran faktörlerle, ana toplumun genel karakteriyle ve söz konusu sınıfın diğer topluluk ve sınıflarla ilişkileriyle birlikte ele alınmalıdır (Bottomore, 2000). Bu kapsamda Weber, geç modern toplumda sınıf kavramını açıklamada önemli bir katkı sunmuştur.

Bu iki yaklaşımın sonucu olarak, toplumdaki tabakalaşmayı/sınıfsallığı dört kategori ve bu kategorilerin içerdiği alt kategoriler içinde toplamak mümkündür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Üst Sınıf – Mülk ve üretim araçlarının sahipleri, ultra zenginlerin oluşturduğu sınıf.
- Orta Sınıf – Piyasa olanakları içinde kol gücü ile çalışmayan, yaşam standartları yüksek bireylerin oluşturduğu sınıf.
  - Üst Orta Sınıf
  - Orta Sınıf
  - Alt Orta Sınıf
- İşçi Sınıfı – Piyasa olanakları içinde kol gücü ile çalışan, yaşam standartları düşük bireylerin oluşturduğu sınıf.
  - Vasıflı Kolgücü
  - Yarı Vasıflı Kolgücü
  - Vasıfsız Kolgücü
- Yoksullar – Piyasa olanakları içinde, toplumsal hayata katılamayan engelli, yaşlı, hasta ve/veya marjinal konumda bulunan bireylerin oluşturduğu sınıf.

Bu kategorizasyon hala çoğu modern toplum için geçerli olsa da günümüzde sadece mesleklerin ürettiği kazanç ve yetenekler üzerinden değil, çalışma koşulları ve istihdam ilişkileri de sınıfsallıkta önemli yer tutmaktadır.

2.1.2.2. Dahrendorf'da Toplumsal Sınıf Kavramı: Egemenler ve Yönetilenler

Ralf Dahrendorf işlevselciliğin statik, tarihsel olmayan yargıları ile Marxizmin eskimiş ideolojik tarihçiliğine karşı çıkmıştır (Swingewood, 1998, s.371). Tabakalaşma ve toplumsal sınıf kavramları üzerine çalışmış önemli bir diğer sosyolog olan Dahrendorf, çözümlemeci çatışma kuramının önde gelen ismidir. "İşlevselcilere göre toplum durağandır ve en fazla hareketli bir denge hâlindedir; ancak Dahrendorf ve çatışma kuramcılarına göre toplum her noktada değişme hâlindedir" (Ritzer, 2008, s.26). Marx'ın sınıf analizini eleştiren Dahrendorf, tabakalaşmayı otorite dağılımı üzerinden açıklamaktadır. Ona göre toplumdaki her birey, otoriteye sahip olma veya itaat etme

bakımından farklı konumlarda bulunur. Bu durum, toplumda hiyerarşik bir yapı oluşmasına yol açar. Dahrendorf'a göre tabakalaşmanın iki temel kaynağı vardır: Otorite ve çıkar çatışması. Otorite, toplumda karar verme ve kaynakların dağılımıyla ilgili olarak güce sahip olmak ile, çıkar çatışması ise farklı konumlarda bulunan bireylerin ve grupların farklı çıkarlara sahip olması ile açıklanmaktadır. Dahrendorf, toplumda iki temel sınıf olduğunu savunur:

- Egemenler: Otoriteyi elinde bulunduran ve karar verici sınıf.
- Yönetilenler: Otoriteye itaat eden ve karar verme süreçlerinde etkin olmayan sınıf.

Dahrendorf'a göre bu iki temel sınıf arasında sürekli bir çatışma hali vardır. Egemenler, statükolarını korumaya çalışırken, yönetilenler ise statükoyu değiştirmeye ve daha fazla otoriteye sahip olmaya çalışırlar. İki temel sınıf güç kavramı üzerinde temellenmektedir. "Hükmetme ve hükmedilmenin doğurduğu otorite ilişkileri sınıfların ortaya çıkmasına temel teşkil etmektedir" (Poloma, 1993, s.119). Dahrendorf toplumsal sınıfsal tabakalaşmayı aşağıdaki şemada belirtildiği gibi ayrılamaktadır.

Şekil 1. Dahrendorf'un Sınıflandırma Şeması (Ünal'ın "Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik" çalışmasından alıntılanılarak hazırlanmıştır, 2011).

Sınıfsallık için "güç" veya "yetki" belirleyicidir. Tüm gruplar çatışma içinde değildir fakat sınıfların oluşumu ve harekete geçerek çatışmanın taraflarından biri olmaları için gerçekleşmesi gereken üç temel faktör; "coğrafi birliktelik", "kolay haberleşme" ve "karşıt yetki karşısında eğitim durumu, aile tipleri gibi benzer özelliklere sahip olarak bir araya gelme" olarak sıralanabilir. Bu şartlarla bir topluluk haline gelen bireyler, karşıt yetkiye karşı kendi yetkilerini elde etme mücadelesindedirler ve böylece çatışmanın sürekliliği sağlanmaktadır (Wallace ve Wolf, 2004). Çatışma gruplarının oluşması ve eylemde bulunması için üç kademe bulunmaktadır: "Gizli çıkarların varlığı, bu gizli çıkarların açık çıkarlara dönüşmesini sağlayan gruplar, girişilen örgütlü mücadelenin sonunda da otoritenin ele geçirilmesi" (Erkilet, 2013, s.177). Çatışma, devlet söz konusu olduğunda *emir alan* ve *emir veren* ilişkisi içinde aranmalıdır. Bu bağlamda "emir veren ve egemen olan seçkin sınıfın yanında bürokrasi de sürece katılmıştır ve emir alanlara, yani yönetilenlere karşı bu sürecin içinde yer almaya başlamıştır" (Wallace ve Wolf, 2004, s.148). Üretim ilişkileri ile değil, otorite ilişkileri ile belirlenen sınıflar, Dahrendorf'da katı ve değişmez değildir. Sınıfsal hareketlilik mevcuttur, yani bireyler farklı konumlara geçebilir ve farklı sınıflara ait olabilirler ve sınıf çatışması her zaman devrimci bir sonuca yol açmaz. Çatışma, reformlar yoluyla da çözülebilir.

Dahrendorf norm kavramına da önem atfetmiştir. Tabakalaşma, normların temel olduğu ve güçten kaynaklanarak desteklenen gerçek bir olgudur. Güç tanımı Weber'in tanımı ile örtüşmektedir. Yöneten ve yönetilenler bağlamında güç, çeşitli meslekler ve mevkiler ile ilişkilidir ve bu iki sınıf arasında çatışma doğuracak bir unsurdur. Normları, çoğu teorisyen ortak değer üreten bir araç olarak görmüşken Dahrendorf ise güç sahiplerinin oluşturduğu ve koruduğu, aynı zamanda kendi çıkarlarını da koruyan kurallar ve alışkanlıklar toplamı olarak açıklamıştır.

"Toplumsal çatışma anlayışını Marx'ın ekonomik sosyolojisi ve Weber'in güç analiziyle birleştirmiştir" (Turner, 2010, s.238). Dahrendorf, sınıfsallaşmada Marx'tan sonra yaşanan dönüşümleri değerlendirirken iki nokta üzerinde durmaktadır: "Marx'ın sınıf teorisi, sanayi toplumlarında (ampirik gözlemlerle) yanlışlanmıştır. İkincisi, çatışma ve değişim, sanayi toplumlarında genel olarak farklılaşmıştır" (Dahrendorf, 1959, s.36).

Dahrendorf'un sınıf teorisi, toplumsal değişimi açıklamak için önemlidir. Bir diğer önemi, çatışmanın işlevsel olabileceğini belirtmesidir; çatışmanın, toplumdaki

eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri ortaya çıkarabileceğini ve değişime yol açabileceğini savunmuştur. Ekonomik eşitsizliği yeterince dikkate almaması, toplumdaki cinsiyet, etnik köken gibi diğer eşitsizlik biçimlerini göz ardı etmesi ve çatışmanın çözümü için somut öneriler sunmaması noktasında eleştirilebilir.

2.1.2.3. Eric Olin Wright'ta Güç Dağılımı ve Sınıf

Wright, Marxist bir çizgide "sınıf tipleri sınıflandırması" geliştirerek toplumsal sınıf kavramını geniş ve ayrıntılı bir ölçüde ele almıştır (Edgell, 1998, s.26). Giddens'a göre ise; Marx ve Weber'in toplumsal sınıf yaklaşımlarını birlikte ele alacak şekilde bir sınıf kuramı ortaya çıkarmıştır (Giddens, 2008).

Wright modern kapitalist üretim sürecinin, ekonomik kaynakların denetimindeki üç boyutunu açıklamış ve bu üç boyutun esas sınıfı belirlediğini öne sürmüştür (Giddens, 2008). Bunlardan ilki, sermayenin ve yatırımların denetimidir. İkinci boyut, üretim araçlarının (fabrika, ofis ve araziler vb.) denetimi ve son olarak da emek gücünün denetimidir (Giddens, 2008). Kapitalist sınıf bu boyutların tümünü denetleyebilirken emek gücü olarak da tanımlanabilecek işçi sınıfı ise bu boyutların hiçbirini denetleyememektedir. Bu iki temel sınıf arasında bulunan geniş sınıf ise yöneticiler ve beyaz yaka çalışanlar olarak tanımlanabilecek olanlardır. Bu bağlamda Wright (2016) orta sınıf olgusuna eğilmiş ve "çelişkili mevkiler" olarak adlandırdığı pozisyonları "Sınıflar" isimli eserinde açıklamıştır. Wright, "çelişkili mevkiler" olarak ifade ettiği üç ara sınıf tespiti yapmıştır: Kapitalistler ve işçi sınıfı arasında bulunan yöneticiler/idareciler; küçük burjuvazi ile işçi sınıfı arasında bulunan yarı-bağımsız çalışan kesim; kapitalist ve küçük burjuvazi arasında bulunan küçük işveren kesimi. Bu çerçevede oluşturduğu ara sınıfların "sömürü" ilişkilerinden çok "hakimiyet" ilişkilerine dayandığını ortaya koymuştur. Wright (2017), orta sınıfı dört Marxist stratejik başlıkla ele almıştır. Bu başlıklardan ilki ileri kapitalist toplumdaki sınıf yapısının kutuplu olduğu ve orta sınıfın bir ilüzyondan ibaret olduğudur; ki bu orta sınıf sorunsalının reddiyesi ile başa çıkmak anlamını taşımaktadır. İkinci başlık ise orta sınıf diğer sınıfların uzamında "yeni küçük burjuvazi" ya da "yeni işçi sınıfı"dır; bu stratejide kapitalizmin temel sınıf yapısına çeşitlilik katılmıştır. Üçücü başlık, orta sınıfın burjuvaziden, işçi sınıfından ve küçük burjuvaziden bağımsız farklı bir sınıf olduğu stratejisidir; Wright'a göre bu stratejide kapitalizmin sınıf yapısı önemli şekilde değişmiştir. Dördüncüsü başlık ise, orta

sınıfın aslında bir sınıf olmadığıdır. Bu stratejiler Wright'ın "sınıf ilişkileri içerisinde çelişki mevkiler" olarak adlandırdığı pozisyonlara işaret etmektedir. Örneğin kapitalist bir toplumda yöneticiler grubu patronaj için ve yararına işçileri yönettiğinden kapitalist özellikte olmakta fakat kendi hesabına çalışmadığından ve ücretli olmalarından ötürü de işçi sınıfı özelliğini taşımaktadırlar (Wright, 2016).

Bu geniş orta sınıf için sınıf konumlarını belirlemek adına Wright, iki faktörü işaret etmektedir: Otorite ile kurulan ilişki ve uzmanlık ya da yetenek (Giddens, 2008). Yönetici ve danışman konumundaki orta sınıf üyelerinin otorite ile ilişki kurmaları yoluyla daha ayrıcalıklı olduklarını ifade eden Wright, bu bireylerin sermayedarlar tarafından işçi sınıfının denetiminde kullanıldıklarını öne sürmektedir. Bu bağlamda yöneticiler veya danışmanlar daha yüksek ücretlere ve kariyerlerinde ilerlemelerine rağmen sermayedarın denetimi altında kalmayı sürdürmektedirler; "hem sömüren, hem de sömürülen" bir konumdadırlar (Giddens, 2008, s. 349). Sınıf konumlanmalarında belirleyici olan ikinci faktör olarak uzmanlık ve yetenek ise gücün özel bir biçimine işaret etmektedir. Üretimin enformasyon teknolojileriyle eklemlenmesi ile bilgi ve yetenek yüksek ücretler sunabilmektedir. Wright, bilgi ve yeteneklerini kullanan çalışanların denetiminin zor olduğunu belirtmiş, bu nedenle bağlılıklarını sağlamanın ve işbirliğini devam ettirmenin ödüllendirilmek yoluyla sürdürülebilirliğine dikkati çekmiştir (Giddens, 2008).

Wright (2016), "Eşitsizliğe Yönelik İki Yaklaşım ve Bunların Normatif Sonuçları" isimli makalesinde güç dağılımının sınıf eşitsizliğindeki rolüne değinmektedir. Wright bu makalede eşitsizliği "bireysel nitelikler yaklaşımı" ve "yapısal yaklaşım" başlıkları altında ele almıştır. "Bireysel nitelikler yaklaşımı" başlığı altında gelir dağılımın bireyler arasında olduğuna değinerek bireylerin hangi özelliklerinin bu dağılımda ön plana çıktığını tartışmaktadır. Gelişkin kapitalist bir toplumda eşitsizliğin kaynağını, bireylerin işgücü piyasasındaki konumlarını da şekillendiren motivasyonel, kültürel ve eğitim kaynaklarının edinimiyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Bu, bireylere odaklı bir görünümde olsa da, tümüyle bireyselci bir yaklaşım değildir: Etnik ya da cinsiyet ayrımcılığı, okulların kalitesi, çocuk yetiştirme uygulamaları ve içinde bulunulan mahalle vb birçok sosyal faktör kişilerin bireysel piyasa kapasitelerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda sosyal nedenler gelir ve iktisadi statüdeki eşitsizlikleri anlamak için önemliyse de, doğrudan gelir dağılımı üzerinde etkili değildir; bireylerin

nitelikleri arasındaki eşitsizlik üzerinden değerlendirilebilmektedir. "Yapısal yaklaşım" başlığı altında ise Wright, pozisyonların dağılımını açıklamaktadır. Gelir dağılımının farklı gelir ve ödül seviyelerine sahip işlerin yaratıldığı süreçlere bağlı bir sonuç olduğunu ileri sürmektedir. Bu süreçlerde en önemli yönün, şirketler ve devlet gibi işleri üreten ve düzenleyen kurumlarda gücün kullanılma biçimi olduğunu belirtmektedir. Buna örnek olarak, büyük şirket yöneticilerinin gelirlerinin işçi gelirlerinden katbekat fazla olmasına dikkati çekmiş; yöneticilerin yönetim kurullarıyla işbirliği içinde bulunmasından ötürü kendi ücretlerini ve çalışma programlarını belirleyebilme gücüne işaret etmiştir. Son yıllarda orta gelirli işlerin yok olması; çalışanların refahından çok, hissedarların ve üst düzey yöneticilerin çıkarlarını korumak ve artırmak üzere hareket eden şirketlerin ulusötesi küreselleşme politikalarıyla doğrudan ilintilidir (Wright, 2016). Kapitalist bir ekonomideki güç yapıları zaman ve mekana göre değişiklik göstermektedir. Gelir, güvenlik, çalışma koşulları ve kariyer gibi belirli özelliklere sahip işlerin yaratılması büyük ölçüde kapital, emek ve devlet arasındaki güç dengesine bağlıdır. İş kanunları, asgari ücret belirlemesi gibi devlet uygulamaları ve buna karşılık olarak sendikal hareketler işlerin özelliklerini etkilemektedir. Buna bağlı olarak Wright (2016), "eşitsizliğe ilişkin yapısal bir bakış açısının görevi, gücün işlerin dağıtım özelliklerini nasıl şekillendirdiğini ve siyasi-ekonomik koşulların bu güç ilişkilerini nasıl etkilediğini incelemek" olduğunu belirtmektedir. Kapitalist ekonomiler, kaynakların dağıtımı ve üretim yönetimlerinde her zaman eşitsiz güç dağılımları içermektedir. Wright (2016), sermayenin "özel" mülkiyetinin tam da bu olduğunu belirtir: Sermayedarlar sermayeleri üzerinde tam kontrole sahiptir. Son yıllarda sermayedarların neoliberal politikaların yardımıyla güç kullanımındaki kısıtlamaları kalkmaya başlamıştır; ulusötesi açılımlar ve yoğunlaşan sermaye, güç kullanımının imkanlarının artmasına sebep olmuştur. Gelir dağılımındaki yapısal eşitsizliği azaltmak, güç dağılımındaki bu eğilimlerin değiştirilmesine bağlıdır (Wright, 2016).

İlk başlıkta ele alınan bireysel niteliklere dayalı eşitsizlik sınıfın "kademeli kavramı" ile bağlantılıdır: "Kademeli sınıf kavramında, sınıflar her zaman diğer sınıfların "üstünde" ve "altında" olarak tanımlandığı bir merdivenin basamakları olarak görülür" (Wright, 2016). İkinci başlıkta ele alınan yapısal görüş ise sınıfın "ilişkisel kavramları" ile bağlantılıdır: "Sınıflar yalnızca birbirlerine göre değil, aynı zamanda birbirleriyle olan toplumsal ilişkileri içinde tanımlanır" (Wright, 2016). Wright'a (2016) göre sınıfın

ilişkisel yaklaşımı ile eşitsizliğin yapısal yaklaşımı arasındaki bağlantı "güç" kavramıdır. İlişkisel yaklaşım, sınıfları tanımlayan toplumsal ilişkilerin temelinde gücün yattığını savunur: Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan kapitalistler, bu sayede işçiler üzerinde bir güç elde eder. Bu sınıfsal güç, hem gelir dağılımını etkileyen devlet politikalarını yönlendirme biçimiyle hem de farklı iş türlerine bağlı kazançları doğrudan belirleme şekliyle ekonomik gelirlerin ve ödüllerin dağılımını şekillendirmede merkezi bir rol oynamaktadır (Wright, 2016).

2.1.2.4. Bourdieu'da Toplumsal Sınıf ve Sermaye Arasındaki İlişkisellik

Toplumsal sınıfın kültürel ve sosyal konuma bağlı olduğunu belirten Pierre Bourdieu, 20. yüzyılın en önemli sosyologlarından biridir. Bourdieu'nun teorisinde bireylerin toplumdaki konumunu, sahip oldukları "sermaye türleri" ve "habitus" belirlemektedir. Marx'ın belirlemiş olduğu ekonomik sermayenin yanında, sınıfsal konumlanmayı belirleyen üç sermaye biçimi eklemektedir: Kültürel, toplumsal ve simgesel sermaye. Kültürel sermaye Weberyen yaklaşımdaki statü kavramıyla benzeşmekte, simgesel sermaye ise yine Weberyen teoride onur ve saygınlık durumuna ilişkin statüye atıfta bulunmaktadır. Bunlardan ayrı olarak, "alan" kavramı Bourdieu'nun teorisini temellendirmektedir.

Bourdieu'yu (2015) diğer sosyologlardan ayıran teorik araştırma, mikro analize karşı makro analiz ve sembolik yaklaşımlara karşı maddi nesnelere dikkati çekenlerden farklı olarak tüm bu ayrımların bilimsel değil toplumsal olduğunu söylemesidir. Sorunsalın epistemolojik olmadığını toplumsal ve kesinlikle siyasal olduğunu ifade etmektedir. Özne-nesne düalizmi, toplumdaki sınıfların ve statü gruplarının arasındaki toplumsal bölünmelerden ileri gelmektedir (Swartz, 1997, s.15-30). "Ayrım" (Distinction) adlı eserinde sınıfları ve sınıfsal ayrımları, yapısı nesnel bir biçimde gözlemlenebilecek ve *eyleyicilerin* düşünce ve eylemlerine içkin olmayan ve bunları kısıtlayan "toplumsal olgular" olarak tanımlamış olsa da, yapısalcılığı ve Durkheimcı dışsal – engelleyici "toplumsal olguları nesnelleştirici eğilimlerle" anlamaya çalışmayı reddetmektedir (Bourdieu, 2015). Bourdieu, bireylerin bir sınıfa ait oldukları, bu sınıfın kendilerine avantaj ya da dezavantajlar sunduğu ve avantajlı durumlarda faydalarını meşru kılmak adına dizayn edilmiş *ideolojilerin* olduğu fikriyle Marx'a yakın durmaktadır. Bireyler

tarafsız ve masum değil, tam tersine ekseriyetle nesnel sınıfsal yapıların sonucu olarak çıkar çatışmalarının bir uzantısı ideolojik silahlardır (Bourdieu, 1977, s.21).

Bourdieu, toplumsal sınıfları açıklarken tüketim ve yaşam tarzı, boş zamanlarda gerçekleştirilen hobi faaliyetlerini dikkate almıştır. Sınıfsallaşma, yalnızca ekonomik boyutta değil, kesinkes kültürel boyutta yapılaşmaktadır. Belirlediği dört temel sermayenin yeni değişkenler olduğu; mesleki hiyerarşi, iktisadi ve eğitim çevresinde şekillenen eski sınıfsal analizlerin yerini aldığı bir gerçektir. Bourdieu'ya (1995) göre üç temel sınıf bulunmaktadır: Tahakkümkar ve tüm sermayeye sahip üst sınıf, bu üst sınıfın taklitçisi burjuva sınıfı ile kültürel ve toplumsal sermayeleri yeterince bulunmayan halk sınıfı. Bir sınıfın tahakküm kurması, tasavvur ettiği toplumsal düzenin, diğer sınıfların rızasına bağlı olmasıyla gerçekleşmektedir (Ünal, 2011, s.78-80). Aynı zamanda sınıflar siyasi faillerle var olmaktadır. Gerçek bir sınıf siyasal kolektif bir harekettir (Bourdieu, 1995).

Dört temel sermayeden biri olan ekonomik sermaye, bireyin tüm gelirleri ve birikimleridir; mülkiyet hakkı ile de kurumsallaşmıştır ve bireye fayda sağlamaktadır. Böylece bireyin diğer sermaye türlerine ulaşması da kolay olmaktadır. Ekonomik sermaye maddi varlıklarla ilişkili olduğundan kuşaktan kuşağa aktarımı miras yoluyla gerçekleşmektedir (Bourdieu, 1986, s.242). Bir diğer sermaye biçimi olan kültürel sermaye Bourdieu'nun ifadesiyle "bilgi sermayesi"dir. Esas olarak Weberyen kuramda "statü"yü belirleyen her neyse, Bourdieu'cu kuramda bu kültürel sermayedir (Moore, 2010, s.102). Kültürel sermaye eğitim düzeyiyle ilgilidir ve bireyin yaşam tarzına ait pratikler, sahip olduğu bilgi ve yeteneklerde varlık göstermektedir, bu bağlamda bireye özgüdür ve tüm bu bilgilerin bireyin ölümü ile yok olması neticesinde biyolojik ve maddidir. Kültürel ürünler olan sanat eserleri ise kültürel sermaye biçiminin nesnelleşmiş halidir. Bourdieu, eğitim düzeyinin belirlediği nitelikler ve unvanların bireylere hakları özelinde yasal güvenceler sağladığını ve bunun, kültürel sermayenin kurumsallaştırılmış haline örnek olduğunu ifade etmektedir (Bourdieu, 1986, s.243-246; Bourdieu, 2015, s.200-210).

Toplumsal sermaye, toplumdaki bireyler arasındaki iletişim olarak ya da iletişim ağı olarak tanımlanabilir. Aile, cemiyet, kulüp, okul vb. gibi yapılara mensup olmak ya da evlilik bağı gibi olgularla bireyler simgesel ve maddi kazançlar sağlayabilmektedir; bu,

toplumsal sermayenin kurumsallaşmış halini açıklamaktadır. Kurumsal toplumsal sermaye, ilişki ağının veya ilişki içinde bulunulan yapının kültürel ve ekonomik sermayesi güçlüyse bireye doğru orantılı olarak yarar sağlamaktadır. Bu bağlamda, bireyin sermayesi hızlı bir şekilde artabilmektedir. Fakat aynı oranda da sermaye hızlıca kaybedilebilmektedir; çünkü ilişki ağını her zaman muhafaza etmek gerekmektedir. Bayramlarda, yılbaşlarında gönderilen telefon mesajları yoluyla kutlama gibi gündelik yaşamda ilişkileri iyi tutmak üzere eylediğimiz her pratik, bu muhafaza etme isteğinin sonucudur. Diğer sermaye türleri gibi maddi bir aktarımı söz konusu değildir; toplumsal sermaye tekrar tekrar üretilmesi gereken bir şeydir. Dini ritüeller, ulusal bayramlar, resepsiyon ve organizasyonlar gibi bireyleri ortaklaştıran etkinlikler yeniden üretime katkı sağlamaktadırlar (Bourdieu, 1986, s.247-249).

Dördüncü sermaye biçimi olarak simgesel sermaye ise itibar, haysiyet, tanınırlık ve yaşam tarzı gibi sembolik değerler ile ilişkilidir. Bu değerlere bağlı olarak toplumsal algılanma biçimleri oluşmaktadır. Bu algılar, bireyi varoluşu ile ilgili gerekçelendirmektedir. Birey böylelikle yaşama karşı amaçsız ve önemsiz hissetmemektedir. Diğer sermaye biçimleri açık ve pratik şekilde tanındığında, meşrulaştığında simgesel sermayeye evrilmektedir; toplumsal tanınırlık ile toplumsal varlığın algılanması ise bu algılanmada farklılaşan her sermaye biçimi simgesel sermayeye dönüşmektedir. Kullanılan ev eşyaları, kıyafetler, saç biçimi gibi nesnel farklılıklar; dilin kullanımı, ahlaki yaklaşımlar gibi öznel benimsemeleri içeren "yaşam tarzı"nda bu dönüşüm simgeseldir. Simgesel sermaye, bireylerin sahip olma çabasında, sahip olduktan sonra ise koruma güdüsünde olduğu ve artırmak istediği sermaye biçimi olduğundan birikim gerektirmektedir ve bu birikim için önemli bir zaman ve emek gerekmektedir (Bourdieu, 2016, s.285-286; Bourdieu, 2014, s.198-203).

Toplumsal alanda bireylerin bu dört sermaye biçimine az veya çok sahipliği bulunmaktadır. Tüm sermaye içindeki birçok kaynağa işaret eden farklı sermaye temsilleri farklı eylem "alan"larıyla ilişkilidir ve bu işlevsel "alan"larda anlam kazanır (Calhoun, 2014, s.107). Bourdieu ve Wacquant "Düşünümsel bir Antropoloji için Cevaplar" (2014) isimli eserde alan kavramını şu şekilde tanımlamışlardır: "Alan, konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, var oluşları ve kendini işgal edenlere, eyleyicilere ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından, farklı iktidar ya da sermaye türlerinin dağılım

yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla (situs), ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme vb.) nesnel olarak tanımlanır" (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s.81). Bourdieu, sermayenin birçok alan ile ilişkili olduğunu belirtmiştir; bu alanlar spor, sanat, ekonomi, hukuk, siyaset gibi başlıklara denk gelmektedir. Bu alanlara uygun sermaye biçimi bireyde mevcut ise, bu alanlardan yarar sağlama kapasitesi de azami olmaktadır. Alanlar aynı zamanda güç ve sermaye edinimi adına bir mücadelenin ve dolayısıyla çatışmanın da sebebidir. Marx'ın kuramında olduğu gibi mücadele sadece iktisadi alanda değil, kültürel ve diğer sermaye biçimi alanlarında da verilmektedir. Eldeki sermayeyi korumak, artırmak, dönüştürmek ya da yeni sermaye elde etmek için bu alanlarda mücadele verilir (Etil ve Demir, 2014, s.336).

"Alan" kavramını açıklarken bir diğer iki kavramı ele almak gerekmektedir. Alandaki toplumsal eyleyicileri Bourdieu, bir takım oyuncusuna benzetmektedir. Bu bağlamda alanlara girmek isteyen eyleyiciler, alana hem değer atfetmiş olurlar hem de bir tür rekabet unsuruna dönüşmektedirler. Alana dahil olma süreci kazanan ve kaybedenlerin olduğu bir "bahis"tir, dolayısıyla bir yatırım gerektirmektedir. Bu yatırım "illusio" ile, eyleycilerin yani oyuna dahil olanların buna istekleri ve inançları da "doxa" ile kavramsallaştırılmıştır. Her eyleyici birikmiş sermaye biçimlerinin getirdiği farklı yeteneklere ve ayrıcalıklara sahip olduğundan konumlandıkları veya konumlanmaya çabaladıkları alanda "doxa"nın güçlenmesi ya da zayıflaması mümkündür. Böylelikle eyleyicilerin alanlar içinde farklı konulanmaları bulunmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s.82,83). Bu bağlamda aynı alan içinde, birbirine benzeyen donanımları bulunan eyleyicilerin sermaye nicelikleri ve sermaye yapısı da değişiklik göstermekte ve çeşitli toplumsal konumları dolayısıyla sınıfsallığı da buna göre belirlenmektedir.

Alanlar bilinçli bir şekilde yaratılmamıştır; daha çok yazılı olmayan kurallar ve düzenlilikler barındırmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s.83), bu nedenle eyleyiciler bu alanlara giriş yaparken rehberi olacak belirli normlardan ve düzenlilik bilgisinden yoksun bulunmaktadırlar. Eyleyicilerin *doxa'*sının kaynağı ise, "habitus" kavramı ile açıklanmaktadır. *Habitus* ise eyleyicinin sahibi olduğu şey değil, olduğu şey yani kendisidir (Tatlıcan ve Çeğin, 2014, s.316). Eyleyicinin yaşadığı sıkıntılar, aldığı riskler, göze almak durumunda kalabileceği ölüm gibi durumlar ve hissiyatları, başetme, sağaltım veya dışavurum pratikleri habitus kavramı ile açıklanmaktadır. Bourdieu habitusu şu şekilde tanımlamaktadır: Dünyaya maruz kalarak ya da dünyayla ilişki

kurarak edindiğimiz, kendi bedenimizin tarihsel ürünü *habitustur* (Bourdieu, 2016, s.170). Buna göre habitus, toplumsallığın bedenselleşmesi halidir. Aynı zamanda yaşam şartları ve içinde bulunulan topluma göre değişiklik göstermektedir. Farklı yaşam koşulları, toplumsal şartlar ve deneyimler farklı habitusları oluştururken, habituslar bu bağlamda hem benzerlik hem de farklılık kurmaktadır. Bir "ayrım" gerçekleştirdiğinden habitus farklı eylemlerin yani "pratiklerin" yaratıcısıdır (Bourdieu, 2015).

Bourdieu'da toplumsal sınıfları "sermaye", "alan" ve "habitus" oluşturmaktadır. Bunlar, birbirlerini yapılandırmaktadır. "Toplumsal uzam"da belirli konumlanmalardaki eyleyiciler, genellikle aynı fiziksel mekanlarda bulunmakta, benzer özellikler göstermektedir. Bu çerçevede, sınıfsal habitus yaratılmaktadır (Crossley, 2010). Bourdieu'nun üç temel toplumsal sınıf kategorizasyonu aşağıda belirtilen şekliyle açıklanabilir (Bourdieu, 2014).

- Burjuvazi veya egemen sınıf (Patronlar, sanayiciler, üst düzey yöneticiler, serbest meslek erbapları ve akademisyenler)
- Küçük burjuvazi veya orta sınıf (Zanaatkarlar, küçük esnaf, beyaz yakalılar, orta düzey yöneticiler, sosyal hizmet görevlileri)
- İşçi sınıfı veya halk sınıfı (Ustabaşılar, vasıflı işçiler, yarı vasıflı işçiler, vasıfsız işçiler)

Bu sınıflar benzer beğenileri, yaşam tarzlarını, giyimleri ve zevkleri taşımaktadırlar, bu benzerlikleri üreten sınıfsal habitus, aynı zamanda ortaklaşmayı da desteklemektedir (Jourdain ve Naulin, 2016, s.82, 88). Sınıflar keskin bir hiyerarşi içinde bulunmazlar; sınıflar arası geçiş, sınıf atlama, sınıfsal konumların farklılaşması mümkündür. Eyleyiciler, sınıf atlamaya çabalarken genellikle atlamaya çalıştığı sınıfın pratiklerini taklit etmektedirler. Bourdieu bu durumun, üst sınıf mensuplarını rahatsız ettiğini, çünkü konumlarını ve avantajlarını kaybedecekleri korkusu duymakta olduklarını belirtmektedir. Taklit edilen şeyin değerini kaybetmesi sonucu üst sınıf, farklı pratiklere yönelecek ve bunları tercih edeceklerdir. Üst sınıflar, sosyal kapanma gerçekleştirerek sınırlarını çizip mesafelerini muhafaze etmeye çabalar ve diğer sınıflarla aralarında her zaman bir farklılık ve *ayrım* belirlemektedirler (Jourdain ve Naulin, 2016, s.92-93).

Bourdieu'nun sınıf kavramına ilişkin görüşleri, sınıf analizine daha geniş bir perspektif sunmuş ve sınıfsal farklılıkların daha derinlemesine anlaşılmasına katkısı büyük olmuştur.

Sonuç olarak ele alınan kuramsal analizler ışığında belirtmek gerekirse toplumsal sınıflar, tüm karmaşık toplumlarda görülen evrensel bir olgudur. Tezin bulguları yorumlanırken, burada bahsi geçen teori ve teorisyenlerden Bourdieu ve temel kavramlarından yola çıkılacaktır. Sınıflar ya da tabakalar arasındaki çatışma sık görülen bir şey olmak yerine istisnaidir ve çoğunlukla hızlı kültürel değişim dönemlerinde yaşanmaktadır. Tabakalaşmanın ve sınıfsallığın ortaya çıkması ve toplumdaki bireylerce muhafaza edilmesi, üyelerinin katkıda bulunduğu bireysel ve toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. Çeşitli yeteneklere sahip bireyler, toplumlarının sınıfsal hiyerarşisinde farklı konumlanmalarda bulunmaktadırlar ve ait oldukları sınıfın kültürünü taşımaktadırlar. Yine bireyler, toplumsal hareketlilik yönünde elde edebileceği *doxa* ve becerileri kazanabilir ya da kaybedebilmektedirler. Bir toplumda, o toplumun koşullarına ve ihtiyaçlara bağlı olarak bireylerin konumlanmaları arasında az ya da çok toplumsal hareketlilik bulunabilmektedir. İktidar savaşımında da gücü elinde bulunduran sınıfa karşın bir diğer sınıf gücü ele geçirerek iktidarını kurabilir.

Toplumsal sınıf kavramı toplumlardaki eşitsizlik durumu ile ilintilidir, bu eşitsizliklerin temelinde ise ekonomi, güç, statü ve kültür gibi başlıklar bulunmaktadır. Günümüz küresel dünyasında sınıfları yaratan toplumsal dinamikler ulus-ötesi düzeyde biçimlenmekte; toplumların yerelde ve genelde eğilimlerini, sınıfsal çeşitliliğini, sınıfsal geçirgenliğini ve eşitsizlik derecelerini önemli ölçüde değiştirip dönüştürmektedir.

2.2. Foucault'da Özne, Kimlik ve Söylem

Foucault'nun çalışmalarında "özne" ana kavramlardan biridir. Foucault'ya göre özne kurgulanan bir kavramdır, fakat kurgulanan aslında "öznel deneyim"dir. Foucault, öznenin kendisinden çok öznel deneyim üzerinde durmakta ve tarihsel süreçte hangi koşullar, zorunluluklar ve gereksinimler ile bu öznel deneyimlerin öznesi haline gelindiğinin cevabını verme çabasındadır. Dreyfus ve Rabinow'un yazmış olduğu 1983 yılında yayınlanan "Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics" adlı

kitabın son sözünde Foucault, yaptığı tüm çalışmaların Batıda insanların özneye dönüştürülmesinin tarihi olduğunu belirtmektedir (Dreyfus ve Rabinow, 1983).

Foucault için ana mesele öznel deneyim denilen olgunun yarattığı kimlikler ve bu kimliklerin öznesine dönüşerek sınırlanan bireylerdir. Günümüzde, asıl sorunun kurulmuş kimliklerin dayattığı sınırları aşmak, bu sınırların evrensel ve aşılamaz olmadığını, aksine tarihsel ve aşılabilir olduğunu göstermek olduğunu belirtmektedir (Foucault, 2016). Bu kapsamda kimliklerin tarihsel olduğunu, kimlikleri tanımlayan deneyimlerin evrensel insan doğasının özellikleri olarak açıklanamayacağını, deneyimlerin de tarihsel olarak kurulduğunu, öznenin de deneyime içkin olduğunu göstermek gerekmektedir. Foucault'nun yaklaşımında kimliklerin ya da bunun yerine zaman zaman ifade ettiği üzere bireyselliğin veya kendiliğin, bireylerin mümkün eylemler alanına getirdiği sınırları aşmak önemli bir meseledir. Bu sınırları aşmak, kimliği tanımlayan her şeyi incelemekle mümkündür. Foucault'nun çalışmaları bu kimliklerin nasıl tarihsel olarak kurulduğunu göstermekte ve siyasi boyutlarının derinliğine dikkati çekmektedir. Foucault, günümüz dünyasında felsefi, siyasi, etik ve toplumsal sorunların kaynağı olarak devlet ve kurumlarını işaret etmez; bu sorunların kaynağının son birkaç yüzyıldır devlet ve kurumlarının dayattığı kimlikler olduğuna vurgu yapmaktadır (Dreyfus ve Rabinow, 1983).

Foucault için kimlik, tanımlanmış öznel deneyimlerin toplamıdır. Örneğin, "Deliliğin Tarihi" (2006) adlı kitabı akıl hastalığı adı verilen kimliğin ve bu kimliği tanımlayan öznel deneyimlerin, "Kliniğin Doğuşu" (2021) ise hastalık deneyiminin ve kimliğinin kurulmasının bir incelemesidir. "Kelimeler ve Şeyler" (2017) isimli eserinde, yaşam, emek kavramı ve dilin Batının yakın tarihinde, farklı dönemlerde farklı öznel deneyimleri nasıl kurduğunu açıklamaktadır. "Hapishanenin Doğuşu"nda (2015) suça eğilim olgusunun ortaya çıkardığı kimliklerin ve öznel deneyimlerin, "Cinselliğin Tarihi"nde (2020) ise cinsellik deneyiminin ortaya çıkışıyla bireylerin bu deneyimin nasıl öznesi konumuna geçtiğinin tarihini ortaya koymaktadır. Özgürlük kavramına da bu bağlamda yaklaşmaktadır çünkü özgürlüğü kısıtlayan, daraltan şey kimlikler ve bu kimliklerin dayattıkları sınırlardır.

Foucault (2005, s.378, 379) için öznellik demek, insanın kendi varlığı ile bir bilinç ilişkisi kurması, yani varlığını kendi zihninde temsil etmesi anlamına gelmektedir. Foucault

(2006) “Deliliğin Tarihi” adlı eserinde insanlık tarihi boyunca delilik olgusunun tarihin farklı dönemlerinde farklı şekillerde tanımlanan ve farklı şekillerde muamele edilen bir davranış biçimi olarak insan zihninde nasıl temsil edildiğini ortaya koymuştur. Foucault’ya göre Batı zihninde 18. yüzyılın sonundan itibaren kurulan *akıl hastalığı* temsiliyeti ve davranış biçimleri öznel bir deneyimdir. Bu temsil, kavramlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu kavramlara içkin söylemler mevcuttur ve öznenin varlığını zihninde bu söylemlerle kavramsallaştırması söz konusudur; davranış biçimleri de öznel deneyimdir. Öznel deneyimin nasıl kurulduğu Foucault’un çoğu eserinde anlatılmaktadır. Örneğin Foucault (2020) “Cinselliğin Tarihi” isimli eserinde cinsellik deneyiminin yine 18. yüzyılda kurulduğunu belirtmektedir. Cinselliğin evrensel olduğu, 1968 yılından bu yana yaşanan Cinsel Devrimle birlikte yeniden kavramsal olarak ön plana çıktığı tezine karşın Foucault, 18. yüzyıla kadar *sexualité* diye bir kelimenin dahi olmadığını belirtmekte, cinselliğin evrensel bir kavram olmadığını öne sürmekte, bu deneyimin kurulmuş olduğunu eklemektedir.

Foucault (2005) öznel deneyimin nasıl kurulduğunu üç temel eksende açıklamaktadır. İlk olarak belirli tarihi bir dönemde bir davranış biçimi sorun olarak görülmektedir ve böylelikle bu sorunsallaştırmaya dair bilgi alanları oluşmaya başlamaktadır. Örneğin, cinsellik olgusundan devamla, bu bilgi alanları biyolojik (insanın nasıl ürediği), demografik (toplumsal özellikler) vb birçok farklı alanda oluşmaktadır ve bu alanlar söylemin üretildiği alanlardır. Bu söylemlere ait bilgi alanları hakikati sunma iddiası taşırlar ve bu anlamda bireylere *bilginin* kendisi olarak sunulmaktadırlar. Foucault (2020) “Cinselliğin Tarihi”nde Viktoryen Dönemde cinselliğin bastırıldığını değil, aksine insan bedeni ve haz üzerine en çok söylem geliştirilmiş dönem olduğunu belirterek cinsellik denen deneyimin bu dönemde kurulduğunu ifade etmektedir. Sorunsallaştırılan davranış biçimi yeni davranış pratikleri ile düzenlenmektedir; yani sorun olarak görülmeye başlanan davranış biçimi yönetilmek istenmektedir ve bu çerçevede yeni normlar önerilmesi söz konusudur. Foucault bu üretilen normatif sistemlere “iktidar” adını vermektedir. İktidar, ikinci eksendir. Yine cinsellik üzerinden örnekleyecek olursak; cinsellik bir davranış biçimidir, bu davranış biçimine dair birçok söylemsellik mevcuttur ve bu söylemsellik *normal, hastalıklı* ya da *sapık* gibi tanımlamalar üzerinden bilgi üretmekte, üretilen bu bilgiler üzerinden de normatif sistemler olarak adlandırılan iktidar sistemleri bahsi edilen *sapık, anormal, patolojik* vb olarak tanımlanmış davranış

biçimlerine karşı kurallar, yasalar geliştirmektedirler. Üçüncü eksen ise öznenin kendisiyle kurduğu bilinç ilişkisidir. Bu üç eksen öznel deneyimin nasıl kurulduğunu ortaya koymaktadır. Foucault'ya göre insanın kendisiyle kurduğu bilinç ilişkisi, insanların kendilerini yeniden yorumlamalarına ve kavramsallaştırmalarına yol açmaktadır; cinsellik için alınan hazlar, duyulan arzular ve kurulan ilişkiler bu kavramsallaştırma sürecinin bir nesnesi haline gelmektedir. Buna göre insanın özne olması demek, kendi varlığı ile bir ilişki kurması ve fakat bu ilişkiyi bilgi ve iktidar sistemlerinden bağımsız gerçekleştiremiyor olması anlamına gelmektedir. Öznel deneyimi veya öznelliği kuran bu üç eksen Foucault'un (2006) doktora çalışması olan "Deliliğin Tarihi"nde de görülebilir. Foucault, "akıl" ve "akıl olmayan" olarak ele aldığı delilik olgusu için, tarihsellik içinde söylem bütünlüğü üretilmesinin söz konusu olduğunu belirtmektedir; aklın akıl olmayana dair ürettiği bir söylemsellik. Bu söylemlerin oluşturduğu bilgi alanları ve iktidar sistemleri delilik adı verilen davranış biçimini düzenlemek üzere tedavi denilen pratikleri, ıslah yöntemlerini ve bunları uygulamak üzere akıl hastanelerini ortaya çıkarmıştır. Tüm bunlarla birlikte psikiyatri, psikopatoloji vb bilgi alanlarının kavramlarından yola çıkarak bireyin kendini zihninde temsil etmesi ve bu kavramların oluşturduğu söylemselliğin getirmiş olduğu normatif sınırları kabulü, son olarak bu kabul sonucunda da kendisini akıl hastalığı olarak kurulmuş deneyimin bir parçası olarak görüp görmemesi öznel deneyimin delilik olgusunda nasıl kurulduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Foucault (2015), "Hapishanenin Doğuşu" isimli eserinde de suç olgusu üzerinden yine bu üç eksende suça ilişkin öznel deneyimi açıklamaktadır. Suç adı verilen ve her dönemde mevcut davranış biçiminin, üretilişi akıl hastalığı ile aynı döneme tarihlenen bir takım söylemlerle ve iktidar pratikleri tarafından nasıl nesneleştirildiğini ve bu nesnellik üzerinden bireylerin kendileriyle bilinç ilişkisi kurduğu, bunun sonucu olarak da suça eğilimli ya da suçlu topluluğunun nasıl ortaya çıktığını ele almaktadır.

Foucault, 1961 yılında yayınlamış olduğu "Deliliğin Tarihi" (2006) isimli eserinde delilik denen davranış biçiminin tanımlanması ve bu tanımlama ile söylemin ortaya çıkmasıyla birlikte aklın akıl olmayan üzerinde konuşmaya başlamasının bir yarılma olduğunu belirtmektedir. Batı tarihinde akıl ile akıl olmayan arasında her zaman bir diyalog bulunduğunu fakat yaklaşım değiştikten sonra bu diyaloğun aklın akıl olmayan üzerindeki bir monoloğuna dönüştüğünü ifade etmektedir. Akıl, akıl olmayanı kategorize

etmiştir, davranış biçimi hastalık olarak değerlendirilmeye başlanmış ve tedavi için pratikler geliştirilmiştir; böylelikle akıl olmayanın sesi bastırılmış ve duyulmaz hale getirilmiştir (Foucault, 2006). Batının tarihindeki tek yarılmanın bu olmadığı, erkeğin tek taraflı olarak kadın hakkında konuşmasının sonucu olarak kadınlık deneyiminin kurulmasının, Batının tek taraflı konuşmasının sonucu olarak Doğulu deneyiminin kurulmasının diğer yarılmalara tekabül ettiğini, Edward Said'in Oryantalizm külliyatından önce "Deliliğin Tarihi"nin ilk baskısının (1961) önsözünde belirtmiş olduğu bilinmektedir.

Foucault, özneleşme süreçlerini açılımlarken "sorunsallaştırma" (problématisation) kavramını kullanmaktadır. Sorunsallaştırma kavramı, kelimenin ilk anlamına da uygun bir şekilde bir olgunun, eylemin sorun olarak görülmesi anlamına gelmektedir. Foucault'ya göre varolan bir şeyin ne yalnızca söylemde temsil edilmesi ne de olmayan bir şeyin söylem tarafından yaratılması söz konusudur. Foucault sorunsallaştırmanın bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Bu süreç, belirli bir şeyin söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikleri içeren normatif/iktidar sistemleri tarafından *hakikat oyunlarına* dahil edilerek bir düşünce nesnesine dönüşmesi sürecidir. Bunu açacak olursak, bir insan davranışının belirli bir zamandan itibaren sorun olarak görülmesi, bu sorun olarak görülen davranışa dair söylemsel pratikler (bilgi alanları) yoluyla bilgi üretilmeye başlanması ve söylemsel olmayan normatif iktidar sistemleri tarafından düzenleyici kuralların getirilmesi ve sorun olarak tayin edilmiş davranışın iki pratik tarafından da hakikat oyununa dahil edilerek bir düşünce nesnesi haline dönüşmesi sürecinin tamamı Foucault'nun sorunsallaştırma kavramına yaklaşımını açıklamaktadır. Foucault'nun (2016) hakikat oyunu (jeux de vérité), belirlenmiş kurallara göre gerçekleştirilen bir faaliyettir. Hakikat oyunları; neyin doğru ve yanlış, bilinebilir ve bilinmez olduğu konusunda fikir birliği oluşturan kurallar tarafından yönetilmekte olan, ideolojik ve siyasi güç ilişkileri tarafından şekillendirilen ve farklı tarihsel dönemlerde ve farklı toplumlarda farklı şekilde işleyebilmekte olan tarihsel ve söylemsel pratiklerdir. Suç adı verilen davranış biçiminin hukuk, kriminoloji vb alanlar ve hapishane ya da adliyeler kapsamında gerçekleştirilen pratiklerin ürettiği söylemler ile eklemlendirilmesi ve bu söylemlere ait kavramlar ile kavramsallaştırılarak düşünce nesnesine dönüşmesi sorunsallaştırma sürecine ve hakikat oyunları dahline bir örnek olarak verilebilir. Bu aynı zamanda o belirli davranış biçiminin öznel bir deneyim olduğuna da işaret etmektedir. Foucault'ya göre

öznenin belirli bir söylem ile eklemlendirilmesi, mümkün olan bir davranışın bir deneyime dönüşmesinin tarihsel a priorisidir.

> (…) Bu bir zihniyetler veya davranışlar tarihi değildir. Konuşma ve görme daha ziyade, sözceler ve görünürlükler saf unsurlardır, şu veya bu anda tüm fikirlerin formüle edilişinin ve davranışların sergilenişinin bağlı olduğu a priori koşullardır. …Koşullar her olası deneyimin değil, gerçek deneyimin koşullarıdır (sözgelimi, sözceler belirli bir külliyat varsayar); koşullar evrensel bir öznenin değil, "nesne"nin ve tarihsel formasyonun tarafındadır (a priori olan bizzat tarihseldir); bütün koşullar dışarıdalık formlarıdır (Deleuze, 2013, s.79).

Söylem a priori olarak verilmekte; neyin söylem ile eklemlendirileceği, söylemin ne olacağı önceden belirli birtakım kurallara bağlı olmaktadır fakat söylemin kendisi tarihseldir. Foucault, düşünme eyleminin, kavramsallaştırma olarak adlandırılan sürecin zihinsel mekanizmalara değil tarihsel kurallara bağlı olduğu ve bu kuralların da iktidar sistemleri ile yakın bir ilişkide bulunduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda hakikat ya da doğruluk bu belirli kurallar tarafından oluşturulmaktadır.

Foucault'da öznel deneyimin tarihsel olarak nasıl kurulduğu sorunsallaştırma kavramı üzerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Foucault, 17. yüzyılda İspanya'da başlayarak tüm Avrupaya yayılan ekonomik krizin ortaya bir sorun çıkardığını, bu sorunun da çalışmayan, başıboş gezen bir nüfus olduğu tespitini yapar. Bu nüfus bir sorun olarak görülmekte ve toplumsal hayattan uzak tutulmaları gerektiği düşünülmektedir. Verem, veba veya cüzzam gibi hastalıklar için yapılmış büyük ve kullanılmayan hastaneler bu nüfusu denetim altında tutmak üzere uygun mekanlar olacaktır. Foucault, bu denetimin/kapatmanın bir hedefi olduğunu belirtmektedir: Yaşanabilecek krizlerde bu insanların tehdit oluşturmalarını engellemek, krizler sona erdikten sonra ise ucuz emek gücü olarak kullanılmalarını sağlamak. Daha sonraları anlaşılacağı üzere beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanması, bu ihtiyaçların karşılanması için kilise veya hayır kurumlarından gelecek bağış vb toplanması için organizasyon gerekliliği gibi sebeplerle bu nüfusu kapatmanın daha maliyetli olduğu görülmüştür. Böylelikle çalışabilecek durumda olanların yeniden topluma katılımı sağlanmış, diğerleri de hapishanelere ve akıl hastanelerine konulmuştur (Foucault, 2006). Kapatılmanın gerçekleştiği bu farklı kurumlar, bu kurumlarda gerçekleştirilen pratikler ve bu pratiklerin temelini oluşturan

bilgi alanları (psikoloji, psikopatoloji, kriminoloji vb) genellikle insanlığın keşfedildiği ve aydınlandığı, insana gerekli değerin verildiği varsayımından yola çıkılarak okunmaktadır fakat Foucault bu okumaya karşı çıkmaktadır. Foucault tarihsel analizinde, bu deneyimlerin nasıl kurulduğunu, insanların bu deneyimlerin öznesi konumuna nasıl geçtiğini ve nasıl kendilerini sınırlandırdıkları ya da sınırlandırıldıklarını açıklamış ve bu sınırların nasıl aşılabileceği sorusuna cevap aramıştır.

Foucault (2011), "Bilginin Arkeolojisi"nde söylemin bir ilişkiler bütünü olduğunu, bu ilişkilerin de dil içinde kurulan ilişkilerden ibaret olmadığını ifade etmektedir ve üç tür ilişki bulunduğunu belirtmektedir. Birincil ilişkiler, kurumlar içinde gerçekleşen hiyerarşik ya da hiyerarşik olmayan, klasik anlamda dil dışı ilişkilerdir. İkincil ilişkiler bir kavramın başka bir kavramla ilişkilendirildiği, retorik, gramer vb disiplinler ile kavramsallaştırılan ve kuralları belirlenmiş dil içinde gerçekleşen ilişkilerdir. Bu iki tür ilişkinin yanı sıra üçüncül tür söylemsel ilişkidir. Söylemsel ilişkiler ise, retorik, gramer gibi disiplinlerle anlaşılması gereken unsurlar olarak dil içinde olan ile kurumsal ve maddi unsurlar olarak dil dışında olanın söylemi ürettiği ortak alandır. Foucault'ya (2011) göre söylem, klasik anlamda söylemsel olan ile söylemsel olmayanın birleştiği yerdir. Foucault'ya göre öznellik ve iktidar bir ilişkiler bütünü olduğu gibi söylem de bir ilişkiler bütünüdür.

Bir şeyin söylem ile eklemlenmesi demek, o söyleme ait tüm maddi pratiklerin o şeye uygulanması anlamına gelmektedir. Örneğin akıl hastalığı deneyimi için sorunsallaştırma süreci olarak delilik adı verilen davranış biçiminin, psikopatoloji ve psikopatolojinin maddi pratikleri olan kapatma, kapatma eylemini mümkün kılan binalar, binaların mimari formları, içindeki nesneler, mekansal düzenlemeler, hepsi bir söylemin parçasıdır. Psikopatoloji kitapta, yayınlarda ve derslerde belirtilenlerden ibaret değildir. Foucault söylem kavramına çok boyutlu bir şekilde bakmaktadır.

Bu perspektiften bakıldığında öznel deneyim olarak kimlik Foucault'nun açıkladığı gibi kuruluyor ise, bu kurulan kimlik insan davranışına belli sınırlar getiriyor ise, insanın varlığını ve davranış biçimlerini başkaca söylemlerle eklemlendirmesi mümkün görünmektedir. İnsanın söylemler üzerinden düşünmesi, bu söylemlere ait maddi pratikler ve bilgi alanları üzerinden kendisi ile ilişki kurması ve kendisine farklı normlarla

bakarak mümkün eylemler alanına kendi rızası ile getirmiş olduğu sınırları aşması mümkün olabilir.

Tezin bulguları yorumlanırken Türkiye'de kültürel ve toplumsal sermaye biçimleri ile sınıfsallaştığı öne sürülen toplum yapısının Foucault'nun öznel deneyim ya da kimliğin inşası ve söylem kavramından yararlanarak siyasal alanın etkisinde biçimlendiğinin açıklanması hedeflenmiştir. Türkiye toplumunda öne çıkan kimlikler ve bu kimliklere ait tarihsel süreç içinde kurulan söylemlerin politik iktidarların bir aparatı olduğu ve toplumumuzdaki sınıfsallığı da etkilediği düşünülmektedir.

2.3. Yabancılaşma Kavramı

Yabancılaşma kavramı, genel bir tanım olarak bireylerin bir süreç ya da belirli bir ortamdan uzaklaşmaları anlamına gelmektedir (Marshall, 2005). Geyer'e (2004) göre yabancılaşma; anlamsızlık, güçsüzlük, kuralsızlık, kültürel uzaklaşma, sosyal tecrit ve böylelikle insanın kendisini sürece eklemleyememesini ifade etmektedir. Kavramsal olarak kendine yabancılaşma olgusundan başka, yabancılaşma kavramı, gerçek ya da düşsel yani somut ya da soyut bağlamda, insanın doğa ve Tanrı ile kurduğu ilişkiyle birlikte ortaya çıkan durumlara veya iş ve üretim ilişkisi sonucunda elde edilen ürünler, diğer insanlar, farklı sosyal yapılar ve süreçleri içeren bazı dışsal görünümler arasındaki ilişkiyi de açıklamak üzere kullanılmaktadır (Geyer, 2004, s.388).

Yabancılaşma kavramının tarihsel süreçte bakıldığında çok eskiye tarihlenmesi söz konusudur. Kavramın Hegel'e değin teolojik bir kavram olarak kullanıldığı söylenebilir (Demirer ve Özbudun, 1999). Örneğin Eski Ahit'te putperestliğin insanın özüne ulaşmasında, onu anlamasında bir engel olduğu belirtilmektedir. Yine Hazreti İbrahim'in yabancılaşmış insanın prototipi ve evrensel simgesi olduğu ifade edilmektedir (Demirer ve Özbudun, 1999). Kavramın teolojik anlamda yapılan tanımlarının genelinde tanrı ve insan arasındaki mesafeye gönderme yapılmaktadır (Marcello, 2010, s.80). Hegel ise, felsefi açıdan bir sorunsal olarak kavramı ele alan ilk düşünür olarak kabul edilmektedir. Hegel felsefesinde kavram, ruh'un (geist) gelişimi ve insanın kendini geliştirme süreçleriyle ilintilidir. Aydınlanma çağı düşünürlerinin aksine Hegel, bireysel benlik bilincini değişmez bir olgu olarak değil, sosyal ve tarihsel bir yaratım olarak tanımlamaktadır (Sayers, 2011, s.2).

Sanayi Devrimi sonrası hızla değişen ve dönüşen dünyada, kapitalist üretim biçimlerinin ve ekonomik sistemin bu kapitalist üretim biçimleri ile temellenmesi sonucu, modern insan da bu değişimin öznesi olmuş ve bunun sonucunda yabancılaşma kavramı ön plana çıkmıştır. Modern insanın problematiği haline gelen yabancılaşma, farklı alanların çözüme kavuşturmaya çalıştığı bir olgu haline gelmiştir. Tolan; yabancılaşmayı bireylerin kendi ortamından, sosyolojisinden, üretiminden ve benliğinden uzaklaşması olarak tanımlarken aynı zamanda artık insanın bu kendisinden dışsal olanın hakimiyeti altına girmiş olduğunu belirtmekte, yabancılaşmış bireyin dış dünyayı ve kendi varlığını nesnesinden farklılaşmış özne gibi pasif olarak izlemekle yetindiğini belirtmektedir (Tolan, 1980, s.143).

Kavrama ilişkin birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu çalışmada, Marx, Simmel ve Marcuse'un yaklaşımları ele alınacaktır.

2.3.1. Marx'da Emeğe Yabancılaşma

Marx'a göre yabancılaşma, kapitalist üretim ilişkilerinin ve üretim şekillerinin sebep olduğu, Tanrıya ilişkin olmayan somut bir kavramdır. Marx yabancılaşma olgusunun en çok emeğin içinde ve onunla ilişkili iş bölümünde görüldüğünü belirtmektedir (Tolman, 1981, s.65). Kapitalist sistemin içinde bir başkası için emeğini ortaya koyan insan, bu emeğinin kendisine ait olmadığını duyumsayacak ve böylelikle önce yaptığı işe sonrasında da kendine yabancılaşacaktır. Dolayısıyla Marx, yabancılaşma olgusunu ekonomik ilişkiler temelinde değerlendirmiş ve kapitalist sistemin ortadan kaldırılması ile yabancılaşmanın da ortadan kalkacağını savunmuştur.

Marx (2021) "1844 El Yazmaları" isimli eserinde kavramı detaylı bir şekilde ele almıştır. Marx, insanın içinde bulunduğu dünyayı yaratıcı eylemlerle şekillendirme kapasitesinin bulunduğunu belirtmektedir. Diğer türlerden farklı olarak insan, arzuladığı her ne ise onu gerçekleştirmeye ve yaratmaya muktedir olarak düşünce geliştirebilmektedir. Çalışma hayatı yalnızca hayatta kalabilmekle ilgili veya örgütlü bir yabancılaştırıcı mekanizma halinde değilse insan aklının ve yaratıcı kapasitesinin ifadesi olabilmektedir. Marx'a (2021) göre endüstriyel kapitalist sistem emeğin yabancılaşmasını şiddetlendirmiştir; çünkü işçiler sürekli bir üretim sürecinin ve önemsiz işleri yerine getiren makinelerin bir parçası olmuşlardır. Aynı zamanda işçiler, emek güçlerini emek piyasasında işverene

belirli bir ücret karşılığında pazarlamakta ve satmakta olduğundan yaratıcılığı ve emeği de bir metaya dönüşmektedir. Kapitalist, bu emeğin üretimi olan ürüne sahiptir ve bu ürünü satmaktadır; buna göre işçiler de çalıştırıldığı oranda sömürülmekte ve ürünlerin hep daha fazlasının satılmak istenmesiyle de daha fazla sömürüye uğramaktadır. Marx'a (2021) göre emeğin yabancılaşmasını engelleyecek olan şey; bu sürekli üretimin yarattığı bolluğun, üretim aşamasındaki görev dağılımının anlamsızlığının sona erdirilmesi ve ekonomik sömürünün ortadan kaldırılmasıdır. Marx, yabancılaşan insanın, diğer insanlara da yabancılaşacağını ve kurduğu ilişkilerde öz benliğiyle hareket edemeyeceğini belirtmektedir.

Marx (2021) yabancılaşmanın üstesinden gelebilmek için, yabancılaşmanın kaynağı olarak belirlediği ekonomik koşulların kaldırılmasının ve toplumun tüm yapısının yeniden kurulmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir.

2.3.2. Simmel'de Modernizm ve Yabancılaşma

Georg Simmel (2004), modern yaşamı yabancılaşmanın kaynağı olarak görmektedir. Yaşamın rasyonelliğinin bir baskı aracına dönüşmesini ele alan Simmel, modernite kuramını temellendirmiştir. Birey ve toplum arasındaki ilişki bakımından modern hayatı değerlendiren Simmel, modern toplumda bireylerin anonim kalabildiğini, geleneksel toplumlara nazaran daha fazla kişisel özgürlüğü olduğunu belirtmekte, buna karşın bu özgürlüğün ve anonimliğin aynı zamanda bir izolasyon ve yabancılaşma hissi de yarattığını savunmaktadır. Modern toplumun çoğulcu ve karmaşık yapısında bireyler kendilerini yalnız ve izole hissetmektedir. Aynı zamanda Simmel, kent yaşamında paranın da yabancılaştırıcı bir unsur olduğunu öne sürmektedir; para toplumsal değerleri ve statüyü belirleyen bir çok katmanlı bir olguya dönüşmüştür. Para, soyut bir değişim aracı olarak, toplumsal ilişkileri ve bireyin dünya ile olan ilişkisini derinden etkiler. Para, bireyler arasındaki ilişkileri objektifleştirmekte ve kişisel ilişkilerin yerini almaktadır. Bu durum, bireyin yabancılaşmasını doğurmakta ve nesnelerle olan ilişkisini dönüştürmektedir (Simmel, 2004). Bu, insanın tahammülsüzlüğünü doğurmuş ve savunma mekanizmaları geliştirmesine sebep olmuştur. Bu savunma mekanizmalarının en başat olanı da insanın kendisini ortamından ve hatta toplumdan uzaklaştırmasıdır. Bu uzaklaşmanın bir sonucu olarak da insan bencilleşmiş, pragmatist bir kimlik edinmiş ve bitkinlikle edilgen bir ruh haline sahip olmuştur. Simmel'e göre modernite, kültür ve

birey arasındaki ilişkide de dönüşümlere yol açar. Modern kültür, bireylerin yaratıcılığını ve özgürlüğünü teşvik ederken, aynı zamanda bireyleri kültürel normlara ve beklentilere uymaya zorlamaktadır. Bu, bireyin kendini gerçekleştirme arayışı ile toplumsal beklentiler arasında sürekli bir gerilim yaratmaktadır ve toplum da gittikçe nesnel bir kültürün parçası olmaktadır. Modernitenin çift yönlü doğasına dikkati çeken Simmel, yabancılaşmanın önüne geçebilmek için insanın kendisini özgürlük, anonimlik, çeşitlilik ve sunduğu çoklu olanaklar bakımından avantajlı olan metropol hayatına uyumlaması gerektiğini ifade etmektedir (Simmel, 1950).

2.3.3. Marcuse'da Popüler Kültür ve Yabancılaşma

Herbert Marcuse, yabancılaşma kavramını Marksist gelenek ve Frankfurt Okulunun eleştirel teorisi bağlamında ele almaktadır. Marcuse, özellikle kapitalist toplumların bireyleri nasıl yabancılaştırdığına ve bu yabancılaşmanın nasıl aşılabileceğine odaklanmaktadır. Marcuse, emeğin insanın kendisini gerçekleştirebileceği bir araç olmadığını, fakat hayatın bir emek aracına dönüştüğünü ve emeğin yarattığı ürünlerin de güç aracı haline geldiğini belirtmektedir.

Marcuse'un "Tek Boyutlu İnsan" (2016) adlı eserinde yabancılaşma kavramı önemli bir yer tutar. Marcuse, modern kapitalist toplumlarda bireylerin "tek boyutlu" hale geldiğini, yani eleştirel düşünme yeteneklerini kaybederek tüketim toplumunun taleplerine boyun eğdiklerini ifade etmektedir. Bu süreçte bireyler, kendi özgün ihtiyaçlarından ziyade, sistemin dikte ettiği sahte ihtiyaçlara yönlendirilir ve bu da bireyin kendi gerçek özünden kopmasına ve kendine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Marcuse, kapitalist toplumlarda bireylerin "sahte ihtiyaçlar" tarafından manipüle edildiğini savunur. Bu sahte ihtiyaçlar, tüketim kültürü ve medya tarafından dayatılan, bireyleri sistemin içinde tutmak ve uyumlu hale getirmek için oluşturulmuş ihtiyaçlardır. Gerçek ihtiyaçlar ise bireyin özgürce gelişimini ve gerçek mutluluğunu sağlayacak ihtiyaçlardır. Bireyler, bu sahte ihtiyaçların peşinde koştukça kendi gerçek benliklerine ve toplumsal varlıklarına yabancılaşmaktadırlar (Marcuse, 2016). Marcuse, kişiler kendilerine dayatılan yaşamla kendilerini özdeşleştirirlerse, yabancılaşmanın bir zorunluluk haline geldiğini savunmaktadır (Osmanoğlu, 2016, s.86).

Marcuse, yabancılaşmanın üstesinden gelebilmek için radikal bir sosyal değişim gerektiğini ifade etmekte ve kapitalist sistemin köklü bir şekilde dönüştürülmesiyle bireylerin yabancılaşmadan kurtulabileceği ve özgürce kendilerini gerçekleştirmelerinin mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Marcuse, devrimci değişimin ve toplumun yeniden yapılandırılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Marcuse'a göre, yabancılaşmanın aşılması için bireylerin eleştirel bilince ve farkındalığa da sahip olmaları gerektiğini eklemektedir. Bireyler, içinde bulundukları sistemin yapısını ve bu sistemin kendilerini nasıl yabancılaştırdığını anlamalıdır; bu eleştirel bilinç, bireylerin mevcut durumu sorgulamalarını ve değişim için harekete geçmelerini sağlayacak bir unsur olacaktır.

Sonuç olarak yabancılaşma, bireyin kendisi, çevresi ve ürettiği şeyler ile olan bağlarının kopması anlamına gelmektedir ve modern toplumun bu fenomeni derinleştirdiği görülmektedir. Kavram, diğer pek çok düşünür tarafından farklı boyutlarda ele alınmış ve incelenmiştir. Tezin bulguları yorumlanırken yabancılaşma kavramından yararlanılmıştır. Yabancılaşma kavramı, toplumumuzda Cumhuriyet tarihi boyunca varolan kimliklerin politik iktidarlar tarafından çizilen sınırları ve biçimleriyle bireylerin kendilik algısındaki etkilerini açıklamak üzere tercih edilmiştir.

BÖLÜM 3. TÜRKİYE'DE SINIFLAR ve SOSYAL YAPI

3.1. Türkiye'de Toplumsal Sınıf Yapısı (1923-2023)

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğunda, Osmanlı İmparatorluğunun yeni dünyanın dönüşen toplumundan uzak toplum yapısını devralmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa feodalizmi denilen pre-kapitalist düzenden ziyade, tarihsel bakımdan kendisinden önce gelen Bizans ve Doğu Roma örneği bir sınıf yapısına sahipti (Keyder, 2003). Cumhuriyet, modernleşme ve Batılılaşma hedefleri doğrultusunda toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmenin tarihidir. Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile toplumsal sınıfların yapısı ve aralarındaki ilişkiler, devletin reformları ve ekonomi politiği ile büyük ölçüde değişime uğramıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden miras kalan toprak ağaları, tüccarlar ve küçük esnaflardan oluşan sınıfsal yapı, hızla sanayileşme ve şehirleşme süreçleriyle farklı bir yöne evrilmiştir. Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirilen eğitim ve hukuk reformları, laiklik ilkelerinin benimsenmesi ve kadın haklarının genişletilmesi gibi makro adımlar toplumsal sınıfların dinamiklerini çok büyük ölçüde dönüştürmüştür. Bu dönemde, özellikle eğitim yoluyla toplumsal hareketlilik teşvik edilmiş ve yeni bir orta sınıfın oluşumu desteklenmiştir.

1950'li yıllardan itibaren, Demokrat Parti iktidarı ile birlikte Türkiye'de ekonomik ve toplumsal yapıda önemli değişimler yaşanmıştır. Tarımda makineleşme köyden kente göçü hızlandırmış ve bu iç göç hareketi büyük şehirlerde yeni bir işçi sınıfının oluşmasına neden olmuştur. Bu süreç, aynı zamanda yeni bir sanayi burjuvazisinin ve ticaret sınıfının ortaya çıkmasını da sağlamıştır. 1960 ve 70'li yıllar, işçi hareketlerinin ve sendikaların güçlenerek ön plana çıktığı, sosyal haklar mücadelesinin görüldüğü yıllar olmuştur.

1980'li yıllar, Türkiye'nin neoliberal politikalarla tanıştığı ve serbest piyasa ekonomisinin benimsendiği bir dönemdir. Bu dönem özel sektörün, büyük holdinglerin ve sermaye gruplarının güçlenmesi ile yeni bir üst sınıfın doğmasına yol açmıştır. Buna paralel olarak küreselleşme ve yaşanan teknolojik gelişmeler, bilgiye dayalı uzmanlık içeren yeni iş kollarının ve mesleklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2000'li yıllar ve sonrasında, Türkiye'nin toplumsal yapısı, hızlı ekonomik büyüme ve sosyal yapı reformları ile yeniden şekillenmiştir.

Bu bölümde Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarından günümüze kadar geçen sürede toplumsal sınıfların nasıl evrildiği, bu süreçte yaşanan önemli dönüm noktaları ve sınıflar arasındaki ilişkilerin nasıl dönüştüğü Korkut Boratav'ın (2006) ve Gökhan Atılgan'ın (2012) çalışması esas alınarak dönemsel olarak incelenmiştir.

3.1.1. 1980 Öncesi Türkiye'de Sınıfsal Dönüşüm

Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında nüfus, 2 Haziran 1926 tarihinde TBMM'de kabul edilerek Resmî Gazete'de yayınlanıp yürürlüğe girmiş 896 sayılı "İlk Genel Nüfus Sayımı Kanunu" çerçevesinde 1927 yılında yapılmış ilk sayıma göre 13,6 milyondur (İstatistik Umum Müdürlüğü, 1927, s.17). Bu 13,6 milyonluk nüfusun 10,3 milyon gibi büyük bir bölümü taşrada yaşamaktadır. İstiklal Savaşı Cumhuriyetin kurulmasıyla sonuçlanmıştır ve kuruluş antikapitalist değil antiemperyalist özelliktedir. Dolayısıyla ulusal bir kapitalizm yaratmanın hedeflendiği bu dönemde devlet eliyle milli bir burjuvazi yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için Lozan Anlaşmasının sınırlayıcılığından (Kongar, 2000, s.349) kurtulmak adına çoğu mal ve hizmet üretimi veya ithalatı devlet tekeline alınarak sonrasında bunları yabancı ve yerli şirketlere devretmek yolu benimsenmiştir (Boratav, 2006).

Türkiye'nin açık ekonomi ile yeniden inşa süreci olarak da tanımlanabilecek bu dönemin önemli olaylarından biri Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresinin düzenlenmesidir. Kongre mesleki olarak örgütlenmiş ticari sermayedarlar ve büyük toprak sahiplerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Sanayi genellikle resmi görevlilerin seçmiş olduğu kişilerce temsil edilmiştir. Kongrenin değerlendirilmesinde dönemin başat sınıfları rol oynamaktadır. Boratav, işçi ve sanayici üyelerin daha çok resmi kişilerden, yüksek bürokrasi ve vekillerden oluştuğunu; İstanbul işçilerini temsil eden Amele Birliğinin tüccarın bir kukla teşkilatından öteye geçemediğini belirtmektedir. Tüccar ve çiftçi temsilcilerini ise ticaret sermayedarları ve büyük toprak unsurları oluşturmaktadır (Boratav, 2006). Türkiye burjuvazisinin inşa edilmeye çalışıldığı bu dönemde, ticaret burjuvazisinin ön planda olduğu söylenebilir.

Dönemin bir diğer önemli olayı ise 1924 yılında Türkiye burjuvazinin inşası sürecinde önemli rol oynayan İş Bankasının kurulmasıdır. Aferistler olarak adlandırılan İş Bankası Grubu, yerli ve yabancı sermayedarlar ile siyasi iktidar arasında bir köprü görevi görmüş ve ekonomi politiğin sermayedarların talepleri doğrultusunda oluşturulmasında ve gerekli kaynakların sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır (Boratav, 2006).

1930-1939 yılları arasındaki dönemde sanayi burjuvazisi korumacı devlet politikaları ile oluşturulmaya başlanmıştır. Bu süreçte Müslüman Türk tüccarlar ve siyasi kadroların beraber çalışması sonucunda yabancı sermaye ile kurulmuş kimi imtiyazlı şirketlerin kazançlarından yararlanan yeni bir zenginler sınıfı oluşmuştur. Siyasi kadroların burjuvazinin oluşumunda etkin olması, söylemsel olarak ticaret erbabının kamu görevi icra eden toplumsal bir etken olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bu ise, hem girişimci sınıfa tanınan ayrıcalıkları hem de devlet erkinin ona müdahalesini meşrulaştırmıştır (İnsel, 1996). İthalat öncelikli bir kapitalizmin geliştiği bu yıllarda Osmanlı İmparatorluğundan kalan dört önemli fabrika dışında fabrika bulunmuyordu ve 1925 yılında kurulan, 1932 yılında ise faaliyetleri son bulan Sanayi ve Maadin Bankasıyla 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu ile milli bir sanayici sınıfı yetiştirilmek amaçlanmış olmasına rağmen anlamlı bir başarı elde edilememişti. Yine bu dönemin hemen başında Büyük Buhran olarak da tanımlanan Dünya Ekonomik Krizi Türkiye'nin ihraç ürünlerinin düşüşe geçtiği, ithal ürünlerin de temin edilemediği bir sonuç doğurmuştur. Üretimin devamı için ithal edilen ürünlerin yurt içinde üretilmesi gerekmekteydi fakat burjuvazinin oluşmaması ve bu bağlamda yeterli sermayenin bulunmayışı, devletin üretimin kendisine ve üretim süreçlerine müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Boratav, 1930'lu yıllar boyunca devletin hem yatırımcı, hem işletmeci ve hem de denetleyici olarak görev yaptığını belirtmektedir (Boratav, 2006, s.67-68). Devlet politikaları tarım sektörü dışında belirleyicidir ve 1930'lu yıllara değin ekonomiyi ayakta tutan tarım sektörü olmuştur (Boratav, 2006). Fakat 1930-1939 yılları arasında devlet eliyle hem ilki hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hem de oluşturulan Kamu İktisadi Teşekkülleri sayesinde sanayi Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir biçimde hızla gelişme göstermesine rağmen Büyük Buhranın da etkisi ile tarımda sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Çıkarılan genel ve özel yasalar toprakta özel mülkiyeti koruyucu ve tarımsal ürün pazarlayıcıları olan ticaret sermayesini gözeten bir nitelik taşımaktadır. 1927 yılına gelindiğinde ekilebilir toprakların yüzde 93'üne tarımsal nüfusun sadece

yüzde 24'ü sahiptir ve yüzde 76 oranındaki köylü kesim ise bu toprakların sadece yüzde 7'sine sahiptir ve yoksuldur (Atılgan, 2012). Kazgan, "dünya krizinin etkisiyle tarım ürünü fiyatlarında düşüşlere kötü ürün yılları da eklenince, 1930'lu yıllarda köylü için durum çok kötüleşti" diyerek yaşananları ve köylü sınıfının durumunu özetlemektedir (Kazgan, 2006, s.68). Tarım sektöründeki kötü koşullar toprak işgallerine ve ayaklanmalara sebebiyet verse de jandarmayı karşısında bulan örgütsüz köylüler için bir kazanım sağlamamıştır.

İşçi sınıfı ise bu dönemde sayısal olarak bir hayli zayıftır. İşçi sınıfının oluşumu 1839 yıllarına uzanmaktadır. Verilere göre 1923 yılında istihdam edilen işçi sayısı, sanayi sektöründe 133 bin olmak üzere bu sayıya hizmet sektörü de dahil edildiğinde toplam sayı 469 bini bulmaktadır. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise sanayide istihdam edilenlerin oranı 9,8'den 12,3'e yükselmiştir (Akkaya, 2010). Bu işçiler fabrika işçileri olmaktan ziyade daha çok atölyelerde çalışmaktadır. Niceliksel olarak zayıf olan işçi sınıfı İzmir İktisat Kongresinde etkin rol oynayamadılarsa da, 1 Mayıs 1923 tarihinde Meclise yürüyerek işyerlerindeki olumsuz koşulların iyileştirilmesi, haftalık ve yıllık izin haklarının verilmesi, işgününün sekiz saate düşürülmesi, örgütlenme hakkı ile 1 Mayıs'ın işçi bayramı olarak kutlanabilmesi ve sendikalaşma hakkı ya da işçi örgütlerinin muhatap alınması gibi taleplerini iletebilmişlerdir. Bu yürüyüşün bir sonucu olarak gösterinin liderleri tutuklanmış ve işçi hakları ile ilgili yayınlar yasaklanmıştır. 1930'lu yıllara kadar grevler yapılmış ve bu grevler de devlet tarafından bastırılmıştır. Devletin 1930 ve 1939 yılları arasında gerçekleştirdiği sanayi atılımı ile birlikte işçi sınıfının nicel olarak arttığı gözlemlenmektedir. İşçi sınıfı bilinci oluşmaya başlamış ve talepler kuvvetli bir biçimde iletilmiştir. 1936 yılında İş Kanunu Mecliste kabul edilmiştir ve fakat sayıları 500 bine ulaşan işçiler için çıkartılan kanundan yalnızca 180 bin işçi yararlanmıştır. Aynı zamanda kanunda grev ve lokavt yasaklanmıştır, yasağa rağmen greve giden işçiler tutuklanmış ve hapis cezası almıştır. 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu ise her türlü sınıfsal örgütün ve sendikanın kurulmasını yasaklamıştır (Atılgan, 2012).

1940 yılında İkinci Dünya Savaşının başlaması endüstriyel ve tarımsal üretimin düşüşüyle birlikte ekonomide daralmaya yol açmıştır. Bu daralmanın ve üretimin bir hayli düşmesi sonucu paranın değeri azalmış ve emtia fiyatları yükselmiştir. 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile fiyatların devletçe denetlenmesi, çalışma sürelerinin uzatılması ve ücretlerin sınırlandırılması gibi iktisadi politikalar ve özel şirketlere geçici

olarak el konulması, temel tüketim ürünlerinin vesika ile verilmesi gibi ek önlemler kanunla bu dönemde uygulanmıştır. Bu politikaların ve ekonomik daralmanın bir sonucu olarak geniş halk kitlesi son derece yoksullaşmış fakat savaş ekonomisinden faydalanan gayrimüslim tüccarlar büyük bir zenginliğe kavuşmuştur. 1942 yılında, Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından çıkarılan, ırk ve din ayrımına dayalı olarak uygulanmış ve 1400 mükellefin Erzurum'a sürgün edilişiyle sonuçlanan Varlık Vergisi Kanunu ile bu sorunsalın önü alınmaya çalışılmıştır (Boratav, 2006).

İkinci Dünya Savaşının yol açtığı bu sıkıntılı dönem işçilerin aldığı reel ücretlerin gerilemesine ve köylülerin son derece yoksullaşmasına sebebiyet verirken, tüccar ve büyük çiftlik sahiplerinin enflasyonun sonucu olarak büyük karlar elde etmesine ve küçük köylülerin topraklarını satın alarak şirketlerini büyütmelerine imkan sağlamıştır (Atılgan, 2012). Aynı zamanda 1940 yılında Köy Enstitüleri kurulmuştur; böylelikle köylü sınıfının kalkınması, modern tarıma geçilmesi ve öğretmen yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Boratav, 2006).

1923 yılında başlayan ve İkinci Dünya Savaşının sona erdiği 1945 yılına değin süren bu dönemin ön plana çıkan unsurları olarak sanayileşme ve milli burjuvazi inşası sürecinin sıkıntısı işçi ve köylü sınıflarınca yaşanmıştır. Devletin toplumdaki sınıfsallığın oluşumunda etken konumda oluşuyla birlikte ekonomik, toplumsal ve simgesel sermayenin ürettiği artı değer bürokrat sınıf ile devlet ihaleleri alan müteahhitler, tüccar ve küçük sanayi burjuvazisine ait olmuştur.

Türkiye'de 1946 yılında tek partili rejimden çok partili siyasi hayata geçiş yapılmıştır. Farklı siyasi eğilimleri olan çeşitli partiler bu dönemde kurulmuştur. Tek parti döneminin iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve muhalefetteki Demokrat Parti (DP) dönemin başat siyasi partileri olmuştur.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte dünyada Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) etkisi görülmeye başlanmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine (SSCB) karşı ABD Avrupa'da gücünü pekiştirmek üzere Marshall Planı, Uluslararası Para Fonu (IMF), Truman Doktrini gibi yardımlar gerçekleştirmiştir. Bu gelişmeyle birlikte korumacı devlet politikaları yerine liberal ekonomiye geçiş sürecine eklemlenme söz konusu olmuştur. CHP'deki bazı muhalifler bu eklemlenmeye karşı çıkmıştır, DP ise sürecin savunucusudur. Keyder, "burjuvazi, siyasi güdümlü birikim yoluyla yeterli güç

topladıktan ve savaş dönemi vurgunlarıyla saflarını güçlendirdikten sonra, kendisini ideolojik düzeyinde bürokrasiden ayırt edebilecek güçte bulduğunu" ve "yeni burjuvazinin DP ile birlikte "kontrol altındaki fiyatlardan, ürüne el koyan jandarmadan, devlet tekellerinden ve başlıca kaygısı vergi toplamak olan devletten kurtulmayı vadettiğini" belirtmiştir (Keyder, 2003, s.164).

Truman Doktrini ve Marshall Planı ile dış yardım alan Türkiye, 1947'de IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İşbirliği Örgütüne, 1952 yılında ise Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne (NATO) üye olmuştur ve böylelikle muhalif seslere rağmen dünya ekonomisine eklemlenme sürecine girmiş ve liberal ekonomi koşullarına uygun olarak gelişme göstermeye başlamıştır (Atılgan, 2012). 1950 yılında yapılan seçimlerde DP iktidara gelmiş ve süreç hızlanmıştır. Bu dönemde yabancı yatırımcılar teşvik edilmiş, tarım sektöründe atılımlar yapılmıştır. Alınan yardımlarla tarımda makineleşme sağlanmış ve traktör sayıları artmıştır. Köylü sınıfının gelirlerinin artmasıyla sanayinin de olumlu gelişme kaydedeceği düşünülmüştür fakat 1954 yılında liberal dış ticaret krizi yaşanmasıyla birlikte korumacı devlet politikalarına geri dönülmüştür. İthalat kısıtı ile üretim mallarının ülke içinde üretilmesinin teşviğini benimsemek zorunda kalan DP, önceleri ithal edilen sanayi ürünlerinin yerine yalnızca ara parçalarının ithal edilerek ülke içinde montajının yapılması anlamına gelen İthal İkameci Sanayileşmeye dayanan karma bir ekonomi modelini öne sürmüştür.

Bu gelişmelerle birlikte DP yeni burjuvazinin temsilciliğini yaparken, Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile işçi sınıfı ve köylü sınıfın temsiliyetlerini üstlenmişlerdir. Atılgan, 1946 yılından itibaren sendika hareketleri artmış olduğunu, fakat dönemin siyasi konjonktürü nedeniyle bu hak taleplerinin "komünist" damgası ile engellendiğini belirtmektedir. Bu dönemde hem CHP hem de DP tarafından uygulanan politikalarla işçi ve köylü sınıfı ekonomik ve sosyal bağlamda geri kalmış ve örgütlenme çabaları çeşitli yollarla engellenmiştir. DP seçim vaadi olarak grev hakkının tanınacağını belirtmiş ve bu vaatle işçi sınıfının desteğini de almış olmasına karşın, iktidara geldikten sonra Başbakan Adnan Menderes "Türkiye'de grev mi olurmuş? Önce biraz kalkınalım sonra bu konuyu düşünürüz" diyerek yaklaşımın değişmediğini ortaya koymuştur. 1952 yılında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) kurulmuştur ve DP, TÜRK-İŞ'i kontrolünde tutmak adına önlemler almıştır ve

mücadeleci Avrupa sendika geleneği yerine Amerikan sendikacılığı teşvik edilmiştir (Atılgan, 2012).

Tarımsal ürünlerin ticaretini yapan ticaret burjuvazisi, toprak sahipleri ve devlet destekli sanayi burjuvazisi dönemin en kazançlı sınıfları olarak bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de belirgindir. Atılgan'ın (2012) aktarımıyla Türkiye'de devletin sermaye sınıfı üzerindeki büyük etkisi ve iş dünyasının kendisini "milli iradenin" temsilcisi olarak tayin etmiş DP hükümetinden çekindiği, DP'ye katılım sağlamayan iş insanlarının "milli iradeye" karşı olduğu anlayışının öne sürüldüğü ve Partiye katılımları noktasında baskılandıkları Vehbi Koç'un hatıratında izlenebilmektedir.

> 4 Temmuz 1955 Pazartesi günüydü. Divan Oteli şantiyesinde çalışırken İstanbul Emniyet Müdürü telefon ederek Başbakan Menderes'in benimle görüşmek istediğini, öğleden sonra 16 uçağında yerimin ayrıldığını söyledi.
>
> 'Peki' dedim ve telefonu kapattım. Bu konuşmadan sonra telefonla Ankara'da Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'u buldum, bu davetin amacını sordum. 'Başbakan, sana çok kızgın, herhalde gelmen lazım' dedi. (…)
>
> …bir akşam yemeğinde, benzin sıkıntısından ve Ankara'da benzin bulunmadığından bahsedilmiş. Masada bulunanlardan biri, 'Koç benzin karaborsası yapıyor…' demiş. Bunu duyunca Başbakan, 'Çağırın şu Koç'u haddini bildirelim' demiş… Ertesi sabah saat tam 10.00'da Başbakanın Özel Kalem odasındaydım. (…)
>
> …1950'den sonra CHP'li tanındığım ve CHP'nin Parti Divanına üye olduğum için iktidardan zaman zaman zorluk görüyordum. 1950'den 1958'e kadar işlerimi etkileyen zorluklar ve baskıların bir sonuç vermediğini, kendi işimde doğru ve sağlam olduğumu DP idarecileri gördü. Bundan sonra da CHP'den ayrılmam ve DP'ye girmem için çaba harcamaya başladılar (…)" (Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç, s.189-201).

Eczacıbaşı, DYO, Kale Grup, ECA, Enka, Tekfen, Doğuş, Uzan, STFA, Güriş gibi holding yapıları bu dönemde kurulmuş ve Koç, Sabancı, Toprak ve Çukurova grupları çalışma alanlarını genişleterek inşaat sektöründe de söz sahibi olmuşlardır. Bu hızlı

sanayileşme ise işçi sınıfının nicel olarak yeniden artışına sebebiyet vermiştir. Bu durum, Türkiye'yi bir kısmi ücretliler toplumuna dönüştürmüştür (Özatalay, 2015).

Tarımda makineleşme ise mülksüzleşen köylü sınıfının refahını arttırmamış ve köylüler kentlere iç göç başlatmıştır ve işçileşmişlerdir.

1960 yılında askeri darbe gerçekleşmiş ve DP hükümeti feshedilmiştir. Bu gelişme ile birlikte ekonomi politikalarında değişiklik olmamıştır, fakat planlı ekonomiye geçiş yapılmıştır. Boratav, özel yatırımların desteklerden yararlanabilmek için yatırım projelerini devletin planlarına uygun olarak şekillendirdiğini ve kamu kurumlarının onayına muhtaç olduklarını belirtmiştir (Boratav, 2006). 1960'lar sınıfsal savaşım dönemidir. 1960 darbesi, darbe dönemlerinde görüldüğü üzere devlet destekli sanayi burjuvazisinin çıkarlarına hizmet etmiş, bölünme ise şehir ve köylerdeki küçük ticaret burjuvazisi ile sanayi burjuvazisi arasında olmuştur (Keyder, 2003).

Atılgan'a göre, dönemin temel özelliklerinden biri memur sınıfının emek yoğun çalışan işçi sınıfına göre ayrıcalıklı konumlarını yitirmesidir. Bunun nedeni tatil ücretleri ve ikramiye gibi hakların tüm işçilere tanınması olmuştur. Bir başka bölünme ise vasıflı işçiler ile vasıfsız işçiler arasındadır. Genellikle işsiz kalmayan vasıflı işçiler işverenlerinin tarafında yer alıyorken vasıfsız işçiler ise sendikaya katılarak kendi liderlerini üretmişlerdir (Atılgan, 2012).

1960 yılında yapılan darbe sonrası planlı ekonomiye geçiş yapılmıştır; darbe sonrası sıkıntılı ekonomik süreçte iç piyasadaki ürünlerin yeter miktarda olduğunda ithalatı yasaklanmış, ithalat yalnızca tarım ve üretim endüstrisinin geliştirilmesi için yapılabilir olmuştur. Mali piyasalar denetim altına alınmış ve rant ekonomisinden üretmenin kazanç sağladığı bir modele geçiş sağlanmıştır. 1950'li yıllar boyunca epeyce zenginleşen büyük toprak sahipleri, yabancı sermayedarlarla ortak tüccarlar, mühendisler öncelikli olmak üzere eğitilmiş insan gücü yeni sanayi burjuvazisini oluşturmaya başlamıştır (Kazgan, 2006).

Yine darbenin hemen akabinde 9 Temmuz 1961'de referandumla kabul edilen ve yine 1980 darbesine dek yürürlükte kalacak Anayasa ile bu dönemde Türkiye'nin en demokratik, özgürlükçü ve adilane süreci yaşanmıştır. Sosyal devlet anlayışı benimsenmiş, Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı Kanunu kabul edilmiş ve iç pazarın canlanmasının hedeflenmesi sonucu işçi ile memur sınıfının gelirleri büyük oranda

iyileştirilmiştir. Hazine toprakları köylü sınıfına verilmiş, devlet sübvansiyonları ile desteklenen köylüler de görece iyileşme sağlamıştır (Kazgan,2006). Siyasi ortam da son derece özgürleşmiş ve her toplumsal sınıfın aktif birer özne olduğuna dair anlatılar bulunmaktadır. Atılgan'a göre bu özgürlük de toplumsal sınıfların mücadelesinin bir sonucudur (Atılgan, 2012).

1962 yılında planlı ekonomiye geçişle birlikte üç adet beş yıllık plan hazırlanmıştır. Bununla birlikte ithal ikameci politikalara devam edilmiştir; dünyada buzdolabı, çamaşır makinesi gibi dayanıklı tüketim mallarına eğilim yüksektir Türkiye'de de bu tüketim normuna uygun olarak kentten ve kırsaldan talep bulunmaktadır. Bu malların ülke içinde üretilmesi hedeflenmişse de yabancı ortaklıklarla ve ithal ikameci sanayiyle parçaların montajına yönelen sanayi burjuvazisi ithale olan bağımlılığı arttırmıştır. Sanayi burjuvazisinin hızla gelişimi ve işçi sınıfının buna paralel olarak niceliksel artış ve bilinç göstermesi aradaki ilişkiyi de dönüştürmüştür. Bilinçli işçi sınıfı Marx'ın da belirlediği üzere burjuva sınıfı için tehdit oluşturmuştu. Buna karşılık olarak işverenler de hem ideolojik olarak hem de devlet ile ilişkiler bağlamında örgütlenerek sendikalaşmış ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunu (TİSK) kurmuşlardır. "Büyük çoğunluk, özellikle küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri, işçi hareketine ve hareketi destekleyen entelektüellere karşı açık bir mücadeleye girmek taraftarıydılar. Büyük iş adamları arasındaki çok daha küçük bir grup ise, daha geniş bir vizyona sahiptiler ve iş adamlarının sendikal faaliyetleri ve sol akımları ortadan kaldırmaya çalışmadan kendi sosyal konumlarını güçlendirme yolları arayabileceğini düşünüyorlardı." diyen Buğra (2003), bu örgütlenmeyi entelektüeller arasındaki sosyalist argümanların ağır basıyor oluşunu vurgulamaktadır. Daha sonra, yine 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin hemen ardından 1971 yılında Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) aynı geleneğin bir devamı olarak kurulmuştur.

1965 yılında yapılan araştırmalara göre Türkiye'de işçi sayısı yaklaşık 3 milyondur. 1971'de ise 4 milyona ulaşmıştır. 1963'te yaklaşık 300 bin sendikalı işçinin sayısı 1971 yılında 2 buçuk milyona çıkmıştır. Bu dönem, işçi hareketinin Türkiye'de hız kazandığı bir dönem olmuştur. Vasıflı ya da vasıfsız, akademik eğitimi bulunmayan işçiler tarafından bir işçi inisiyatifi olarak Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve TÜRK-İŞ'e alternatif olarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) bu dönemde kurulmuştur.

Dönemin atlanmaması gereken özelliklerinden biri sanayileşmenin önüne kentleşmenin geçmiş olmasıdır. İşçilerin kentlere göçü ile aynı aileden üyelerin üretken olmayan hizmet sektöründe işporta, pazar, hizmetçilik işi ve toplu taşıma şoförlüğü gibi işlerde çalışması ve bu demografinin gecekondu bölgeleri oluşturarak şehir içinde kırsal hayatı yeniden üretmesi ilgi çekici olmuştur. Avrupa'ya özellikle Almanya'ya emekçi göçü denen *Gastarbeiter* kapsamında giden 1 milyon civarındaki Türkiye işçisi yaklaşık 1 milyar doları Türkiye'ye göndermiştir (Atılgan, 2012).

Bu dönemde köylü sınıfı apolitizmden politizme kaymıştır. Ürünleri çok düşük fiyatlarla vermeye zorlanan ve toprak işgalleriyle gündeme gelen köylüler bir örgütlenme sağlamamalarına rağmen dönemin de ruhuna uygun olarak "yoksul ve topraksız köylüler ile küçük üreticiler büyük toprak sahipleri karşısında adil değişim taleplerini ileri sürdüler" (Atılgan, 2012, s.351).

3.1.2. 1980 Sonrası Neoliberal Politikalara Geçiş Ekseninde Sınıfsallık

12 Eylül 1980 tarihinde, Türkiye'de bir askeri darbe daha vuku bulmuştur.

Boratav'ın tarihlendirmesine göre, 1980 ve 1988 "sermayenin karşı saldırısı" olarak eski modelin krizi sonucu yeni bir sermaye birikim modeline geçildiği yıllar olmuştur. 1970'lerin sonunda Türkiye'nin ithal ikameci iç pazara dönük sermaye birikim modeli ile yeniden bir iktisadi krizle boğuşması sonucu Türkiye ekonomisinin kapitalist sisteme entegrasyonu uluslararası sermaye için aciliyet teşkil etmekteydi (Atılgan, 2012). Böylelikle 24 Ocak Kararları adı olarak da bilinen ve 24 Ocak 1980 yılında iktisat literatürüne geçen, yapısal dönüşümleri de içeren program hükümet tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin ithal ikameci sanayileşme nedeniyle artan ve ödenmesi gereken döviz borcu bulunması sonucu ithalat ve ihracatın tamamen serbest olmasıyla birlikte liberal ekonomiye geçiş bu programın kapsamıydı. Kazgan, (2006, s.129) ihracatın geliştirilmesindeki amacın yabancı sermaye çevrelerinin güvenini kazanmak ve uluslararası finans çevrelerinde yeniden borçlanabilir hale gelmek ve ilerleyen süreçte de ithalatı serbestleştirmek olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde dışa açılma politikaları benimsenmiştir ve dış sermayedarlarla eşteş olma zorunluluğunun getirdiği baskıyla sermayenin merkezileştiği ve tröstleşme eğilimin başladığı görülebilmektedir. Aynı zamanda üretimi devlet tekelinde olan sigara, basın ve yayın ve ya silah sanayi gibi sektörler özelleştirilmiştir.

Turgut Özal'ın partisi Anavatan Partisinin (ANAP) bu ekonomi politiği kendisinin "orta direk" olarak tanımladığı orta sınıfı liberal ekonomik değerlerin çevresinde ideolojik sisteme entegrasyonunu da kapsamaktadır. Dünya ve özellikle Amerikan kapitalizminin düsturları olarak kabul edilebilecek girişimcilik, tüketim ve bireyciliği ön plana çıkaran sistem, orta sınıfı alt sınıflardan uzaklaştıran ve sermayedar üst sınıfa yaklaştıran ideolojik yapıyı zerk etmiştir (Yılmaz, 2010).

Bu ekonomi politiğin bir sonucu olarak 1990'lara kadar olan süreçte işçi sınıfı dinamik kaybetmiştir. 1980 darbesinin ardından, toplu iş sözleşmeleri durdurulmuş, sendikal faaliyetler daraltılmış ve grevler yasaklanmıştır. Darbenin hemen ardından birçok sendikanın faaliyetleri durdurulmuş, evraklarına el konulmuş ve hesapları bloke edilmiştir. DİSK kayyuma devredilmiş, süreçte grev yasakları işçi hareketi tarafından delinmemiş ve mahkemede yargılanan DİSK üyeleri yalnız kalmışlar, buna rağmen TÜRK-İŞ ise rejimin dayanağı olarak işçi sınıfı için işlevsiz hale gelmiştir (Atılgan,2012). 1980 darbesi ve yeni iktisadi yapılanma işçi sınıfına karşı burjuvazinin zaferini ilan etmiştir denilebilir. İşçi sınıfı özgürlük ve haklarını kaybederken gelirini de büyük ölçüde kaybetmiştir, fakat sermaye grubu rant, kar ve faiz üçgeninde gelirlerini büyük oranda arttırmıştır. Türkiye bu dönemde gelir dağılımı en bozuk altıncı ülke konumundadır (Atılgan,2012). Bu 2022'ye gelindiğinde Türkiye'yi ilk sıraya bırakacaktır.

1982 Anayasası ile birlikte Kargan'ın işaret ettiği üzere, "parlamenter sistemi geleneksel dengelerinden uzaklaştırdı. Başta sendikalar, sivil toplum örgütleri ve kooperatifler şiddetli baskı altına alındı; öyle ki…muhalefet yapabilecek örgütlerin sesi kesildi." (Kargan, 2006, s.125-126). Serbest ekonomi olarak adlandırılan liberal kapitalist ekonomi finans sermayesini güçlendirmiş ve yerli üreticileri yabancı üreticilerle rekabetinde zayıflatmıştır.

1980'ler süresince toplumsal sınıf, çıkar, lobi gibi işçi sınıfı ve sermaye sınıfına ait bilgi alanları arka planda bırakılmış ve bu kavramların kullanılmasında özellikle imtina edilmiştir. Sermaye grupları isteklerini rahatça dile getirmişler fakat taleplerini Türkiye tarihinde görülebileceği üzere "milli çıkarlara" öykünerek dile getirmişlerdir. Dönemin iktisadi ruhuna uygun olarak büyük iş adamları çevresinin politik sürece giderek dahil

olduğunu, dış ekonomik ilişkiler alanında yarı resmi bir işlev yerine getirmeye başladığını gözlemleyebilmekteyiz (Buğra, 2003, s.59-60).

Yine uluslararası finans kuruluşlarının tarıma dönük devlet politikaları yerine özelleştirilmiş tarıma dair telkinleri politik iktidar tarafından uygun görülmüş ve düşük tarımsal ürün fiyatlarının köylü aleyhine daha da düşmesinin önünü açmıştır (Atılgan, 2012).

1990'lı yıllar ise yine Boratav'ın tanımıyla "uluslararası sermayenin egemenliğine sancılı geçiş" olarak ifade edilebilir. Ekonomi yönetimi uluslararası kurumların yönetişiminde olan Türkiye, liberal ekonominin politik manevralarının sahası haline gelmiştir (Boratav, 2006). Atılgan Türkiye'nin uluslararası iş bölümünde biçilen rolü üstlendiğini belirtmiş ve ana hatlarını sıralamıştır:

> a- Yerli ve yabancı finansal sermayenin hareketlerine sınırsız serbestlik güvencesi sağlamak,
>
> b- İş gücü piyasalarını kuralsızlaştırarak ve esnekleştirerek ülkeyi ucuz işgücü deposu haline dönüştürmek; düşük teknolojilerde uzmanlaşmak ve sanayii uluslararası şirketlerin taşeronu haline getirmek,
>
> c- Üretimde ithal malı kullanma ve ithal malı tüketme eğilimini teşvik ederek ülkeyi ucuz bir ithalat cennetine dönüştürmek,
>
> d- Kamu hizmetlerini ticaretleştirerek yurttaşları müşteriye, kamu hizmeti üreten kurumları ticari işletmeye dönüştürmek; kamu iktisadi kurumlarını yerli ve yabancı sermayeye devretmek,
>
> e- Neoliberal anlayışa uygun olarak devletin yeniden yapılandırılmasını sağlamak (Atılgan, 2012, s.356).

1990'larda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin yıkılması ve ABD merkezli bir dünyanın yörüngesinde ilerlenmesi de önemli köşe taşlarındandır. Küreselleşme süreci ulusal söylemlerin ve politikaların geride kalması demekti ve Türkiye de bu sürece Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle serbest ticaret adımı olarak görülebilecek Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalayarak katılmıştır. Ekonomi ise IMF ve Dünya Bankası idaresinde yönlendirilmiş, 5 Nisan kriziyle başlayan süreçte 1994 yılında

yeniden bir anlaşma yapılmış, bu anlaşmayı 1999, 2001 ve 2005'te imzalanan stand-by anlaşmaları izlemiştir. Bu gelişmelerle birlikte ekonomideki rekabet gücü başarının tek kıstası olmuştur (Kazgan, 2006). Gelir dağılımı eşitsizliği giderek yükselmiş, çalışan kesim temel güvencelerini giderek kaybetmiş ve sermayenin insafına bırakılmıştır.

1990'lı yıllarda Özal'ın iktidarı bu gelişmeler ışığında giderek zayıflamış, işçi ve köylü sınıfı seçimlerle, yaptıkları eylemlerle birlikte bu gerçeği ortaya koymuştur. Önce yerel yönetimleri Sosyaldemokrat Halkçı Partisine (SHP) karşı kaybeden Anavatan Partisi (ANAP) ekonomi politikalarının geniş toplumsal kesimin çıkarlarına hizmet etmemesi nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti tarihinde tasviye olan bir diğer başka parti olmuştur. Fakat yerel yönetimlerin ekonomi politikte söz sahibi olmaması nedeniyle köylü ve ücretli kesimin şartlarının iyileştirilmesine katkı sunamamıştır. Boratav bu dönemde, "burjuvazinin ücret artışlarını telafi etmek için keyfi işten çıkartmaları işletebildiğini, sendikasızlaştırma süreçlerinin yaygınlaştığını belirtmiş; özelleştirme politikalarının ve finansal krizlerin sendikalaşmaları tamamen bitirdiğini belirtmiştir. Kamu İktisadi Teşekküllerindeki (KİT) üretim hacmi yükselen ücret-maaş maliyetlerini karşılayamaz noktaya gelmiş ve bilinçli bir şekilde zarar ettirilen KİT'ler hazinenin de desteğini çekmesiyle kriz yaratmaya başlamışlardır. Böylelikle KİT'ler özelleştirilmiş ve kamu açıklarının kapatılması özelleştirmenin gerekçesine dönüşmüştür. Bu özelleştirmelerin en önemli amaçlarından birisi siyasi iktidara yakın iş çevrelerine avanta ve kaynak aktarımıdır" (Boratav, 2006, s.177,178).

90'lardan itibaren günümüze kadarki süreçte işçi sınıfı daha da gerileme yaşamıştır. 1989 yılında esasında bir hareketlilik mevcuttu. Kamu işçilerinin "Bahar Eylemleri", demir-çelik sektör grevleri, Zonguldak madencilerinin Ankara'ya yürümesi önemliydi. Fakat dönemin iktidar partisi ANAP popülist bir çıkışla kamu personeline yüzde 142 oranında zam yapmıştır ve özel sektör de bu hamleye uygun ücret politikaları yürütmüştür (Atılgan, 2012). Fakat 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz özel sektörde toplu işten çıkartmalara sahne olmuş, sendikaların enikonu pasifize edilmesiyle sonuçlanmıştır. Takiben 1998 yılından sonra kuralsız, kısmi zamanlı taşeron sistemi, özelleştirmenin yaygınlaşması ve küresel ekonomiye eklemlenme süreci işçi sınıfı için işsizlik ve yoksulluğu derinleştirmiştir.

İşçi sınıfı 2008 yılına gelindiğinde yüzde 49,5 oranla hizmet sektöründe çalışmaktadır (Atılgan,2012). Bu epey ilginç bir veridir. Kapitalist emek süreçleri artık fabrika dışındadır ve esnaf, zanaatkarların oluşturduğu geleneksel orta sınıf, işçi ve uzmanlığı bulunan beyaz yakalıların oluşturduğu bir yapıya dönüşmüştür. Yine bu dönem itibariyle modern dindar ve muhafazakâr orta sınıfın da genişlediği görülmektedir (Atılgan, 2012, s.360). Kayıtdışı çalışma veya sigortasız çalışma yine bu dönemde artmış, işsizlik oranı 2009 yılında yüzde 22,1 oranında tespit edilmiştir ki bu 5 milyon 902 kişiye karşılık gelmektedir.

2009-2010 yıllarında başlayan TEKEL işçi direnişi ise emekçi sınıfların bu direniş etrafında toplanmasını sağlamış ve dünyada sözü edilmiştir. Fakat işçi ve emekçi sınıfı herhangi bir sınıfsal fayda üretememiştir.

1989 yılından günümüze kadarki süreçte Türkiye tarımda da büyük bir gerileme yaşamıştır. 2000-2008 yılları arasında uygulamaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesi tarımın yapılandırmasını dönüştürmüş ve Bağımsız Sosyal Bilimcilerin çalışmasının gösterdiği üzere (2009) küçük çiftçi ile birlikte büyük çiftçi kesim de kaybetmiştir. Çiftçi kesimi kredi borçlarını ödemek üzere üretim araçlarını sattılar, arazilerini de terk ederek kiralama yoluna gitmişlerdir. Köylü sınıfı Türkiye'de böylelikle tasviye edilmiştir. 2008 yılında tarımın gayri safi milli hasıla içindeki payı yüzde 7,8'e gerilemiştir ve Cumhuriyet tarihindeki en büyük düşüştür (Atılgan,2012).

Sonuç olarak çalışmada toplumsal sınıf kavramı için ele alınan yaklaşımlar ışığında dünyada ve mikro ölçekte Türkiye özelinde sınıf yapısı, hareketliliği ve niteliği dönüşmüş görünmektedir. 1970 ve 80'lerde endüstrileşmesini tamamlamış devletler emek piyasalarını "endüstrisizleştirme" ve "vasıfsızlaştırma" eğilimiyle dönüştürmüştür. Bu iki eğilim, hammadde ve imalata dayalı geleneksel endüstriyel sektörlerle son derece ilişkilidir ve bu bakımdan geleneksel işçi sınıfı açısından büyük bir anlam taşımaktadır. Endüstrisizleştirme eğilimi, bu sektörlerdeki işçilerin niceliksel olarak kesinkes düştüğü, ekonomide büyüyen hizmet sektörüne kıyasla da göreli bir biçimde düşüş gösterdiği bir süreci göstermiştir. Bu yılları kapsayan dönemde küresel pazardaki ucuz emek piyasasının rekabeti ve devlet sahipliğinde bulunan endüstrilerdeki hacim azaltmalar ve özelleştirmeler bir çok meslek grubunun yok olmasına neden olmuştur. Vasıfsızlaştırma olarak ortaya çıkan eğilim, şirketlerin endüstrisizleştirme ve rekabet tehdidine karşı

vasfın ve insan emeğinin yerine makine temelli teknolojiler kullanmaya başlaması sürecidir. Bu süreç, insan emeğini dışsallaştırmış ve küçük işlere bölümlemiştir.

Genellikle ön görüldüğü gibi iktisadi büyümenin emek piyasasında da genişleme yaratacağı argümanına dayanan bağlamsal tespit değişmiştir. Bunu küresel süreçte ekonominin yeniden yapılanması, emek piyasasının kutuplaşması ve üretimin küreselleşmesiyle açıklamak yerinde olacaktır. Bu üç neden, emek piyasasının yapısını da dönüştürmüş; geleneksel meslek kalıpları, işe giriş süreçleri, emek piyasasındaki mobilizasyon ve makro ölçekte toplumsal sınıfların yeniden üretimi de önemli bir biçimde değişmiştir. Bu durum, bütün meslek grupları ve hem işçi sınıfı hem de orta sınıf üzerinde son derece etkili olmuştur.

1980'lerdeki liberal ekonomik politikaları benimseyen hükümetler, devletin sosyal güvenlik, refah ve sağlık faydalarında önemli değişiklikler yapmıştır. Kazanımların reel düzeyde azalması, sağlık ile sigorta sistemlerinde başlayan ve son yıllarda hız kazanan özelleştirmeler, mesleki haklar ile sendikaların işlevselliğini kaybetmesi bu dönem itibariyledir. Tüm bu gelişmeler, bireylerin yaşamını sürdürebilme kapasitesinin emek piyasasındaki konumlanmasına bağlı olmasına yol açmıştır. İşsizlik de, sosyal güvencelerin giderek kaybedilmesinden ötürü başa çıkılması gereken bir sorun olarak öne çıkmıştır.

Türkiye'nin sınıf yapısı ve kavramsal çerçeve ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, dünya genelinde emek piyasasının yapısının değişmesi, meslek türlerinin dönüşmesiyle sınırlanmamış; aynı zamanda kol gücüne dayanmayan, nispeten güvenli işler ile niceliksel olarak artmış düşük ücretli geçici işçilerin bulunduğu büyük gruptakilerin emek piyasasında kutuplaşmaya yol açmasına sebep olmuştur. Emek piyasasının kutuplaşması, emek piyasasının yüksek ücretli ve güvenli işler ile bu getirilerin bulunmadığı işlerin gittikçe derinleşen bölünmesi olarak tanımlanabilir (Morris, Bernhardt ve Handcock, 1994). Bu kutuplaşmanın tezahüründe toplumsal cinsiyet, etnisite vb. kültürel etmenler de söz konusudur. Castells (1989) ise, 21. yüzyıla adım atarken kapitalist şirketlerin başat özelliğinin, bilim ve teknoloji ile birlikte bilgi ve enformasyona dayanan rekabet güçleri olduğunu öne sürmektedir. Bilgi ve enformasyon günümüz dünyasında üretimin temel özelliği konumundadır. Şirketler yeni ürünleri için araştırma ve geliştirme, üretim ve dağıtım süreçlerini etkili bir şekilde düzenlemek adına

enformasyon teknolojisini kullanmakta ve bu teknolojiyi sürekli bir biçimde kontrol etmektedir. Bu, birçok şirket için yaşamsal bir önemdedir. Endüstrinin geleneksel üretimden enformasyona dayalı üretime geçişinin emek piyasasında etkisi olmuştur. Eğitimli ve profesyonel orta sınıf grubu için bilgi temelli meslekler büyük parasal kazançlar getirmiştir fakat bu meslek gruplarındaki diğer bireylerle rekabet de aynı zamanda büyük bir çaba gerektirmektedir. Enformasyon teknolojilerinin durmaksızın ilerlemesiyle ve sürekli izleme ve verilendirme süreçleri nedeniyle stresli ve uzun çalışma saatleri bireyler üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu sürekli çaba ve rekabet ortamı, modern kapitalist toplumlardaki bireylerin mutsuzluğunun ve tatminsizliğinin temelini oluşturan önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bilgi temelli vasıfları bulunmayanlar özelinde; dönüşen emek piyasası, bu bireyleri güvencesizliğin devamına, düşük ücretlere ve yeni teknolojilerle iş mecralarından tasviye edilme riskine açık hale getirmektedir. Bu durum, geleneksel sınıf yapılarının da parçalanmasına sebebiyet vermektedir ve sınıfsal yeniden üretimi baltalamaktadır.

Tüm bu gelişmeler, işçi sınıfının sıkışmasına yol açmış, sadece işsizlik oranında artış sağlayan otomasyon sistemleri nedeniyle değil, aynı zamanda emek piyasasının parçalanarak profesyonelleşmesi de bu sıkışmaya sebep olmuştur. Bu bağlamda da işçi sınıfı yapısal olarak da, politik olarak da geçicileşmiş ve örgütsüzleşmiştir. Büyük bir niceliği olan işçi sınıfının sosyal ve kültürel kimliği de, mesleki yapısının parçalanması ve buna bağlı olarak sendikaların etkisini yitirmesiyle zayıflamıştır. Günümüzde işçi sınıfı kültürel yeniden üretimi açısından geçmişe oranla daha az olanaklı hale gelmiştir.

Orta sınıf açısından, bilgi ve enformasyona dayalı üretim biçimleri ve kol gücüne dayanmayan işlerin yaygın hale gelmesi olumlu görünse de; orta sınıfın doğum oranları ve yerleşik orta sınıf çalışanların arzı artan iş fırsatları için yeterli görünmemektedir. Doktorluk, avukatlık gibi geleneksel meslekler orta sınıftan halen beslenmekle birlikte, idari işlerdeki ve ofis işlerindeki artış işçi sınıfı da dahil olmak üzere geniş tabakalardan birçok personel devşirmiştir. Bu devşirilen personelin kültürel sermayesi düşüktür. Tüm bu değişimler, orta sınıfı önemli ölçüde etkilemektedir. Kültürel sermaye burada önemli olduğundan orta sınıf üyelerin iyi eğitim alamamış çocukları emek piyasasına dahil olduklarında orta sınıf statülerini de yitirmekte ve aşağı doğru bir sosyal hareketlilik yaşamaktadırlar. Bu durum, onları beyaz yaka işçi sınıfına dahil etmektedir. Kültürel

sermaye aynı zamanda işçi sınıfına mensup üyelerin çocukları için de yukarı doğru bir sosyal hareketlilik yaratabilir. Bu gerçekleştiği takdirde orta sınıfın konumlanmaları içinde sosyal karışım artmakta, bu artış orta sınıfın kültürel sınırlarını belirsizleştirmektedir.

Orta sınıf için güvenli beyaz yakalı işler mevcudiyetini sürdürmektedir ve kültürel sermayeye dayalı idari işlerdeki profesyoneller ve yönetici elitler birçok sektörde yer bulabilmektedirler ve bu grup hiyerarşideki diğer alt mesleki gruplar üstünde önemli bir güce sahiplerdir (Clement ve Myles, 1997). Fakat günümüzde orta sınıf kesimlerinin büyük bir çoğunluğu için formel eğitim, ilişkiler, yüksek ücret gibi kültürel ve ekonomik kaynaklar hayat boyu güvence verecek düzeyde olmamaktadır. Scase (1992), orta sınıfların emek piyasasındaki yerini ve iyi ücretlerini korumak için girişimsel yetenekleri olması gerektiğini belirtmektedir. Bu özellikle, işi taşeronlar eliyle dışarıya yaptırma, şirket birleşmeleri veya özelleştirme ve öngörülmemiş küresel yatırım değişiklikleri karşısında kendi statüleri ve şirketteki örgütsel konumlanmaları risk altında bulunabilecek idari personel için geçerlidir. Tüm bu koşullar orta sınıf için mülk edinmeyi de zorlaştırmış ve orta sınıfın yeniden üretimini zayıflatmıştır.

Geleneksel sınıf hareketliliği oransal olarak işçi sınıfı kuşakları için düşük düzeyde olmuştur. Bu sınıfın çocukları ebeveynlerinin işlerini sürdürmektedir. Bu durum, sosyal kapanmayı güçlü kılmakta sınıf kimliğini de korumaktadır. Buna karşın orta sınıfın aşağı yönde mobilizasyonu sosyal hareketliliği arttırmakta, fakat sınıf sınırını belirsizleştirerek, sınıfsal kimliği zayıflatmaktadır.

Tüm bu iktisadi koşullar ve Marx'ın üzerinde durduğu kapitalist sistem ve üretim biçimleri her ne kadar başat ve önemli olsa da günümüzde toplumsal sınıf yapısını bütünlükle açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bourdieu "The Forms of Capital" (1986) başlıklı makalesinde seçkinci kültürel alanın, iktisadi alan ve ilişkilerinin bir dönüşümü olarak anlaşılması gerektiğini öne sürerek toplumsal sınıf yapısını anlamak için önemli bir açılım sağlamıştır. İlkesi ekonomik temelin zıttıdır; ki bu tezin savunusu da sınıfsal konumun, toplumsal ağın yanı sıra kültürel alanla inşalandığıdır. İktisadi ilişki ve alışverişler, kazanca, çıkara ve bireysel faydaya dayanmaktadır. Kültürün bu gibi nosyonlarla ilgisiz, kültürel alan, kutsala karşı kutsal olmayanı konumladığından ekonomik alandan üst bir düzlemde ve estetik değerlerle ilgili bulunmasına karşın

Bourdieu bunun bir ilüzyon olduğunu belirtir. Çünkü yüksek kültür denilen şey, ona içkin statünün her şeyiyle yönetici sınıf tarafından oluşturulan beğenilerdir. Şeyleri sınıflandırma ve farklı davranış kalıpları sağlayan üretici kapasite olarak habitusun farklı biçimleri kapitalist toplumun sosyal ilişkileriyle son derece uyuşmaktadır. Kültürel alanın yapısı da toplumsal alan ve ekonomik temellerle paralellik oluşturmaktadır. Habitusun eğitimle ilişkisi önemlidir. İster politik olsun ister burjuvazi temelinde olsun hakim sınıfların yararlandığı güç, kültür inşasıdır. "Meşru kültür" diğer gruplar üzerinde tahakküm kurmalarının bir yolu olmaktadır. Bu, Bourdieu'nün "simgesel şiddet" olgusuna yol açmasına karşın hakim sınıfın hangi konuların değerli olduğunu atamalarının önüne geçmemektedir. Foucault'nun iktidar kavramına içkin normatif sistemleri ve bilgi alanlarının ürettiği söylemler savı hakim grupların kültür ve toplumsal yaşam inşasında eklemlenen diğer bir açı gibi görünmektedir. Bourdieu'de eğitim, sınıflar arasındaki eşitsizliği yeniden üreten bir araç olarak öne çıkmaktadır. Araştırma bulgularında da katılımcıların büyük bir çoğunluğunun formel eğitimin sınıfsal mobilizasyonu sağladığına vurgu yapılmıştır. Kültür, ekonomik bir işlevi olan ve ekonomik sermayenin sosyal avantajlar sağlaması gibi bireylere aynı şekilde avantaj sağlayan bir işlevselliktedir. Ekonomik sermayenin aksine kültürel sermaye bireye özgü olduğundan kendisinden alınamaz. Bu nedenle kültürel alanı yaratmak yüksek sınıfsal statünün korunmasında son derece önemli görünmektedir.

Foucault'ya göre bilgi ve iktidar kavramları yakın bir ilişki içindedir; fikirler genelgeçer hale gelir ve söylemler olarak pratiğe dönüşür. Foucault, yönetici sınıfın hakimiyeti kavrayışını reddederek iktidarın ağ benzeri yapısına dikkati çekmiş ve mikroya odaklanmışsa da (Smart, 1983), hakim yönetici elitlerin Foucault'nun çözümlediği normatif sistemleri ve bilgi alanlarını kontrol ettiği ve söylemle kurgulayabileceği de bu tezin bir diğer savını oluşturmaktadır.

Kültürel bir unsur olarak ele alınan "bilginin" iddiaları, iktidarın iddialarıdır ve bilginin formları, klinik veya akıl hastanesi gibi kurumlarda uygulandığında doğrudan bir iktidar kurmuş olur. Elbette bu normatif sistemlerin oluşturduğu söylemlere karşı durulabilir; bu bağlamda Foucault toplumsal etkileşim ağlarını, iktidar ve direniş olgularıyla birlikte temellendirir. Hamile bir kadının doktorla ilişkisi bir hakimiyet ilişkisidir fakat bu iktidar ilişkisi, toplumsal söylemle ve hasta-doktor ilişkisindeki bağımlılık düzeyi ölçüsünde

değişmektedir. Örneğin kadınlar kürtaj hakkı gibi, doğum sigortası gibi hak talebiyle örgütlendiklerinde bu hasta-doktor arasındaki iktidar ilişkisi, siyasi baskının bir unsuru olmaktadır. Foucault'nun, toplumdaki ekonomik sebepli çatışmalardan ekonomik temelli olmayan siyasi mücadelelere doğru bir kaymaya işaret etmesi tezin savına yardımcı bir kavramsal zemin sunmuştur.

Berard (1999), kültürü farklı politik ve ekonomik gruplar arasında bir mücadele aracı olarak görmekte ve onun bir nesnesi olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda kültürel sermaye Türkiye'de değerler, yaşam tarzı ve formel eğitim ile algılanma biçimi temellerinde oluşmaktadır. Eşitsizlik olgusunda kültürel sermayenin işlevi büyüktür. Gündelik hayata etki eden politik alan kültürel eşitsizliği bir çatışma unsuruna dönüştürmektedir. Politik alanın kültürel sermaye yoluyla bireylerin sınıfsal konumlarında mobilizasyon sağlaması eşitsizliği büyütmekte ve kültürel sermayenin eşitsiz dağılımı toplumsal hayatı monoton ve polarize kılmaktadır.

Türkiye'de bireylerin politikleşme düzeyi de son derece artmıştır. Bireylerin siyasi aktörlerle, milletvekilleriyle veya atanmış kamu personeliyle ilişki kurma çabası içinde oldukları izlenebilen bir gerçekliktir. Kültürel sermayeye sahip üst sınıfa mensup üyeler bu sermayelerini siyasal alandaki aktörlere ulaşmak üzere bir araç olarak görmektedir. Kültürel sermayesi ekonomik sermaye biçimiyle pekişen bu bireyler politik aktörlerle de kolaylıkla ilişki kurabilmekte ve böylelikle hükümetlerin söylemleri de geniş kitleler nezdinde pekişmektedir. Kültürel sermaye dışında toplumsal sermayenin de toplumumuzda sınıfsal konumlanmalara önemli bir katkı sağladığı açıktır. Bunu sağlayan grup Türkiye'deki elitleri oluşturmaktadır ve elitlerin genellikle hakim siyasi aktörlerin söylemlerini sahiplendiği izlenebilmektedir.

Kültürel sermayenin Türkiye'de geniş halk kitleleri nezdinde eşitsiz dağılımı ve "muhafazakar-modern" ve "dindar-seküler" gibi popülist söylemlerle polarize durumu sonucu Türkiye toplumunda, Dahrendorf'un "yönetenler/elitler" ve "yönetilenler" çizgisinde sınıfsal sınırların belirlendiği görülmektedir. Sermaye biçimleri bu ikili sınıfsal ayrımda eşitliksiz dağıtılmakta ve orta sınıf kimliğini kaybetmektedir. Disk-Ar'ın (2023) 2024 yılı Asgari Ücret Araştırmasına göre Türkiye'de çalışanların yarısı asgari ücretle çalışmaktadır. Bu bireyler ekonomik sermayelerini güçlendiremedikleri gibi diğer sermaye biçimlerine ulaşamadığından sınıfsal kapanma ya da aşağı doğru hareketlilik

yaşamaktadırlar. Bu hakim elitlerin ve yöneticilerin kültür alanını dönüştürmesi bağlamında değerlendirildiğinde; geniş kitlelerin, meşru kültüre mensup bir üye ya da o kültürün savuncusu olsalar dahi iletişim ağlarını kuramadıklarından sosyal hareketliliği bulunmamaktadır. Siyasi alandaki eylemsellikleri oy kullanma hakkına indirgenen ve sermaye biçimlerine son derece kısıtlı olarak ulaşan geniş kitleler polarize edildiklerinden örgütlenmeyi bir seçenek olarak dahi görememekte ve dolayısıyla politik sisteme bir tehdit oluşturmamaktadırlar. Türkiye'de devlet ve kurumları, elit zümre için araçsaldır, retorik düzeydedir fakat ekonomik, kültürel sermayeleri bulunmayanlar için devlet ve kurumları son derece önemli ve olumludur. "Modern-muhafazakar" ayrışmasının hizmet ettiği bu durum sınıfsal kapanmanın da bir sebebi olmaktadır. Aynı zamanda bu ayrışma, kültürel ürünlerin tüketiminin ve beğenilerin gitgide keskin olarak ayrılmasına ve sınıf kimliklerinin kültürel mesafesinin açılmasına yol açmaktadır. Böylelikle kutuplaşma temelinde ayrışan sınıfsallaşmanın sembolik çatışması gözlemlenebilmektedir ve bu kutuplaşma, hakim kültür alanının dönüşmesiyle yalnızca belli bir zümrenin kültürel ve toplumsal sermaye sahiplikleri doğrultusunda yararlanabildikleri bir çerçevede ele alındığında eşitsizliği derinleştirdiği düşünülmektedir.

Analiz edilen Türkiye'nin toplumsal sınıf yapısı, devlet müdahalelerinin toplumsal sınıflar üzerindeki etkilerini açıkça gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, sınıfsal dinamiklerin gelecekteki toplumsal ve ekonomik gelişmeler üzerindeki rolünü anlamak daha da önemli görünmektedir.

BÖLÜM 4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada niteliksel araştırma yöntemi izlenmiş ve içerik analizinin yanı sıra derinlemesine görüşme tekniğiyle saha çalışması yapılmıştır. İçerik analizi; sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengelime dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür. Planlama aşamasında zayıf olarak görülse bile uygulamada etkili ve ilginç sonuçlar vermektedir. Niceli nitele dönüştürebilmeyi, yazılı metinden hareketle yazılı olmayan mesajlara ulaşabilmeyi sağlayan çok işlevli ve giderek gelişen bir tekniktir (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s.21-22). Bu teknik, kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve ulaşılabilir olması nedeniyle bilimsel araştırmalarda sıkça tercih edilmektedir. Fiske "içerik analizi tekniğinin, iletilerin açık olan içeriğinin nesnel olarak ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapmak amacıyla kullanıldığını" belirtmektedir (Fiske, 1996, s.176). Yine bu çalışmada, sinemacı Berkun Oya ile de derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Derinlemesine görüşme, araştırılan konu özelinde, araştırmacı ve katılımcı birey arasındaki sözlü iletişime dayalı; değer, inanç, tecrübe, kültürel ve gündelik pratiklerin arkeolojisini yapan bir veri edinme yöntemidir. Tekniğin uygulanmasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan biri *yapılandırılmamış görüşme tekniğidir*; bunda katılımcı araştırma konusundaki görüşlerini, korkularını, isteklerini vb herhangi bir sınır koymadan iletebilmektedir. Derinlemesine yapılandırılmamış görüşme; standartlaştırılmamış, açık uçlu soruların sorulduğu derinlemesine görüşme tekniğidir (Punch, 2005, s.167). *Yapılandırılmış görüşme tekniği* ise, katılımcılara soruların belirli bir dizgesel yöntem içinde verilerek cevapların sınırlandırılmasının mümkün olduğu bir tekniktir (Boyce ve Neale, 2006, s. 3). Yapılan derinlemesine görüşmelerde birey ya da sosyal grupların yaş, cinsiyet, ırk, statü, cinsel yönelim, algı, motivasyon, yaşam tarzı, ahlak yapısı ve toplumsal hafıza gibi yönleri ortaya konabilmektedir (Morris, 2015, s. 5).

4.2. Araştırmanın Modeli

Her ne kadar niteliksel araştırmalarda değişkenlerden bahsedilemese de, bu çalışmada sınıf kavramının küreselleşen dünyadaki dönüşümüne ve bu dönüşümün Türkiye özelindeki projeksiyonuna bakılmıştır. Dolayısıyla sınıfsallaşmanın etkilediği toplumsal dinamikler ve bu dinamiklerin etkilediği bireyler ve topluluklar Berkun Oya filmografisi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmada toplumdaki ayrışma ve bir diğerinin ötekileştirilmesi meselesinin, günümüzde sosyo-ekonomik koşullardan daha çok sosyo-kültürel etkenlerle gerçekleştiği varsayılmaktadır. Toplumsal hiyerarşide farklı konumlanışlar sergileyen bireyler ve toplumsal grupların birbirleriyle olan etkileşimi, Berkun Oya çalışmalarının seçkisinde yer bulan karakterlerden, hikayelerden yola çıkarak eleştirel bir bakış açısıyla irdelenmiş ve toplumumuzun sınıfsal yapısı düalistik bir düzlemde kavramsal olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

4.3. Evren ve Örneklem

İçerik analizinin örneklemini *Azizler, Cici* ve *İyi Seneler Londra* filmleri ile *Bir Başkadır* dizi film çalışması oluşturmaktadır. Yapılan derinlemesine görüşmelerde ise Berkun Oya ile birlikte Oya'nın film ve dizilerini izlemiş olan 10 kadın ve 9 erkek katılımcı, toplam 20 kişi yer almaktadır.

Berkun Oya'nın ilk filmi 2007 yılına ait *İyi Seneler Londra*'dır. Berkun Oya bu filminde göçmen Türklerin iletişim ve kimlik temelli bunalımlarını, bu bunalımların sebep olduğu sorunları işlemektedir. Bu filmin hem senaristi hem de yönetmenidir. Ardından gelen çalışması, 2012'de ulusal kanal ATV'de yayınlanan ve senaristliğini yaptığı *Son* adlı dizi filmdir. Zaman akışının doğrusal olmadığı, sondan başa doğru ilerleyen polisiye gerilim türündeki hikayede 30 yıllık bir zaman aralığı aktarılmaktadır.

Bu tezde önemli bir yer tutan bir diğer çalışması ise yine hem yönettiği hem de senaryosunu yazdığı 2020 yapımı *Bir Başkadır* isimli dizi filmidir. Netflix platformunda yayınlanan dizide, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıkları bulunan karakterlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinde nasıl ayrıştıkları, birbirlerine ayrıksı kaldıkları ve yabancılaşma olgusu etkili bir biçimde verilmektedir. Toplumsal kodlar, kolektif bilince

ait unsurlar barındıran yapım, Türkiye'deki toplumsal sınıf yapısını arka planına alarak öteki olmanın ve ötekileştirilmenin toplumumuzdaki anlamını yeniden üretmektedir.

2022 yılında *Cici* adlı sinema filmini yazıp yöneten Berkun Oya, bu çalışmasında ise bir aile üzerinden hikayesini kurarak Türkiye'deki toplumsal sınıf yapısına öykünen birçok görüngüye, kurduğu sinemasal örüntüsü içinde yer vermiştir.

Berkun Oya'nın bu çalışmaları dışında, senaryosu kendisine ait olan sinema filmi *Azizler* (2020), kendisinin yazdığı tiyatro oyunu *Bayrak*'dan uyarlanan *Masum* (2017) isimli dizi film, yine bir dizi film olan *Analar ve Anneler* (2015) ve farklı dizi yapımları bulunmaktadır. Bunun dışında yazdığı ve yönettiği *Yangın Duası* (2004), *Bayrak* (2009), *Bomba* (2010), *Güzel Şeyler Bizim Tarafta* (2010), *Hoop Gitti Kafa* (2011), *Babamın Cesetleri* (2012) ve *Dünyada Karşılaşmış Gibi* (2018) isimli tiyatro oyunları bulunmaktadır.

Azizler, Cici ve *İyi Seneler Londra* filmleri ile *Bir Başkadır* dizi film çalışmasından oluşan örneklem, toplum yapımızın önemli ölçüde görünür olduğu ve sınıfsal yapımızın aktörler üzerinden temsiliyetinin güçlü olduğu çalışmalar arasından belirlenmiştir. Bu çalışmaların ışığında Türkiye'de değişen toplum yapısına sosyo-kültürel ve siyasal perspektiften kutuplaşma ve yabancılaşma temelinde bakılmıştır. Berkun Oya filmografisinin bu perspektife önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

4.3.1. İncelenen Filmler: Örneklem Sunumu

Bu bölümde Berkun Oya'nın çalışmalarından örneklem olarak seçilmiş eserlerin konusu bazında özet bir sunum yapılmıştır.

4.3.1.1. *Azizler*

Yönetmen:	Yağmur Taylan, Durul Taylan
Senarist:	Berkun Oya
Yapım Yılı:	2021
Oyuncular:	Engin Günaydın (Aziz), Göktuğ Yıldırım (Caner), Öner Erkan (Alp), Haluk Bilginer (Erbil), Fatih Artman (Cevdet), İrem Sak (Burcu), Binnur Kaya (Kamuran), Bergüzar Korel (Füsun), Halit Ergenç (Necati).

Tablo 1. *Azizler* Filminin Künyesi

Film; orta yaşlarında, bir dijital medya ve reklam ajansında görsel efekt uzmanı olarak çalışan Aziz'in ve iş arkadaşlarının çevresinde kurgulanmıştır. Aziz; yanına taşınmış ablası, eniştesi ve günümüz "şımarık çocuklarının" karikatürize edilmiş bir temsili sayılabilecek yeğeni ile birlikte yaşamaktadır ve bu zorlu, kalabalık evde yaşamanın bir yansıması olarak yalnızlık özlemi içindedir. Patronu Alp, Aziz'i arkadaşlık kurma arzusu ile bunaltmakta, Aziz Alp'in bu yoğun ilgisinden sıkılmaktadır. Diğer bir iş arkadaşı olan Erbil, hasta eşinin kaybıyla ve yalnızlıkla başa çıkmaya çalışmaktadır ve o da Aziz'e ihtiyaç duymaktadır. Yalnızlıkla ilgili öğütler veren Erbil de Aziz'i sıkmaktadır, zira Aziz yalnız kalmaya ihtiyaç duymaktadır. Kız arkadaşı Tuğba'dan da ayrılmayı tasarlayan Aziz, kendisine hediye edilmiş kolyesini niçin takmadığı sorulduğunda ayrılma konuşması yapamayacak ve kız arkadaşı buluştukları kafede bu soruyla birlikte film boyunca bir döngüde kalacaktır. Kolye filmin son sahnelerinde bulunacak ve Tuğba döngüden çıkacaktır.

Film Aziz'in insanlardan kaçma ve yalnız kalmaya olan ihtiyacını gidermesi çabasıyla sürmektedir. Patronu Alp, Aziz'e kız arkadaşıyla evini kullanabileceğini söylemiş, Aziz bu teklifi yalnız kalabilmek için değerlendirmiştir. Evde gönlünce yalnızlığın tadını çıkaran Aziz, Alp'in evindeki kamera sistemi üzerinden gözetlendiğinin farkında değildir. Aziz eve yalnız gitmiştir; yalnızlığın da evin de tadını çıkarmaktadır. Saunaya girer, klasik bir müzik açar, bornozuyla dans ederek müziğe eşlik eder, şömineyi yakar; tek başınalığın keyfini çıkarır. Alp Aziz'i monitörden izlemektedir. Teklifi bir kez değerlendirmiş olan Aziz, Alp'in ilgisinden kaçındığından ve onu her teklifi için reddettiğinden aralarına soğukluk girer. Erbil ise Aziz'in aksine eşini kaybından sonra içine düştüğü yalnızlıktan ötürü günden güne sürüklendiği depresyon sebebiyle intihar etmiş ve evini Aziz'e bırakmıştır. Son görüşmelerinde de Tuğba'nın kolyesini kendisinde unuttuğunu söyleyerek Aziz'e kolyeyi teslim etmiştir. Fakat arzu ettiği yalnızlığa kavuştuğu düşünülen Aziz hikayenin örüntüsü içinde yalnızlığa ihtiyaç duyduğu kendi kalabalık döngüsünden çıkamayacaktır; Aziz bulduğu kolyeyle kız arkadaşı Tuğba'nın döngüde kaldığı kafeye onunla konuşmaya gider. Kafenin dışında, görüntüleri sosyal medyada izleyen ve Aziz'i telefonlarıyla fotoğraflayan ya da kayda alan büyük bir kalabalık biriktiği görülür. Filmin sonunda Alp'in Aziz'in evindeki görüntülerini sosyal medyada ifşalaması sebebiyle Aziz herkesin izleyip tanıdığı birine dönüşmüştür.

Aziz'in “bireysel özgürlük” olarak da tanımlanabilecek “yalnızlık” arayışına karşın, hem ailesinden hem sevgilisi ve hem de arkadaşlarından üretilen toplumsal normların ve rollerin baskısı çatışmayı kurmaktadır. Bu, yabancılaşma kavramı ile ilişkilendirilebilir. Aziz'in kendi hayatına yabancılaşması ve bu yabancılaşmadan kurtulma çabası, modern toplumdaki farklı sınıflara ait bireylerin de yaygın bir deneyimi olmaktadır. Nitekim Günaydın ve Elmacı (2022, s. 567) kara mizah türlerini ele aldığı çalışmasında *Azizler* filmi için, “kara mizahın daha önceki bölümlerde açıklandığı gibi modern dünyanın saçmalığı ve duyarsızlığını merkeze alan hayatı anlamsız ve boşuna bir çaba olarak gören durumunun en tipik örneği saymak hiç de abartılı bir durum olmayacaktır” demektedir.

Araştırmanın bulguları özelinde *Azizler* filminin karakterleri, kendilik inşasında Foucault’cu öznellik ve normatif sistemler aracılığıyla değerlendirilmiş; kapitalist toplum değerlerinin, kapitalizme bütünüyle geçememiş Türkiye toplumunda yaşattığı değerler ve sınıfsal çatışmalar perspektifinden ele alınmıştır. Ekonomik sermaye edinim biçimleri, yeni üretim aracı olan “sosyal medya” üzerinden açılımlanarak, Bourdieu’nun işaret ettiği toplumsal ve simgesel sermaye üretimi ve gereksiniminin öne çıktığı sahneler üzerinden okunmuştur. Modern kent hayatında yabancılaşma da kavramsal olarak bu eser bazında önemli görülmüştür.

4.3.1.2. *Cici*

Yönetmen:	Berkun Oya
Senarist:	Berkun Oya
Yapım Yılı:	2022
Oyuncular:	Yılmaz Erdoğan (Bekir), Funda Eryiğit (Genç Havva), Nur Sürer (Havva), Olgun Şimşek (Cemil), Okan Yalabık (Kadir), Ayça Bingöl (Saliha), Şevval Balkan (Naz), Fatih Artman (Yusuf), Bartu Mutlu (Yusuf'un oğlu). İncinur Daşdemir (Yusuf'un eşi).

Tablo 2. *Cici* Filminin Künyesi

Berkun Oya'nın *Cici* filmi, bir ailenin 1980'li yıllardan günümüze uzanan hikâyesini, İç Anadolu taşrasındaki bir evin mekansallığında ve geçmişten günümüze hafıza temelli bir anlatıyla sunmaktadır.

Film, zamansal uzamda gidip gelen bir hikaye anlatısına sahiptir. Film, hafıza temelinde bir ailenin geçmişi ve bugününe travmatik bir hikaye üzerinden bakmakta olsa da 1980'lerden günümüze yaşadığımız dönüşümü hem mekanlar hem de karakterler ve yaşantıları üzerinden vermektedir. 1980'li yılların Anadolusunda, Ankara yakınlarında bir köyde yaşayan sert mizaçlı, geleneksel baba Bekir; anaç, televizyon programları ve 80'lerin liberal ekonomiye geçişi ile birlikte kadın istihdamını öne çıkaran program ve reklamlar yoluyla kendi içinde taşranın ilkel ve ataerkil düşüncesinden yavaşça sıyrılan anne Havva ve çocukları Saliha, Kadir ile Yusuf'un hikayesi travmatik bir hikayeye dönüşmektedir. Bu film için bir kitle iletişim aracı olan televizyon da toplumsal hafızanın aktarımı ve sosyal dönüşümün göstergesi için önemlidir. Büte'nin (2022) "Altyazı" dergisindeki makalesinde de bu duruma öykünülmüş ve yönetmenden yola çıkalarak "Berkun Oya, dönemin kültür üretimini, çoğunlukla televizyon yayınını anlatının eklektik bir parçası yaparak bir yandan nostalji hissini aynalarken diğer yandan bu anlatılanın bir bugünün geçmişi, hafızası olduğunu net bir şekilde ortaya koymaya başlıyor" yorumu yapılmıştır.

Bekir gastarbeiter akımında Almanya'ya çalışmak üzere giden işçilerin oluşturduğu göç akınına katılmıştır, dolayısıyla taşraya döndüğünde o artık sınıf atlamış bir birey olmuştur. 3 çocuğu ve eşiyle büyük bir köy evinde yaşamaktadır. Çocuklarının arasında pek yaş farkı yoktur. Aile ocağını simgeleyen evin şöminesi durmadan yanmaktadır; Bekir akşamları tv karşısındadır ve genellikle orada uyuklamaktadır. Havva ile pek konuşmadıkları göze çarpar. Havva, Bekir tv izlediğinde genellikle mutfak işleri uğraşmaktadır.

Bekir'in köydeki yakın arkadaşı, bakabileceği şartlara sahip olmasından ötürü öksüz kalmış Cemil'i himaye etmesi için getirir, hem ona çobanlık işleri de yaptırabilecektir. Bekir bu teklifi içtenlikle kabul eder, kendisi de Cemil'le benzer bir hikayeye sahiptir, onunla özdeşlik kurar ve Cemil'i diğer çocuklarından ayırmaz. Cemil'in gelmesiyle birlikte evin büyük oğlu Kadir ona karşı mesafeli bir tutum takınır fakat evin kızı Saliha kendisiyle yakın bir ilişki kurmuştur. Kadir bu ilişki üzerinden Cemil ile mesafesini açmaktadır ve aile travmasını inşa edecek olayın kaynak halkası yaşanacaktır: Kadir, Saliha ile olan yakın ilişkisinden işkillenmesi nedeniyle Cemil'i ötekileştirmiştir. Bu ötekileştirmenin boyutu ile onunla pek iletişim kurmaz ve bir gün hortumla Cemil'i ıslattığı sırada Bekir'e yakalanır. Bekir bu duruma çok sinirlenir, Cemil'in öksüzlüğü ve

bu bağlamdaki tek başınalığı kendi çocukluğunun hikayesi ile birleşince kendi çocuğu olan Kadir'e karşı bir yabancılaşmaya ve ötekileştirmeye dönüşür. Ceza olarak Kadir'i aynı şekilde hortumla ıslatır ve onu gece ayazında dışarıda kalmaya zorlar. Herkesin önünde onu aşağılayarak aynı zamanda da kameraya kaydeder. Kadir'in kendilik inşasında bir kırılma olarak kalacak bu olayla birlikte hikaye akmaktadır.

Havva kocası Bekir'e çok sinirlenmiş olmasına rağmen ona bir şey diyemez. Kadir'i akşamın ilerleyen saatlerinde içeri alır ve onu ısıtır. Gece Bekir'e ilaçlı bir ıhlamur içirir ve yine tv karşısında olan Bekir bu ilaçlı ıhlamur ile bayılır. Havva da şömineyi söndürür ve pencereyi açık bırakarak yatağına çekilir. Bekir tüm gece pencereden giren soğukla ciddi bir biçimde hastalanır. Hastaneye giderler, fakat Bekir günden güne zayıflamaktadır. İyileşemeyen Bekir bir gün evlerinin bahçesinde yere yığılır, Bekir ölmüştür. Bekir'in ölümü ile birlikte dönemin değişen kültürünün etkisinde olan Havva çocuklarının okuması ve modern hayata katılımlarının sağlanması isteğiyle Ankara'ya taşınmaya karar verir. Buna bir tek Saliha karşı çıkar, evlerinin dolayısıyla aslında yaşantılarının devamlılığını sağlamak istemesi bu karşı çıkışın nedenidir ve geleneksel duruşuyla Saliha ironik bir şekilde otuz yıl sonra boşanmış bekar bir anne olarak karşımıza çıkar. Aile Cemil'i arkalarında bırakarak Ankara'ya taşınır. Taşrada kimsesiz ve güvencesiz kalan Cemil günümüzde aynı köy evinde bir araya geldiklerinde "sizden sonra çok zorluk çektim" (Cici, 2022) diyecektir.

Yıllar geçmiştir ve Kadir'i çocukluk evinde sette yönetmen koltuğunda görürüz.Kadir'in çocukken kamerayı kullandığını gördüğünde kızan Bekir'e bir başkaldırı olarak okunabilecek bu meslek seçimi otorite figürünün kendisindeki büyük etkisini görmemize de vesiledir. Covid pandemisinin yaşandığı dönemdir, aile Kadir'in filmini çektiği taşra evlerinde buluşmuştur. Yaşlılar tedbir kapsamında ailelerinin yanına gönderildiğinden artık epey yaşlanmış ve demans belirtileri gösteren Havva da eve dönmüştür. Kadir baba evini restore etmiştir ve buraya yerleşmiştir. Otobiyografik filmini de çekmeye başlamıştır. Annesinden filmde rol almasını ister. Kadir Havva'dan hasta yatağında yatan babasını oynayan oyuncuya çorba içireceği bir sahnede oynamasını istemektedir ve Havva sahnede rol aldığında geçmişe giderek kocası Bekir'in kendisiyle ölmeden önce yaptığı konuşmayı anımsar. Bu sahnenin çekiminden sonra da Havva suçluluk duygusuyla bir sinir krizi geçirir, demansı iyice kötüler ve mental olarak büyük bir düşüş

yaşar. Saliha bu ani demans ilerlemesine anlam veremez ve Havva'yı bir bakımevine yatırır.

Filmin üçüncü episodu diyebileceğimiz günümüze gelindiğinde Kadir'in filmi bitiremediğini, görüntüleri tekrar tekrar izlemesine rağmen kurgu yapmayıp bir depresyonun pençesine düştüğünü ve kendini içkiye verdiğini görürüz. Oysa Kadir çocukken çektiği kasetleri karıştırdığında annesinin büyük sırrını öğrenmiştir ve gerçeği bilmenin üzüntüsüyle hiçbir şey yapamaz hale gelmiştir. Kardeşleri Saliha ve Yusuf ise abisine içerlemekte, tembellik ettiğini düşünmektedirler. Aynı zamanda bu film ailelerindeki geçmiş kötü anıların sürekli bir tekrarı da olduğundan hem Havva için hem de kardeşleri için artık bitmesi gereken bir işe dönüşmüştür. Filmin son sahnesi, Kadir gibi diğer aile üyelerinin de anne Havva'nın baba Bekir'in katili olduğunu öğrenmesiyle kapanır.

Filmde toplumsal yapı hem aile içinden hem de filmde ele alınan zamansal dönemlerin taşra/kent ayrımsalı üzerinden gösterilmektedir. Havva ve Bekir çiftinin üç çocuğu Saliha, Kadir ve Yusuf ile birlikte yaşadıkları travmaların ve sırların açığa çıkmasını ele alan eser, bir aile üzerinden 1980'li yıllardan günümüze hem taşra dönüşümleri hem de toplumsal ve kültürel dönüşüme ayna tutması açısından örnekleme dahil edilmiştir. Filmin geneline baktığımızda toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin hikayesi aynı zamanda bir Türkiye hikayesidir. Filmin 1980'lerden günümüze taşınan hikayesinin atmosferi, renk kullanımı, diyaloglar köy/kent ayrışmasını, serbest ekonomiye geçiş sürecinin ailedeki etkisini, bu sosyal dönüşümlerin bireylerin hayatlarına etkilerini işlediği görülmektedir. Aynı zamanda dönemin ekonomik ve politik dönüşümlerinin kırsal hayata olan etkilerini olay örgüsü içinde yansıtmaktadır. Araştırmanın bulguları özelinde Bekir'in ölmesiyle köyde kalan Cemil ve kente göçen aile arasındaki sınıfsal dinamikler, taşra evinde yeniden bir araya gelmeleriyle oluşan sahnelerde izlenmeye çalışılmış; kültürel sermaye farklılığının bireyler arasında oluşturduğu duvarların sınıfsal çatışmayı kurması özelinde ele alınmıştır.

4.3.1.3. *İyi Seneler Londra*

Yönetmen:	Berkun Oya
Senarist:	Berkun Oya
Yapım Yılı:	2007
Oyuncular:	Ülkü Duru (Yaşar Nur), Denis Lavant (Gerard Ames), Ali Atay (Firuz), Zuhal Olcay (Zeynep), Hugh Hayes (Peter Murron), Vahide Gördüm (Ferda), Tuncay Akpınar (Kadir), Can Togay (Enver), Şebnem Sönmez (Selma)

Tablo 3. *İyi Seneler Londra* Filminin Künyesi

İyi Seneler Londra, Berkun Oya'nın ilk uzun metrajlı filmidir. Kendisinin belirttiği üzere filmi henüz 27 yaşındayken çekmiştir ve 44. Altın Portakal Film Festivali'nde yarışan aday çalışmalar arasında yerini bulmuştur. Bunun yanında Avrupa Bağımsız Film Festivalinde (2008) açılış filmi olarak gösterilmiş ve yine aynı yıl Strasbourg Uluslararası Film Festivalinde en iyi yönetmen ödülünü almıştır.

Başrol karakteri Yaşar Nur ünlü bir müzik sanatçısıdır ve dünyaca ünlü bir vokal olarak iyi bir kariyeri vardır. 20 yıl sonra ilk defa Londra'ya konser için gelmiştir ve burada yıllar önce Enver ile yaşadığı aşktan ve kariyeri uğruna bu aşkı terk ettiği gerçeğinden ötürü kendisini Londra'ya gelmek konusunda iyi hissetmemektedir. Eski arkadaşı Zeynep Londra'da yaşamaktadır ve bir İngiliz olan Peter Murron ile evlidir. Yaşar Nur Londra'ya geldiğinde Zeynep ile eşi kendisini havaalanından alarak otele bırakacaktır. Zeynep ile Yaşar Nur birlikte okumuş eski arkadaşlardır. Zeynep Türkçe dil kullanımında zayıflamış görünmektedir ve fakat ilerleyen sahnelerde Yaşar Nur ile telefonda konuşacak olan, yine uzun yıllar Londra'da yaşamını sürdüren Enver'in Türkçesinin son derece iyi olduğu farkedilmektedir. Bu durum Zeynep'in Batı kültürüne yakınsadığını ve Doğu kültürünü reddettiği izlenimi vermektedir. Otele giderlerken Zeynep'e evlerinde görevli "Polish" (İyi Seneler Londra, 2007) Alicia'dan telefon gelir ve acil olarak hastaneye gitmesi gerektiği bilgisini verir.

Zeynep sinirli bir şekilde Alicia'ya bağırmaktadır. O gece Peter'ın konuşma yapacağı önemli bir yemeğe katılacaklarından ve küçük bebeklerini Alicia'ya emanet edecekleri için tüm planları bozulmuştur ve Zeynep bu duruma çok öfkelenmiştir. Peter yemeğe

katılamayacaklarını bildirmeyi düşünürken, Zeynep yemeğin çok önemli olduğunu söylemektedir. Alicia'yı kovan Zeynep'i Yaşar Nur sakinleştirmeye çalışmaktadır. Bu esnada yemek masasına otururlar ve Zeynep ne kadar mutsuz olduğunu Yaşar Nur'a anlatmaya başlar. Peter'ı sevmediğini, bebek olmasa bir dakika burada kalmayacağını üstü kapalı bir biçimde belirtir. Fakat Zeynep'in İngiltere'de iyi yaşam şartlarına da aynı tutkuyla bağlı olduğu düşünülebilir. Eşi rahatlıkla "önemli yemeği" iptal edebileceğini söylemekte fakat Zeynep hayat standartlarını yükseltecek hiçbir fırsatı kaçırmak istemiyor görünmektedir. Yine buna bir örnek olarak öfkelendiği sırada çantasını yere atmıştır ve Yaşar Nur ile konuşmasının hemen öncesinde çantasında gözlük olduğunu ve gözlüğün "çok pahalı" (İyi Seneler Londra, 2007) olduğunu belirtmiştir. Sahne, Zeynep'in bebeğinden ziyade buradaki üst sınıf yaşamına da aynı oranda bağlı olduğunu düşündürmektedir. Yaşar Nur Zeynep'in geçirdiği bu küçük sinir krizinin üzerine kendisine bebeğe onlar yemekteyken bakabileceğini söyler. Otelde olacaktır, başka bir planı yoktur. Zeynep biraz dirense de kabul eder ve beraber otele geçerler.

Gerard Ames ise Fransız bir iş insanıdır ve Yaşar Nur hayran olduğu bir sanatçıdır. İş toplantısı sırasında karıştırdığı İngiliz gazetesinde Yaşar Nur'un Londra'da konseri olduğunu görür ve onun hangi otelde kaldığını asistanından öğrenmesini ister ve kendisi de aynı otele yerleşir.

Yaşar Nur, Zeynep, Peter ve bebek otele gelirler. Otelin girişinde arabanın durması ve valizlerin indirilişi esnasında Firuz karakteri kadrajda belirmektedir. Firuz Bolvadin, Afyonkarahisar'dan Londra'ya daha iyi yaşam standartları için gelen, otelde çalışan alt sınıf bir göçmendir. Eğitim düzeyinin epey düşük olduğu konuşmalarından anlaşılmaktadır. Telefonda annesi ile konuşmaktadır, sigara molasında olduğu görülmektedir. Otele giriş yapanları fark ettiğinde sigarasını atar, telefonunu kapar ve koşarak otele girer. Firuz, resepsiyonda özel isteklerinin yerine getirildiğini kontrol edip doğrulayan Yaşar Nur'u tanır ve hemen heyecanla yanına gelir. "Merabayın" (İyi Seneler Londra, 2007) diyerek Yaşar Nur ile konuşmaya başlar. Yaşanan diyalogda dikkati çeken unsurlardan en önemlisi Yaşar Nur'un kendisine merhaba diyerek nasıl olduğunu sorması üzerine Firuz'un ona "sen" diyerek birinci tekil şahısla konuşmaya başlaması ve tüm ısrarcı teklifsizliğine rağmen Yaşar Nur'un ona ayrımcı bir dil kullanmadan yaklaşması sınıfsallığın kültürel boyutlarına dikkati çekmektedir. Belirli bir sınıfa mensup bireylerin dil kullanımı gibi "çok önceden belirlenmiş edinim şartlarıyla" somutlaşan kültürel

sermaye türü için Bourdieu (1986), bireysel eyleyenin özgün/kendine uygun kapasitesinden öte bir yerde biriktirilemeyeceğini dile getirmiştir.

Yaşar Nur ile Firuz'un diyaloğunun örneklem için merceklenmesi önemli görülmektedir. Firuz'un anlatımından Bolvadinli ailesinin bir kısmının Hollanda'da bir kısmının ise İngiltere'de olduğunu öğreniriz. Bu konuşma dahilinde Yaşar Nur'un Rotterdam şehrini bilip bilmediği üzerinden sorgulaması ise Firuz'un normatif sistemlerin oluşturduğu bilgi alanının ne kadar dar ya da belki dışında olduğuna dair fikir vermektedir. Bu ilginç bir noktadır; kimi zaman sokak röportajlarında eğitim düzeyine bağlı olarak çoklu iktidar sistemlerinin ve söylemsel kurgularının alt sınıflarda içkin olmadığına tanık olabilmekteyiz. Çünkü normatif sistemlerin söylemselliğini kurmanın bir yolunun da eğitim olduğu bir gerçektir. Foucault (2016) "Özne ve İktidar" adlı eserinde; devlet iktidarının rasyonalitesi olarak tanımladığı şeyi, eğitim yönetimi bakımından da tercih edilen rasyonalite biçiminin, yönetim erkinin hangi bilgi türüyle artırılacağının düşünülmesi olduğunu belirtmektedir. Kültürel sermaye biçimi olarak da eğitim ortak bilgi alanlarını kurmaktadır ya da sınıflar arası iletişimi belirlemekte olduğu söylenebilir. Diyaloğun ilerleyen safhalarında bu durum şöyle izlenebilmektedir: "buralı gibi bir şey olduk, yanlış anlama da tabii biz yani çok koruduk kendimizi, anlatabildim mi… yani buralarda çok var böyle de, kendimize kadar bir vatan toprağı yarattık." Zeynep lafa girer ve ilk kez Firuz'u muhattap almaktadır: "Neden korudunuz kendinizi?". Firuz cevaplar: "Nasıl abla?". Zeynep: "Hayır koruduk dediniz, neden korudunuz?" Firuz: "Ha yok yani şimdi, yanlış anlama da, burada her türlüsü var yani anlatabildim mi, bilmiyorum siz ne tarafta şey yapıyorsunuz da yani böyle ahlaki açıdan olsun, yani ne bileyim böyle, çok zor yani biliyor musun" derken artık Yaşar Nur'a hitap etmektedir (İyi Seneler Londra, 2007). Ahlaki değerlerle ilgili sunumlar bağlamında Firuz karakteri için ileriki sahnelerde söylem ve eylem birliğinin her zaman oluşmadığı, göçmenlik ve aidiyet temelinde kültürel ayrışmanın çelişkiler barındırabileceği izlenebilecektir. Yaşar Nur artık odasına çıkacakken, Firuz kendisine mutfakta çalıştığını ama bir ihtiyacı olursa her şeyi de yapabileceğini, yüz ifadesine eklediği türlü mimiklerle ifade eder. Yaşar Nur teşekkür ederek odasına Zeynep ve ailesiyle birlikte ayrılır. Yaşar Nur ve bebek otel odasında kalırken Zeynep ve Peter etkinliğe gitmek üzere çıkarlar.

Bir sonraki sahnede mutfakta Firuz ile çalışan bir başka göçmen Türk ile karşılaşırız: Kadir. Kadir de alt sınıfa mensuptur fakat oteldeki işi daha düşük bir seviyede olduğundan

hiyerarşik olarak Firuz'dan daha alt bir konumdadır. Aynı zamanda Londra'ya Firuz'un sayesinde gelebilmiş ve işe girebilmiştir. İşten atılma korkusundan Kadir Firuz'un tüm zorbalığına katlanıyor görünmektedir ve Firuz adeta Kadir'e hem fiziksel olarak hem de sözel olarak orantılı fakat sürekli bir şiddet uygulamaktadır.

Yaşar Nur konseri için odasında prova yapmaktadır, uzunca bir süre şampanyasını yudumlayarak konseri için çalışır ve duşa girer. Duştan sonra bebeği kontrol ettiğinde, onun yattığı yerde yüzüstü döndüğünü farkeder, onu çevirdiğinde bebeğin boğulduğunu görür. Yaşar Nur bunun üzerine ne yapacağını bilemez bir halde adeta çılgına döner ve Firuz'a resepsiyondan ulaşmaya çabalar. Firuz otel görevlileri aracılığıyla çağrılır ve Yaşar Nur'un odasına gitmesi gerektiği söylenir. Firuz ise bunun üzerine sevinç gösterir, çünkü gecenin bir saatinde ihtiyaç halinde çağrılmak onun için başka anlamlar taşımaktadır: Ünlü bir kadınla sevişecektir. Odaya heyecanla çıkar, Yaşar Nur geceliklidir, şok içindedir ve konuşamamaktadır. Firuz ise yaşayacağı cinsellik düşüncesiyle doludur. Firuz için Yaşar Nur'un gecelikli oluşu bir işarettir yalnızca, psikolojik durumunu gözlemlemez, onun fantezi kurduğunu varsayar ve Yaşar Nur'un direnmesini bu çerçevede değerlendirerek ona tecavüz eder. Yaşar Nur tecavüzden sonra, sinir krizi geçirerek bebeği Firuz'a gösterdiğinde Firuz tam anlamıyla delirir ve kendisini neyin içinde bulduğunu sorarak ve Yaşar Nur'u suçlayarak hem ona fiziksel şiddet uygulamaya devem eder, hem de "ekmek parası" için ona yalvarır, zira yaşananlara dahli demek sınırdışı edilmesi anlamına gelmektedir.

Tecavüz ve yaşanan olayların bağrışmalarını yan odaya yerleşen hayran Gerard Ames duymuştur ve huzursuzluk içindedir. Yaşar Nur odasının kapısını çalarak ondan yardım ister ve onu odasına doğru götürür. Gerard ne olduğunu anlamaya çalışmaktadır ve Yaşar Nur ona "korkunç bir şey olduğunu" (İyi Seneler Londra, 2007) söyler. Gerard, onun üstünü elindeki havluyla örter ve sıcak bir şeyler isteyip istemediğini sorar, üşüdüğünü düşünmüştür. Yaşar Nur travmanın ve gördüğü iyi davranışın etkisiyle onu öpmeye başlar ve ona Enver diye hitap eder. Gerard yaşanan bu durumdan rahatsız olarak odadan ayrılır, hayran olduğu kadınla yaşadığı bu deneyim nedeniyle üzüntü içinde üstünde bir bornoz olmasına rağmen otelin girişindeki banka oturur.

Filmin son sahnesine gelmeden önce Yaşar Nur, kendini duvara vurarak öldürmeye çalışır, fakat yalnızca bayılır. Zeynep ile Peter otel odasına döndüklerinde gördükleri

manzara ile dehşete düşerler, Peter kendini balkonetten aşağı atar. Otelin hemen önündeki bankta psikolojik olarak çökmüş görünen, yarı çıplak bir halde oturmakta olan Gerard'a o sırada oradan geçen bir İngiliz çift kendisine ne olduğunu, yardımcı olup olamayacaklarını sorar ve Gerard sayıklar gibi konuşur. Gerard'ın sayıklamaları adamın ilgisini çeker, ona doğru ne dediğini anlamak üzere yönelir ve Peter adamın üzerine düşer. İkisi de yere yığılır; bu filmin kapanış sahnesidir. Bu kapanış sahnesi aynı zamanda filmin açılış sahnesidir.

İyi Seneler Londra filmi için literatürde bir çalışma bulunmamaktadır. Sınıfsal ayrımlar ve bu sınıfsallığın ürettiği kültürel sermaye edinimlerinin farklılılığının bireyler arasındaki iletişimsizlik boyutu eserde izlenebilmektedir. İnsan ilişkilerini göçmenlik deneyimi üzerinden kültürel sermaye ekseninde sınıfsallıkla açılımlayabileceğimiz bu çalışma örnekleme dahil edilmiştir. Hikaye ve araştırmanın bulguları özelinde Londra'nın ve dolayısıyla göçmenlik deneyiminin kültürel bir bilinç olarak farklı sınıfsallıkta bazen bir çıkış bazen de bir yabancılaşma kaynağı olabildiği görülebilmekte, sınıfsal farklılıkların da bunu belirleyebileceği izlenmektedir. Bu film, farklı sınıfsallıkta farklı içsel mücadeleler ve çatışmalar barındırdığını göstermesi açısından önemli bulunmuştur.

4.3.1.4. *Bir Başkadır*

Yönetmen:	Berkun Oya
Senarist:	Berkun Oya
Yapım Yılı:	2020
Oyuncular:	Öykü Karayel (Meryem), Fatih Artman (Yusuf), Funda Eryiğit (Ruhiye), Defne Kayalar (Peri), Tülin Özen (Gülbin), Settar Tanrıöğen (Ali Sadi), Bige Önal (Hayrünnisa), Alican Yücesoy (Sinan), Derya Karadaş (Gülan), Nesrin Cavadzade (Melisa), Gökhan Yıkılkan (Hilmi)

Tablo 4. *Bir Başkadır* Dizi Filminin Künyesi

Sekiz bölümden oluşan ve Netflix platformunda yayınlanarak birçok ülkede gösterim alan dizi film çalışması *Bir Başkadır*, tüm karakterleriyle Türkiye toplumunun bir aynası gibidir demek abartılı bir anlatım olmayacaktır. Ana mekan olarak bir metropol olan İstanbul'da, farklı sınıflara ait bireylerin gündelik hayatlarına, birbirleriyle olan

ilişkilerine, iç çatışmalarına yer veren çalışma, eşitsizlik ve ötekileştirme biçimlerini ele almaktadır. Ötekileştirme, aile yaşantıları üzerinden ve bireylerin birbirleriyle kurduğu ya da kuramadığı ilişkiden hareketle seküler/laik ve muhafazakar/dindar kimliklerin ikiliği temelinde yaşanmaktadır. Nitekim Vardar (2020) Gazete Pencere'de yazmış olduğu makalesinde diziyi, "…ülkemizde doğu-batı, muhafazakar-modern, dinci-laik kutuplaşmalarının ekseninde yaşananları anlamaya ve yansıtmaya çalışan" bir eser olarak açıklamıştır.

Dizi film, Meryem'in kentin yolu olmayan kenar mahallelerinden birinden işe gitmek üzere yola koyuluşuyla açılır. Bir rezidansta, sinema sektöründe bulunan Sinan'ın evinde gündelikçi olarak çalışmaktadır. Hava sislidir, yavru bir köpek ona eşlik etmektedir. Kalabalık otobüse biner ve şehre indiğinde sisli havanın dinmiş olduğu görülür. Sinan'ın evine anahtarıyla girer ve evde bayılmasıyla birlikte bir yıl önceye dönüş yapılır. Meryem'in sıklıkla bayıldığını, bunun için hastaneye gittiğini ve durumunun psikolojik olduğu söylenerek psikologa yönlendirildiğini öğreniriz. Meryem Sinan'a büyük bir ilgi duymaktadır, fakat bunu kendine dahi söylememektedir; ani bayılmalarının sebebinin bu içinden çıkılmaz durum olduğu dizi filmin akışında verilmektedir. Evde bayılmasından sonraki sahnede Peri'nin karşısında oturan Meryem, ani bayılmalarının sebebini bulmak üzere hastanede, psikiyatri servisinde bir görüşme odasındadır. Peri'yi, Meryem'in hekimi olarak görürüz.

Peri, üst sınıfa mensup, yalıda büyümüş, Robert Kolej mezunu ve seküler kesimi temsil eden bir karakterdir. Meryem ise Erzurum'dan İstanbul'a göç eden bir ailenin kızıdır, alt sınıfa mensuptur, kentin çeperlerinde yaşamaktadır ve muhafazakar kesimin temsiliyeti olarak öne çıkmaktadır. Ağabeyi Yasin, eşi Ruhiye ve onların çocukları İsmail ve Esma ile birlikte yaşamaktadır.

Gülbin, İstanbul'a yerleşen Kürt bir ailenin psikolog kızıdır. Peri, Gülbin'in arkadaşı ve danışanıdır. Gülbin'in ailesi muhafazakardır ve geleneksel yaşam tarzını şehirde de sürdürmüşlerdir. Eğitimli Gülbin ise ailesinden farklı olarak modern seküler bir yaşamı tercihlemiştir ve hatta onlarla, en çok da kız kardeşi Gülan ile çatışma halindedir. Gülan kız kardeşinin yaşam tarzını, ilişkilerini beğenmemekte; Gülbin ise ablasının kapalı oluşundan, dua etmesinden ve "hacı-hocaya para yedirmesinden" (Bir Başkadır, 2020) dem vurmaktadır. Gülbin, bedensel ve zihinsel engelli erkek kardeşinin tedavisi

konusunda alternatif tıptan faydalanmak istemekte, çaresi bulunamayan durumunun ağır koşullarını tıpta çeşitli kullanımları olan marihuana yoluyla hafifletmeyi amaçlamaktadır. Bu sahne aile içi dinamikleri kırılma noktasına taşır; Gülbin kendi kendini öteki kılarken, bu olay sonucunda özellikle ablası Gülan için o kendini kaybetmiş bir ötekidir artık, onun için Gülbin köklerinin normlarından ayrıldığından bu durumdadır ve iletişimin yolları kapanmıştır. Çünkü zorla uyguladığı alternatif tedavi engelli erkek kardeşe iyi gelmemiştir. İletişimsizliğin boyutu o kadar büyüktür ki bir sahnede Gülan'la ağlayarak konuşmaya çalışan Gülbin'e Gülan bir duvar gibidir; onun yüzüne bakmaz, yalnızca ellerini açar ve dua ettiği görülür. Kimlikler üzerinden kutuplaşma temelinde bu iki karakter öne çıkmaktadır.

Dizi film, Meryem'in bayılması üzerine psikolog seansları üzerinden devam ediyor ve hikayesini Meryem'in çevresindeki karakterler üzerinden kuruyorsa da Meryem'in yengesi Ruhiye de eserde önemli bir karakterdir. Ruhiye, nadiren konuşmakta, genellikle evde oturarak düşüncelere dalmaktadır. Hikayenin akışında ortaya çıktığı üzere Ruhiye, genç bir kızken köyünde, bir arkadaşıyla birlikteyken oraya göçen bir Kürt genci olan Ramazan'ın tecavüzüne uğramıştır. Ramazan tecavüz ettiği diğer kız yani Ruhiye'nin arkadaşıyla evlenmiş ve köyde kalmaya devam etmiştir. Ruhiye ise Yasin ile evlenmiştir ve Yasin bu olayı bilmektedir. Ruhiye bu anıları bastıramamakta, Yasin'in kimi davranışlarıyla zaman zaman sinir krizi atakları geçirmektedir. Meryem'in bayılmasıyla başlayan psikolog desteği Ruhiye'ye verilmemiştir. En sonunda Yasin'i ikna edip köyüne dönmesiyle Ramazan ile karşı karşıya gelir; bu yüzleşme, iyileşme isteği ile ilintilidir. Yüzleşme sahnesinde Ramazan kendisine çok pişman olduğunu, gençlik hatasına düştüğünü ve yanında bulunan silahla onu öldürmesi gerektiğini söyler. Ruhiye ise hiçbir şey yapmaz fakat bu geri dönüş ve yaşadığı olayla yüzleşmesiyle birlikte huzura ermiştir.

Ruhiye'in eşi Yasin, Meryem'in abisidir ve her ne kadar Ruhiye ile evlenmesi onu ayrıksı tutsa da muhafazakar yapıda bir karakterdir. Geleneksel değerlere sıkı bir şekilde bağlı olan karakter, modern hayatın iç içeliğinde, yine yaşam tarzıyla hiç uyuşmayan bir işte; bir barda koruma görevlisi olarak çalışmaktadır. Meryem üzerinde tam bir tahakkümü bulunan Yasin, Ruhiye üzerinde, kendisine zarar verme eğilimi olduğundan ve bunu istemediğinden tahakküm kuramamaktadır. Tahakküm kurulamadığında aralarında ötekileştirmenin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Yasin, Ruhiye'yi anlayamamakta ve onunla iletişim kuramamaktadır. Fakat Meryem'in seansları devam ederken,

farkındalığının artıyor oluşu onun tahakkümüne karşı sesini çıkartmasını sağlamıştır. Abi Yasin bunun üzerine psikiyatrist Peri'yi suçlayarak, ona gittiğinden beri değiştiğini söylemiştir ve ekler: "Yok, bitti o iş, bir daha o kadına gidilmeyecek. Konu kapanmıştır. O kadın işi bitti." (Bir Başkadır, 2020). Yasin burada Meryem'in kendisinden beklenen davranış kalıplarına uygun davranmaması sebebiyle kendi hegomanyasının sarsıldığını hissetmiş, iktidar ilişkilerinin bozulmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Yine Ali Sadi Hocanın kızı Hayrunnisa ile arkadaşını çalıştığı gece kulübünde gördüğünde onlara orada ne işleri olduğunu sorarak fiziksel şiddet uygulaması da buna bir örnektir. Yasin'in içsel çatışması ataerkil ve geleneksel toplum yapısına ait eril kimliğinin ona dayattığı normların yaşadıklarıyla (özellikle eşi Ruhiye özelinde) uyumsuzluğundan kaynaklandığı varsayılabilir.

Bir diğer karakter olan Ali Sadi Hoca, Meryem'in yaşadığı gecekondu bölgesindeki cami imamıdır. Bölgedeki herkes kendisine danışmaktadır, muhafazakar kesimin bir nevi psikolog Peri'sidir. Peri'den aldığı tedaviyle dönüşen Meryem, Ali Sadi Hocayla da özellikle abisi Yasin'in yönlendirmesiyle düzenli konuşmaktadır. Ali Sadi Hoca, eşini kaybetmiştir ve kızı Hayrünnisa ile yaşamaktadır. Ali Sadi Hoca, sert ve bağnaz görünümlü bir imam profili değil; ılımlı bir profil çizmektedir. Ali Sadi Hocanın evlatlık kızı Hayrunnisa'nın eşcinsel eğilimleri bulunmakta ve modern yaşam pratiklerini benimsediği görülmektedir. Babasını çok sevdiğinden, annesinin kaybından sonra yalnızlaşması sebebiyle onu üzmek istememesinden, yaşamı ve babasına gösterdiği "iyi kız evlat" imajı arasında sıkışmıştır.

Bir nevi "ıssız adam" olan Sinan ise metropolde sıkışmış modern insanın tatminsizliği, yalnızlığı içindedir.

Hilmi, Meryem'in aynı yaşlarda olduğu komşusudur ve yaşadığı bölge için "entelektüel bir karakter"dir. Onu kahvede, Jung konuşurken, çeşitli kuramlardan bahsederken görürüz. Meryem'den hoşlanmakta ve onunla evlenmek istemektedir. Oysa Meryem, Sinan'a duyduğu ilgiden onu görmezlikten gelmektedir.

Tüm bu karakterler arasında Meryem'in hikayesini izlediğimiz bu eserin de son sahnesinde ilk sahneye geri dönüş yapılır. Meryem, Hilmi'nin çantasına attığı yüzüğü gördüğü için bayılmıştır ve seansların ona kendisini, isteklerini tanımasında yardımcı oluşuyla birlikte Hilmi'yi de farketmeye başlamıştır. Sonunda aslında Sinan'a ilgisinden

çok evlenmek istediğini farkeden Meryem, istediği evlilik teklifini ondan almıştır. Aslında sınıfsal olarak farklı konumlanmalardaki bireylerin buradaki psikoloji alanının oluşturduğu normatif sistemler aracılığıyla sınıfsal düzenin korunması yorumu da tartışılabilir. Dizi film sekizinci bölümüyle Meryem'in elinde Hilmi'nin çantasına iliştirdiği yüzüğü tutuşu ile sonlanmaktadır.

Dikkati çeken bir diğer şey, kapanış jeneriklerinde Ferdi Özbeğen'in şarkılarının incelikle yerleştirilmiş olmasıdır. Atay (2020), kurguya eklemlenen Ferdi Özbeğen müzikleri için "Özbeğen'in müziği, daha doğrusu onun en tipik temsilcisi-icracısı olduğu ve kestirmeden (ve elbette haksızca) "taverna-arabesk" olarak nitelendirilebilecek tarz, 1980'lerin başında 12 Eylül darbesinin ardından memleketin hayatını çevreleyen kâbus atmosferinde bir kaçış, bir tür ağrı kesici ya da anti-depresan olarak ayırt edilir genellikle. Ama o, bir yandan da bu toplumun gündelik hayatının en karakteristik vasfını oluşturan melankoliyi çok çarpıcı yansıtan bir etkiyle öne çıkar" demekteyken, Vardar (2020) ise "Ferdi Özbeğen'i başlangıç ya da final motifi olarak kullanması da manidar. Kitle endüstrisinin somut yüzü olan popüler televizyon dizileri, "elit" kültürün dışındakiler için yaşam tarzı, "elitler" için ise alay edilen ve küçümsenerek seyredilen temaşa örnekleri olarak dizinin turnosol kağıdı işlevini görüyor" değerlendirmesinde bulunmuştur. Ferdi Özbeğen, Türkçe sözlü hafif Batı müziği örnekleri vermiş, yabancı müzikler üzerine yazdığı Türkçe sözlerle tanınmış ve bu tarzı sevdirmiş sanatçılarımızdan biri olması sebebiyle bir sentez unsuru olarak seçilmiş olabilir. Ajda Pekkan, Tanju Okan gibi isimlere nazaran Özbeğen, diğerlerinden farklı olarak müziğinde Batı tarzını doğrudan uygulamayıp Türk müziği ezgilerine uyarlamıştır. Aynı zamanda jenerikte tercih edilen tipografi ile seksenli yıllara göndermede bulunulmuştur. Diğer çalışmalarda olduğu gibi tarihsel arka planda, geçmiş ile günümüz arasında bir köprü kurulduğu görülmektedir. Dizi zamansal olarak günümüzde geçer fakat sıklıkla 1980 ve 1990 yıllarına ait görüntüler de barındırmaktadır. Dördüncü bölümün sonunda, Maurice Pialat tarafından 1964 yılında 6 bölüm olarak çekilen "Turquie Hier et Aujourd'hui" (Türkiye Dün ve Bugün) belgesel filminden alınan görüntülerle geçmişle günümüz arasında bir köprü kurulmakta; izleyicilere Türkiye'nin geçmiş ve bugünü arasındaki değişimi gösterilmekte, bir yandan da çoğu şeyin değişmediğini vurgulayarak toplumsal dönüşüme de sorgulayıcı bir biçimde yaklaşılmaktadır. Vardar (2020) geçmişten günümüze yaşanan gelişmeleri "Ülkemizde muhafazakar, mütedeyyin ve kanaatkar bir kitle, Türkiye'nin Osmanlı

İmparatorluğu döneminden günümüze varlığını güçlü bir şekilde sürdürmekte... Diğer yandan sanatta uyanış ve reform, sanayi devrimi, bilimsel gelişmeler gibi Batılı değerler içeren unsurlar açısından… Türkiye Cumhuriyeti, amaçladığı değerlere ulaşmada tökezledi; demokrasinin gerçek dinamiklerine sahip olmadan, …toplumsal yaşamda uygar dünya değerlerine uyum sağlama çabası sürerken ortaya çıkan vesayet düzeni içinde yalpalayan bir topluma dönüştü." diyerek özetlemiştir. Adı geçen belgeselde Geçmiş İstanbul görüntülerini barındıran kesitler verilir, eski mezar taşları, sonra yeni mezar taşları gösterilmektedir. Eski derme çatma evler ve sonrasında zamanın modern evleri sunulmaktadır. Ayasofya ve Sultan Ahmet Camii manzarasından çıkarak kamera geniş açıya geçmekte ve İstanbul'un betonarme yapıları ve rezidanslarını içine alan kadrajlarla şehrin dokusunun verildiği görülmektedir. 1980'li yıllarda taşradan kente göçüşün yoğun olması sebebiyle taşradan göçen muhafazakar/mütedeyyin kesimin şehrin kenar mahallelerinde öbeklendiği bu tarz görüntülerle de imgelenmiştir. Toplumsal dönüşümü tarihsel süreci içinde göstergeleyen bu görüntülerde aslında grupların iç içeliğine de gönderme yapılmaktadır. Atay (2020), "Berkun Oya, günümüz Türkiye'sinin sosyal-kültürel örüntüsünü tüm karşıtlıkları ama bir o kadar da giriftlikleri, iç içelikleri, etle-tırnaklıkları ile hem insanın canını yakıp içini üşütecek mahiyette göstere göstere, hem de inceden inceye iç açıcı/ısıtıcı bir mizahla sunduğunu" belirtmektedir.

Çalışmada, mekan temsiliyetleri gibi, bu iki kutbun yaşam pratiklerinin de epey farklı olduğuna vurgu yapılmaktadır. Örneğin Meryem toplu taşıma kullanarak eve gittiğinden ve bu kenar mahallelere saat başı giden otobüsü kaçırma lüksü olmadığından randevularını, planlarını, neredeyse her şeyini bu gerçeğe göre ayarlamaktadır ve bir koşturma içindedir. Peri ise zaman hususunda özgürdür; bir kafede kahvesini yudumlar, yoga yaparak içsel huzurunu bulmaya çabalar, sosyalleşmek üzere geceleri dışarı çıkar. Yine Meryem, ağabeyi Yasin'in tahakkümündedir, her adımında ona danışmak zorundadır, kendi kararlarını alması söz konusu değildir. Oysa dizideki seküler/modern karakterler yalnız yaşamakta ve aile üyelerinin yönlendirmesi altında bulunmamaktadır. Bu iki kutbun yaşam pratiklerinin de kültürel sermayelerinin de tamamen farklı olduğu dizi filmin tüm bölümlerinde gösterilmektedir. Yaşam algılarının farklılığı da vurgulanmaktadır. Meryem evine temizliğe gittiği Sinan'ın birlikte olduğu kadınların onda kalmasına hayret etmektedir. Meryem'in kader inancı ve hem abisi Yusuf'tan hem de Ali Sadi Hocadan icazet almadan hareket edememesi ise Peri için anlaşılmazdır.

Psikiyatrist arkadaşı ve aynı zamanda danışman olarak destek aldığı Gülbin'e bu durumdan bahsetmektedir. Modern bir birey olan Peri için yetişkinlerin kendi kararlarını vermesi esastır. Peri, Ali Sadi Hoca (imam) özelinde de ait olduğu kesimin kalıplarından bağımsız düşünememektedir. Oysa Hocanın sofu bir karakter olmadığı görülür. Ali Sadi Hoca, Meryem'in doktora gitmesini uygun bulan, cemaatinden olan Hilmi'nin Jung'dan "kolektif bilinçdışı" kavramını örneklediği konuşmalarda yer alabilen, onun çok kitap okumasıyla derdi olmayan, televizyonda doğa belgeselleri izleyen bir karakterdir. Buna karşın Hocanın da kimi zaman kendi kalıpları içinde değerlendirmeler yaptığı izlenir. Seküler yaşam tarzının mutluluk vermeyeceği gibi ifadeleri, Ruhiye'nin psikolojik sıkıntıları ortadayken doktora ihtiyacı olmadığını söylemesi, kendisine danışan herkese "canlı çiçek" retoriği ile indirgemeci bir tutum ile yaklaşması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu temsiller, Atay'ın (2020) "…Kavgasıyla-öfkesiyle, birbirine sağır dünyalarıyla, bir ucu kırsal-pastoral geleneğin yerel-yöresel kısıtlarında, öbür ucu küresel-kozmopolit postmodernliğin yersiz-yurtsuz savrulmalarında, ama yine de yan yana yüz yüze iç içe aynı hayatı paylaşan insanlarıyla, toplumsal parçalanmışlığı, kültürel şifozrenisi, gündelik melankolisiyle memleketim" ifadeleriyle verilmektedir.

Sonuç olarak bu dizi film çalışmasında bireylerin kendi çatışmalarından kurtulmaları, kendilerinin, isteklerinin farkına varmaları özneleşme inşalarında Foucault'daki gibi önemlidir. Aynı zamanda ait oldukları kimliklerle birbirleriyle kurdukları iletişim ve bu iletişimin dili, bireyleri birbirlerine yakınlaştırmakta ya da ötekileştirip yabancılaşmaya sebebiyet vererek uzaklaştırmaktadır. Kimlikler ve aidiyetlikler üzerinden inşalanan "öteki" algısı, popülist bir söylem olan "biz ve onlara" zemin oluşturan karşıtlığa teşne bir olgu olmaktadır. Yine eser bazında sınıfsal konumun bu ötekileştirmede etkili olduğu görülmektedir. *Bir Başkadır* gerek karakterleri ile gerekse de olay örgüsüyle Türkiye'nin toplum yapısındaki ayrışmaların; gündelik hayatta mahalle baskısıyla ve aile başta olmak üzere okul, meclis, hastane gibi iktidar sistemlerine ait kurumların içinden bireylerin yaşam pratiklerinde ve zihin dünyalarında nasıl inşalandığını ve bunlara ait söylemlerin nasıl bireyler arasında duvarlar ördüğünü göstermesi açısından geniş bir perspektif sunduğu düşünüldüğünden örneklem için önemli bir eser olarak görülmüştür. Bireyin hayatının ilk yıllarından itibaren, ailesi, okulu, arkadaş çevresi, yaşadığı toplum gibi çeşitli sosyal ortamlarla etkileşim içinde olduğu süreçte şekillenen, bu etkileşimler sonucu belirli bir sosyal sınıfa, kültüre veya gruba ait olma duygusunu geliştiren ve bu

gruba özgü değerlerin, davranış biçimlerinin ve düşünce kalıplarının içselleştirilmesi olarak tanımlanabilecek "habitus", aynı zamanda bireylerin yaşantısıyla şekillenmektedir. Yaşam koşulları ise sınıfsal olmakla birlikte, bireylerin "habitusu" şekillendirme ve streotiplerden uzaklaşarak özgürce kendilerini inşa süreci başladığında ve birbirleri arasındaki iletişim tüm algısal kurgulardan arındığında iyiye evrilebilmektedir. Yine de çalışma, bu arınma başarılamadığında, kutuplaşmanın boyutunun son derece arttığını, iletişimin ilişkisizliğe evrileceğini de Gülbin ve Gülan üzerinden çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Araştırmanın bulguları özelinde esere ait kimi sahneler değerledirilmeye alınmıştır.

4.4. Verilerin Toplanması, Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Niteliksel araştırma yönteminin derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak yapılan araştırma kapsamında Berkun Oya'nın eserlerini izlemiş olanlar arasından amaçlı örneklem yoluyla 18-65 yaş arasındaki farklı sosyo-ekonomik statüden ve ağırlıklı olarak meslekleri ya da ilgileri sanat dallarına yönelmiş 10'u kadın, 9'u erkek olmak üzere ve sanatçı Berkun Oya dahil toplam 20 kişi ile, İstanbul ilinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler herbir katılımcı için 60 dakika ile 90 dakika arasında sürmüştür. Yapılan görüşmelerde katılımcıların izniyle ses kaydı ve/veya not alınarak veri toplanmıştır. Katılımcılardan 3 kişi ve eserlerin sahibi yönetmen Berkun Oya ile yapılan görüşmeler, katılımcıların ses kaydına onay vermemesi sebebiyle not tutularak gerçekleştirilmiştir. Yine görüşmeler yüz yüze ve çevrimiçi olarak yapılmıştır.

Araştırmanın soru başlıkları Berkun Oya'nın örneklem olarak seçilmiş eserlerinin kurgusal hikayelerinden yola çıkılarak ve kültürel sermaye, toplumsal sermaye ve simgesel sermaye biçimi ele alınarak "kültür" eksenli kutuplaşmanın sınıfsal dinamiklerle ilişkisi ve ekonomik sermaye bağlamı ile sermaye türlerinin özneleşme süreçlerindeki etkisi değerlendirilebilecek şekilde hazırlanmıştır.

Araştırmaların sessiz bir ortamda, katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri mekanlarda gerçekleştirilmesine dikkat gösterilmiştir.

Araştırmanın uygulama bölümünde ses kaydına alınan ve not tutulan görüşmelerin tamamı, olduğu şekliyle ve mimikler gibi fiziksel gözlemler dahil olmak üzere Word programında yazılarak analiz yapılmıştır. Veri analizi içerik analizi biçiminde yapılmış

ve bu bağlamda katılımcıların ifadelerine yer verilmiştir. Verilerin yorumlanmasında literatürden faydalanılmıştır.

4.5. Bulgular ve Tartışma

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 5. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	İkamet	Uzun Süre Yaşadığı Yerleşim Birimi	Meslek	İş Durumu	Şimdi İçin İdari Görevi Olup Olmadığı	Medeni Durum	Kendisini Tanımladığı Sosyo-Ekonomik Konum
K1	Kadın	29	Yükseklisans, İletişim Bölümü	İstanbul, Çekmeköy	Kent	İdari İşler	Çalışmıyor	Yok	Evli	Üst-Orta Sınıf
K2	Erkek	39	Lisans, Resim Bölümü	İstanbul, Kadıköy	Kasaba	Öğretmen	Çalışıyor	Var	Bekar	Alt-Orta Sınıf
K3	Erkek	42	Lisans, Matematik Bölümü	İstanbul, Kadıköy	Kent ve Köy	Öğretmen ve performans artist	Çalışıyor	Yok	Bekar	Alt-Orta Sınıf
K4	Erkek	51	Lise Terk	İzmit	Kent	Yazar ve Karikatürist	Freelance	Yok	Bekar	Alt-Orta Sınıf
K5	Erkek	56	Yükseklisans, Mimarlık Bölümü	İstanbul, Maltepe	Kent	Mimar	Çalışıyor	Var	Evli	Orta Sınıf
K6	Kadın	28	Lisans, Sosyoloji Bölümü	İstanbul, Üsküdar	Kent	Lisansüstü Öğrencisi	Çalışmıyor	Yok	Bekar	Orta Sınıf
K7	Kadın	42	Yükseklisans, Resim Bölümü	İstanbul, Kadıköy	Kent	Ressam ve Sanat Eğitmeni	Çalışıyor	Yok	Evli	Alt-Orta Sınıf
K8	Erkek	43	Lisans, Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümü	İstanbul, Kartal	Kent	E-ticaret Yöneticisi ve Mücevher Tasarımcısı	Çalışıyor	Var	Evli	Orta Sınıf
K9	Kadın	33	Lisans, Psikoloji Bölümü	İstanbul, Kadıköy	Kent	Psikolog	Çalışıyor	Yok	Bekar	Orta Sınıf
K10	Erkek	32	Yükseklisans, İktisat Bölümü	İstanbul, Üsküdar	Kasaba	Eğitimci	Çalışıyor	Yok	Bekar	Üst-Orta Sınıf
K11	Kadın	32	Lisans, Sosyal Hizmetler Bölümü	İstanbul, Üsküdar	Kent	Sivil Toplum	Çalışıyor	Yok	Bekar	Üst-Orta Sınıf
K12	Erkek	35	Yükseklisans, Resim Bölümü	İstanbul, Kadıköy	Kent	Sanatçı	Çalışmıyor	Yok	Bekar	Alt Sınıf
K13	Kadın	55	Lisans, Tarih Bölümü	İstanbul, Beyoğlu	Kent	Takı Tasarımcısı	Çalışıyor	Yok	Evli	Orta Sınıf
K14	Kadın	40	Lisans, Sinema Bölümü	İstanbul, Göztepe	Kent	Kurgucu ve Yönetmen Asistanı	Çalışıyor	Yok	Bekar	Orta Sınıf
K15	Erkek	59	Lisans, Fen Bilgisi Öğretmeni	İstanbul, Beşiktaş	Kent ve Köy	Öğretmen	Çalışıyor	Var	Evli	Alt-Orta Sınıf
K16	Kadın	49	Lisans, İşletme Bölümü	İstanbul, Erenköy	Kent	Yönetici	Çalışıyor	Var	Evli	Üst-Orta Sınıf
K17	Kadın	35	Lise	İstanbul, Kadıköy	Kent	Ressam	Çalışmıyor	Yok	Evli	Üst-Orta Sınıf
K18	Kadın	64	Yükseklisans, İşletme Bölümü	İstanbul, Bostancı	Kent	Bankacı	Emekli	Yok	Dul	Orta Sınıf
K19	Erkek	25	Lisans, Sinema Bölümü	İstanbul, Beyoğlu	Kasaba	Kurgucu ve Işık Teknisyeni	Çalışıyor	Yok	Bekar	Alt-Orta Sınıf
K20	Erkek	47	Lisans, Konservatuvar, Tiyatro Bölümü	İstanbul	—	Yönetmen, Senarist, Tiyatro Oyun Yazarı, Yapımcı	Çalışıyor	—	Evli	

Berkun Oya'nın *Azizler, Cici ve İyi Seneler Londra* filmleri ile *Bir Başkadır* dizi filmi örneklem olarak seçilmiştir ve bu eserlerden yola çıkılarak toplumumuzun sınıfsal yapısını ve dönüşümünü araştıran bu çalışma kapsamında oluşturulan derinlemesine görüşme soruları ve bulgular değerlendirilerek 6 başlık altında toplanmıştır.

4.5.1. Örneklem Olarak Seçilen Eserlerde Ön Plana Çıkan Unsurlar

Katılımcıların, Berkun Oya'nın örneklem olarak seçilmiş eserlerinde ön plana çıkan unsurların neler olduğu sorusuna verdiği yanıtlarda baskın olan üç unsura dikkati çektikleri görülmektedir. Bu unsurlardan ilki toplumsal sınıf kavramına ilişkin açıklamalarıdır. İkincisi taşra ve kentli ya da Doğu ve Batı ya da modern ve muhafazakar gibi katılımcıların analiz nesnesi olan filmlere düalistik bir kavrayış ile yaklaşımları olmuştur. Üçüncü ve son olarak katılımcıların filmlere dair yorumları toplum yapısına dairdir. Diğer unsurlar ise göç olgusu ve iletişimsizlik sorunsalı olarak tespit edilmiştir.

Katılımcılardan bazıları, toplumsal sınıf kavramına doğrudan atıf yapmışlardır.

"*Genel olarak işlediği konuları daha çok sınıf ayrımı üzerinden düşünebiliriz. Yani tüm sınıfların kendi iyi yönleri ve kendi problemli yönlerini zaten birlikte veriyor.*" (K9, K, 33)

"*Sınıf farkı diye düşünüyorum ben. Yani bu konular etrafında şekilleniyor ana unsurlar.*" (K11, K, 32)

Bir katılımcı sınıfsal ayrıma dikkati çekerken, aynı zamanda düalistik bir okumayla köy ve kent yaşantısının dinamiklerinden de söz etmiştir ve bunu toplumsal sınıf bağlamında ele almıştır.

"*En başta genel olarak taşra ve kenti ele alıyor bence ve sınıf ayrımı gibi durumlara mecburen değinmesi gerek. (...) Yani genel olarak ülkedeki durumla ilgili aslında; taşra ve kenti ele alıp bahsini edince konular da sınıfsal oluyor.*" (K2, E, 39)

Toplumsal sınıf kavramına atıfta bulunan diğer katılımcılar doğrudan düalistik bir yaklaşımı ifadelemiştir. Diğer katılımcılarda da görülen bu düalistik yaklaşım modern-muhafazakar ve Doğu-Batı ekseninde açıklanmıştır. Sınıfsallığın iki eksenli kutbunu

Gorz (1989), ayrıcalıklı, görece dar profesyonel sınıf ile kitlesel yeni bir "köle" sınıf arasında aşırı bölünmeler yaratacağı şeklinde açıklamıştır. Bu sınıfsallığın iki ekseninin, toplumumuzda Doğu-Batı ya da modern-muhafazakar ikiliği olabileceği varsayılabilir; baskın tema ayrıcalıklı sınıfa işaret edebilir.

> "İşlerini izlediğinizde böyle ön plana çıkan, ana tema gibi olan; bir kere bunu söyleyeyim bütün işlerinde şey var, ikili direkt keskinlikler. Mesela atıyorum bir tanesinde modern muhafazakarlık keskinliğini çok fazla söylemiş. (…) Bir tanesinde bu iki keskinliğin sınıfsal keskinliği vs var." (K6, K, 28)

> "Öncelikle sessiz bir çatışma var genelde filmlerinde, bu çatışma tıpkı Türkiye'nin sessiz çatışması gibi Batıya karşı gözüktüğü gibi yani…Sürekli gelenekle modernin çatışması var ama bu çatışmayı öyle hissettiriyor ki yönetmen, yani biz bunu izlerken büyük bir yüzleşme yaşıyoruz. Göçmenlerle ilgili, İyi Seneler Londra'da mesela işte göçmenlerle ilgili bir şey algısı vardı, yani Batılılaşmayla Doğu; Doğu-Batı çatışmasını da hissediyorsun ve sınıf farkı sanki buralardan kurulmuş. Yani bu çatışma var ama hani bunu yüksek bir kavga gürültü gibi değil de, bir kabulleniş gibi, durum bildirimi gibi ortaya koyuyor. Böyle…" (K7, K, 42)

K3 kodlu erkek katılımcı hem Doğu-Batı ekseninde bir okuma yapmış hem de karakterleri sosyo-ekonomik olarak değerlendirmiştir. Fakat ana unsur olarak günümüz insanının durumunun ortaya konduğunu ifade etmiştir. Bu durumu "arafta olma hissi" olarak tanımlamıştır; bu tanımlamanın bir aidiyet sorunsalına işaret edebileceği düşünülmüştür. Modern insanın sıkışmışlığı, mekansal hareketliliği, sınıf farkı ve kimlikler temelinde bu aidiyet sorunsalı açılımlanabilir. Bourdieu (1999, s.508) kendisinin yönetimi altında, 22 araştırmacıdan oluşan bir ekiple ve üç yıllık bir çalışmayla çağdaş toplumları karakterize eden yeni toplumsal güçleri inceleyip analiz ettikleri kitapta statüsel farklılıklara değinmiş ve eklemiştir: "Başarıları ve ailesel beklentileri arasındaki boşluktan dolayı uzun süreli sorun yaşayanlar, bundan ne tatmin olabilirler ne de bu durumu benimseyebilirler". Buna göre, sınıfsal hiyerarşide yukarı doğru hareketliliğin modern birey için ailesel ve ek olarak toplumsal beklentiler düzeyi sebebiyle başarılarının dahi tatminsizlik yaratabileceğinden yola çıkarak "arafta olma hissi" açıklanabilir. Bu durum yabancılaşmayı da doğuran bir etmen olabilir.

> "Filmlerindeki bütün karakterler hep araftalar sanki. Yani o Doğu-Batı ikilemi; farklı filmlerinde bi sürü karakteri görüyoruz; yurtdışında yaşayan, durumu iyi olan, yurtdışında işçi olarak çalışan, köyde doğduğu eve geri dönen ama şehirde yaşayan… Hepsi de sanki 21. yüzyıl insanının özelde baktığında arafta kalması, hiçbir yere kendini ait hissetmemesi, en çok hissedilen tema, benim izlediğim şey buydu. Arafta olma hissi." (K3, E, 42)

Katılımcıların çoğunun verdiği cevaplarda toplum yapısına dair; gündelik yaşamın, toplumsal hayatın ve farklı toplum kesimlerinin olduğu şekliyle yansıtıldığına inanıldığı görülmektedir.

> "Daha çok gerçekçi bir hayatı anlatması bence. Gündelik yaşamda olanları aktarıyor bence filmlerine ve dizilerine, Bir Başkadır mesela. Çok gündelik yaşamdan uyarlanmıştı bence. Azizler, biraz komedi unsuru vardı dizilerde ama orada da gerçek yaşamı bence anlatıyordu. Dizilerde de aynı şekilde daha çok gündelik yaşamı ve gerçekçi olması aslında ön plana çıkardığı unsurlar." (K1, K, 29)

"*Toplum yapısını objektif bir şekilde deşifre etmeye çalıştığını düşünüyorum. (…) Evet, gözlemci… Dışarıdan bir gözlemci gibi. İyisini kötüsünü ayırmadan, olduğu gibi ortaya koymaya çalıştığını düşünüyorum.*" (K12, E, 35)

"*Çok dikkat çekici bir şekilde toplumun farklı kesimlerini bir araya getiriyor.*" (K8, E, 42)

K4 kodlu erkek katılımcı, Berkun Oya'nın eserlerinin toplumsal yapı ekseninde açıklanabileceğini belirtirken gerçekliğin yapaylaştırıldığını savunmuştur. Deşme sorularında bu yapaylaştırma düşüncesinin, gerçekçilikten kopuk bir anlam taşımadığı, toplum kesimlerinin keskin bir karakterizasyonla verilmesinden kaynaklı olduğu, bu durumun da farklı topluluklardaki bireyler için ötekilik algısını yükselttiği düşünülmektedir; zira konuşmanın akışında, eserlerdeki bazı karakterler (*İyi Seneler Londra* filminde Firuz karakteri, *Bir Başkadır* dizi filminde Peri, annesi ve Gülan karakterleri) nezdinde katılımcının ait olduğunu hissettiği sosyo-kültürel konumun

ötekileştirildiği hissine kapıldığı dikkati çekmektedir. Katılımcının kutuplaşmış bir dil kullanımı olduğu da izlenebilmektedir.

> "Toplumsal bir tarafı var işlerinin… Gerçek duygusunu hissettiğimiz olayları biraz yapaylaştırdığını düşünüyorum ama kötü anlamda değil. Ama bunun da onun sinema karakterine ya da dizi yaptığı işlere uyduğunu düşünüyorum. Mesela İyi Seneler Londra filminde karakterlerin nasıl kötü olduklarını gösterdiği zaman… O kötülüğün şeyini çözemiyorum. Sebebini çözemiyorum. Bir tek o Ali Atay mıydı? Onun oynadığı karakterin kendince bir motivasyonu var. Bunu kötü anlamda söylemiyorum. Ben anlamıyorum." (K4, E, 51)

> "Gerçekçi olmalarının ötesinde var zaten öyle karakterler. Yani şöyle açayım; mesela Bir Başkadır'daki karakterler; özellikle o seküler kesimden ele aldığı karakterlerin böyle o en belirgin, herkesin böyle… Nasıl söyleyeyim bir tanımlama olarak… Mesela sanırım Peri'nin annesi miydi? O bir şeydir ya, böyle CHP'li teyze. Hani öyle bir dizinin içinde o kadar net bir karikatürün olması gerekiyor muydu acaba? (…) Gülan mesela, şimdi o karakter de var, o da karikatür. Burada karikatürü kötü bir anlamda söylemiyorum. Benim de karikatür geçmişim var. Yani bunun güçlendirici, anlaşılabilir bir netliği olsun diye söylüyorum. Berkun Oya'nın yaptığı şey şu: Herkesin kafasındaki imajları böyle sunmuş, koymuş ortaya. Biraz benim durduğum tarafa laf sokuyormuş gibi geldi. Belki aynı şeyi diğer taraf da hissetmiş olabilir ama…" (K4, E, 51)

K5 kodlu erkek katılımcı ön plana çıkan unsurun aile temelli olduğunu belirtmiş, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin sorgulandığını bildirmiştir. Aynı zamanda "gerçekçiliğin" baskın olduğunu da eklemiştir. Yönetmen Berkun Oya'nın kendi yaşam deneyimlerinden yola çıktığını öne sürmüştür.

> "Sanki kendi yaşadığı deneyimleri sinemaya aktarıyor. Çünkü sonuçta dizide olsun, filmlerinde olsun hep böyle bir çocukluk travması veya ailenin çocuğuyla olan ilgilenmesi. Yani sanki biraz orada kendi problemini sinemaya aktarıyor gibi bir izlenime kapıldığımı düşünüyorum. (…) Sanki genelde bir aile içerisinde ailenin yaşadığı birtakım olaylar; çocuk, aile, ailenin bireyleri arasındaki ilişkileri sorgulayan, bununla ilgili geçmişinde kendi iç dünyasında

biriktirdiklerini sinemaya yansıtan bir yönetmen olduğunu düşünüyorum. Çünkü sanki senaryoları ve yaklaşımları öyle.Tabii gerçekçilik de ön planda." (K5, E, 56)

Bir diğer katılımcı da Berkun Oya'nın kendi sınıfsal konumundan baktığını, eserlerini bu şekilde inşaladığını iddia etmiştir. Bu söylemin, eserin sahibi ile kurguladığı hikayenin özdeşleştirilmesi yanılsamasına bir örnek niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

"*Daha çok kendi sınıfsal düzlemini düşünerek işlerini yaptığını ve biraz daha kendi sınıfından baktığını düşünüyorum. Yani filmlere de kendi sınıfı üzerinden bir şey kattığını düşünüyorum.*" (K16, K, 49)

Yine göç olgusu da değinilen bir başka unsur olmuştur.

"*Sınıf farkı ve göç diye düşünüyorum ben. Yani bu konular etrafında şekilleniyor ana unsurlar.*" (K11, K, 32)

"*İç göç-dış göç. Sanki bu göç eden insanların hikayeleri hep bunlar. Ana unsur deyince aklıma bu geliyor.*" (K18, K, 64)

İletişimsizlik sorunsalının ön plana çıktığını bildirenler de mevcuttur. Bu sorunsala değinen K15 kodlu katılımcı bireylerin birbirini anlamak istemediklerini belirtmiştir.

"*İletişimsizlik bence. Zaten bence bu çağımızın da en büyük sorunlarından biri. Berkun Oya'nın işlerinde de bu unsur çokça kullanılmış.*" (K19, E, 25)

"*Ön plana çıkan unsur… İletişim sorunu bana kalırsa. İnsanların birbirini anlamak istemediklerini net bir biçimde gösteriyor.*" (K15, E, 59)

4.5.2. Örneklem Dahilindeki Eserlerde Yer Alan Karakterlerin Toplumsal Gerçekçilikle İlişkiselliği

Katılımcılara Berkun Oya'nın eserlerinde yer alan karakterlerin toplumsal gerçekçi olup olmadığı, yani toplumda karşılıkları bulunup bulunmadığı sorusu yöneltilmiştir. 19 katılımcının tamamı karakterlerin gerçekçi olduğunu, toplumda bu karakterlerin bir karşılığının bulunduğunu bildirmişlerdir.

> "Bence gerçekçi. (…) Ben fantastik karakter olduğunu düşünmüyorum. Özellikle bizim Türk toplum yapısında çoğu, ya hepsi olmasa bile en azından çoğu bence var. Mesela hani Bir Başkadır dizisinden yola çıkarsak mesela oradaki işte başroldeki oyuncu mesela. Yani bunlar toplumda. Bence görebiliyoruz. Belki çok net bazı karakterler, çok gözümüzün önünde ama bazı karakterler de hani belki işte atıyorum farklı bir gözle insanlara bakıyorsak belki o zaman deştiğimizde görebiliriz ama bilmiyorum. Ben çok hayatın içinde olduğunu düşünüyorum açıkçası." (K6, K, 28)

"*Gerçekçi bence. Yani iyice gözlemlenmiş belki; çok gerçekçi. Çevremde görüyorum böyle insanlar (…)* " (K9, K, 33)

"*Ben karakterlerden bazılarını sanki birebir tanıyor gibiyim. Bir Başkadır'daki Meryem mesela ya da psikolog Gülbin. Bu insanlar gibi insanlarla büyüdüm ben. Diğer zümreye ait insanlar biraz daha yabancı ama İstanbul'da bu insanlarla da tanışmadım değil. Bence gerçekçi karakterler (…)*" (K12, E, 35)

"*Ben toplumda bu insanların varolduğunu düşünüyorum, dolayısıyla gerçekçi buldum*" (K2, E, 39).

"*Bence gerçekçi; hem sınıfsal konumları olarak, hem ait oldukları topluluklar anlamında birebir verildiğini düşünüyorum.*" (K10, E, 32)

"*Kesinlikle gerçekçi buluyorum, toplumda bu karakterleri görüyoruz, her gün karşılaşıyoruz. Evet, gerçekçi…(…) Gerçekten bunu yaparken bir taraftan da tanınmış oyuncuları bir şekilde kadroya katıp bunu da onlara yediriyor olabilmek aslında büyük başarı.*" (K8, E, 43)

"*Evet, bence gerçekçi. (…) Yani sokağa çıktığımızda şu an ben görebilirim, herkes görebilir yani. Çünkü Azizler'de mesela bir şirkette, orada çalışanların hayatları. Oradaki baş karakter de aynı şekilde. Yani hani Bir Başkadır'da da aynı şekilde, diğer işlerinde de… Hepsi gerçekçiydi."* (K1, K, 29)

"*Bence gerçekçi, yani toplumun her kesiminde, en azından günlük yaşamda benim karşıma çıkan karakterlerdi. Yabancılaşmadım hiçbir şekilde filmlere ya da dizilere. (…)*

Gerçekçiydi yani, ya Türkiye gerçeğiyle özdeşti, gerçekçilik şimdi çok geniş bir kavram ama Türkiye gerçeğiyle evet örtüşüyordu." (K7, K, 42)

"*Gerçekçi buluyorum. (...) Kesinlikle var. Herkesin ailesinde var. (...) Evet tabii… Hiçbir karakter, yani bir sinemada Superman gibi uçan bir insan figürü yok.*" (K5, E, 56)

"*Ben son derece gerçekçi buluyorum Oya'nın karakterlerini. Abartılı bulduğum ya da a ne tuhaf dediğim hiçbir karakter olmadığını net bir şekilde belirtebilirim.*" (K14, K, 40)

"*Bence gerçekçi, toplumda bu karakterler hepimizin tanıdığı, annesi, babası, abisi, kardeşi… Olduğu gibi hikayeleştirdiğini düşünüyorum.*" (K19, E, 25)

K3 kodlu erkek katılımcının karakterlerin gerçekçi olmasının yanı sıra aynı zamanda "aktüel" olduklarını belirtmesi önemli görülmüştür. Bu ehemmiyetin sebebi, özellikle *Cici* filminin 1980'lerden günümüze uzanan hikayesinde liberal ekonomi-politiğe geçiş ve taşranın dönüşümü, zamanında işçi göçüyle Almanya'ya çalışmak üzere giden ve yurda dönüşle mobilizasyon sağlamış bireyler, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının çoğu eve giriyor olması gibi toplumsal dönüşümler içinde karakterlerin zamansal uzamda da gerçekçilik taşıdığınının ifade edilmesi, aynı zamanda toplumun gerçekçi bir görüntüsünü de sunması olmuştur.

> "Gerçekçi, evet. Hatta bu gerçekçiliğe aktüelliği de katabiliriz. Çok aktüeldi, yani hem şu anda yaşadığımız günümüz için hem de diyelim ki yaşımızı da hesaba katarsak çocukluğumuzun geçtiği dönemlerde; bazı filmlerde onlar da geçiyordu, sadece gerçek de belki biraz saçma bir tanım olarak kalıyor ama reel desek, reel daha doğru bir kavram olur. Belki de ekleyeceğim bir de şu olabilir, reel olması karakterlerin bir de şundan kaynaklanıyor; neredeyse bütün karakterler aynı zamanda hem olumlu, iyi özellikleri barındırıyorlar hem kötü özellikleri barındırıyorlar (…) çünkü karakterler ne mükemmel iyiler, ne de mükemmel kötüler. O rahatlıkta izleyiciyi hikayeye kattığı için belki bu yüzden bana hem gerçekçi hem de merak uyandıran bir şekilde geldi…" (K3, E, 42)

İfadeleri alıntılanmayan K11, K13, K15, K16, K17 ve K18 kodlu katılımcılar, aktörlerin gerçekçi bir şekilde yansıtıldığını belirtmişler, irdelemek için yöneltilen sorulara da yine aynı şekilde cevap vermişlerdir. Yalnızca K11 kodlu kadın katılımcı karakterleri gerçekçi

bulmakla birlikte "abartılı" bir anlatıma sahip olduğunu belirtmiştir. Fakat bu abartma eylemini sinemasal düzlemde ele almıştır, dolayısıyla karakterlerin gerçekçi olmadığına bir atıfta bulunmamıştır.

> "Gerçekçi buluyorum ama bazı noktalarda karakterlerin biraz abartıldığını düşünüyorum. Mesela bir Bir Başkadır'da seküler tarafta yani o profilde biraz daha sert karakterler yansıtılmış. Ama hani belki de o kıyaslamayı yapması gerektiği için karakterleri bu kadar sert göstermesi ya da abartması gerekiyordu; belki rollerini ve genel olarak birçok karakterde rolü birazcık daha güçlendirmek için abartıldığını düşünüyorum." (K11, K, 32)

Yine katılımcıların bir kısmı karakterlerin gerçekçi olduğunu ifade etmelerine karşın; "abartılı" ve "karikatürize" olduklarını belirtmişlerdir. K5 kodlu erkek katılımcıda bu sebep, K11 kodlu katılımcıda olduğu gibi sinema sanatının üslubuna öykünerek verilmiştir.

> "Yani bu karakterler gerçekçi mi diye sorduğunuzda…tabii ki bir filmi anlatırken bazen abartabilirsiniz. Bir şeye dikkat çekmek istiyorsanız. Yani biz mimar olarak eğer herhangi bir malzemeye dikkat çekmek istiyorsak bunu ön plana çıkarabiliriz. Bunu çıkarırken biraz abartabiliriz ama bu, bu abartı orada aslında neyi anlatmak istediği ile ilgili bir abartı. Anlatmak istediği şeyi değiştirmiyor aslında. Sizin daha çok dikkatinizi çeksin diye yaklaşılan bir yöntem olduğunu düşünüyorum bunun. O yüzden yani oradaki karakterler biraz abartılı ama çok abartılı değil. (…) ama kısacık bir 90 dakikalık, bir 60 dakikalık bir süre içerisinde size anlatmak istediği şeyi abartılı göstermek gayet normal. Yoksa oradaki bütün hikayelerdeki gerçeklik aslında o kadar dar bir zamana sığdırılmış ve bazen bunu seyirciye geçirmek için bilinçli olarak yapılmış olabilir diye düşünüyorum." (K5, E, 56)

> "Normalde karikatürize karakterler çok gerçekçi gelmez abartılı oyunculukla beraber. Ama hakikaten enteresan bir şekilde hani bu biziz diyebiliyorsun ya, benim etrafımda böyle biri var diyebiliyorsun. Yani hem bir karakteri abartıp hem de gerçekten çıkmadan o gerçek uçları gösteriyor olması güzeldi bence." (K8, E, 43)

K7 kodlu kadın katılımcı karakterlerin gerçekçi olduğunu örneklerle de bildirmesine rağmen, varlık sorunsalı olarak modern-muhafazakar çatışması içinde bulunan karakterlerin gerçekçi gelmediğini ifade etmiştir; bu bahsini ettiği karakterlere bir örnek olarak *Bir Başkadır* dizi film çalışmasındaki Peri karakteri örnek verilebilir. Yine bu karakterlerin sınıfsal konumlarının kendi varoluşsal krizlerini de barındırdığını ifade etmiştir. Katılımcının, *İyi Seneler Londra* filmindeki Firuz karakterinin köyden Londra gibi bir kente göçüşü ile kültürel olarak sıkışmışlığına değinmesi yine önemli görülmüş bir diğer ifadedir.

> "Firuz karakteri mesela benim çok ilgimi çekmişti İyi Seneler Londra'da. Firuz karakteri feminist bir yapılanma üzerinden okunursa eğer çok gerçekçi bir karakter, günlük yaşamda sürekli karşılaştığımız, aynen 50'lerde köyden kente göçte yaşanan o kafanın gerçekliği… O da zaten işte Türkiye'den Londra'ya göçen bir karakterdi; taşradan göçmüş… Onun dışında yine gündeliğe giden karakterimiz Meryem karakteri… Meryem karakteri de çok uç bir karakter değildi, yani orada psikolog işte, evine temizliğe gittiği adam bana göre uç karakterlerdi. Meryem bana gayet, yani bu Türkiye gerçekliğinde yeri olan bir karakter gibi geldi, onun dışında hani gerçek gelmeyen o karakterler dediğim gibi kendi içlerinde yine modernlik ve gelenek çatışması yaşayan karakterlerdi, sınıf atlamışlığın verdiği o hem gerginlik var, hem geçmişe belki özlemleri de var ama bunları tabii ki dizinin sonlarına doğru hissettik ve çıkarım sağladık. Öyle…" (K7, K, 42)

K9 kodlu kadın katılımcı karakterleri "abartılı" bulduğunu ifade etmiştir fakat deşme sorularında alınan cevaplardan yola çıkılarak bu söylemin karakterlerin "abartılı" olmasından kaynaklı değil, katılımcının idealizasyon yapmasından kaynaklı olduğu değerlendirilmiştir.

> "Çevremde görüyorum böyle insanlar çok gerçekçi dedim ama bu kadar abartılı şekilde değil. Yani bu kadar böyle körü körüne dogmatik bir şekilde bulunduğu kesime bağlı ve davranışlarını tamamen buralardan izlediğim insanlar görüyorum diyemem.(…) İyi Seneler Londra'da şey söylüyor; 'işte biz de buraya geldik de bozulmadık' falan diyor mesela. Ama işte hani biz de buraya geldik de bozulmadık dedikten sonra belki orada şey göstermiş, tecavüz ediyor. Var mı

öyle bir şey? Hani yani kendi ahlak normlarından dışarı çıkıyor bir şekilde. Yanlış bir şey yapıyor. Orada mesela gerçekçiliğin kırılmasını da çok görüyoruz yani." (K9, K, 33)

K4 kodlu katılımcının, ilk bölümde ele alınan "ön plana çıkan unsurlar" başlığı altında karakterleri de açılımladığı gösterilmişti; bu kapsamda ifadelerine ek olarak yapaylaşma argümanı dahilinde kullandığı bir ifade daha olmuştur: Karakterlerin karikatürize edilmiş halleri yansıtılırken bu karakterlerin, diğer zümreye ait karakterlerin bakış açısından da verilmiş olabileceğini ve bu nedenle de belki bilinçli bir "yapaylaştırma" kullanıldığını belirtmiştir. Yine karakterleri, siyasi partilere eşlemiş olması öne çıkan bir diğer ifadedir.

"Toplumsal bir tarafı var işlerinin… Gerçek duygusunu hissettiğimiz olayları biraz yapaylaştırdığını düşünüyorum ama kötü anlamda değil. Ama bunun da onun sinema karakterine ya da dizi yaptığı işlere uyduğunu düşünüyorum. (…) Gerçekçi olmalarının ötesinde var zaten öyle karakterler. Yani şöyle açayım; mesela Bir Başkadır'daki karakterler; özellikle o seküler kesimden ele aldığı karakterlerin böyle o en belirgin, herkesin böyle… Nasıl söyleyeyim bir tanımlama olarak… sanırım Peri'nin annesi miydi? O bir şeydir ya, böyle bir CHP'li teyze. (…) Gülan mesela, şimdi o karakter de var, o da karikatür. Burada karikatürü kötü bir anlamda söylemiyorum. Benim de karikatür geçmişim var. Yani bunun güçlendirici, anlaşılabilir bir netliği olsun diye söylüyorum. (…)Bir Başkadır dizisi zaten bir başkadır benim memleketim. Var her şekilde oradaki karakterler olarak varız yani. Chp-Mhp-Akp falan diyorum ama ne demek istediğim çok belli. Yani zaten o imaj olarak oraya konmuş. O karikatürleri biraz karşıt tarafların gördüğü gözle ortaya koymuş bence…" (K4, E, 51)

4.5.3. Sosyo-kültürel ve Sosyo-ekonomik Bağlamda Sosyal Medya

Azizler (2021) filminden yola çıkılarak sosyal medya olgusu araştırma sorularında sosyo-kültürel bağlamda yabancılaşma, fiziki görünüm ve kimlik sunumu açısından baskılanma, iletişim/iletişimsizlik ile modern insanın yalnızlaşması başlıkları altında sorulup irdelenmiştir. Bu başlıklardan kimlik sunumu ve estetik-güzellik standartlarının oluşturduğu baskı aynı zamanda sosyo-ekonomik koşullarla da ilintilendirilmiş;

görüşmenin akışında, konuşmanın gidişatına göre sorulan deşme soruları katılımcıların bu bağlamda konuşmasına olanak tanımıştır.

Katılımcılardan beş kişi sosyal medyanın yabancılaşmayı beraberinde getirdiğini savunmuştur. Bu yabancılaşmanın nedeni olarak; K4 kodlu erkek katılımcı editoryal denetimsizlikten doğan kimlik ve bireysel sunumların aşırılığa ya da kötücüllüğe uzanabilmesini, K6 kodlu kadın katılımcı bireylerin birbirlerini kıyaslamalarından doğan psikolojik rahatsızlığı bildirmiş, K8 kodlu erkek katılımcı sosyal medyadaki geniş zamansal tüketimin duyusal iletişimi kısıtladığı bağlamında ve K2 kodlu erkek katılımcı ise kültürel farklılığın, habitusu sınırladığını söyleyebileceğimiz sosyal medya algoritmalarıyla büyümesi kapsamında değerlendirmiştir. "Aynı grubun/sınıfın tüm üyelerinde müşterek olan ve tüm nesneleştirme ve kavrayışlar için önkoşul oluşturan içselleşmiş yapılarının, algı, kavram ve eylem şemalarının öznel fakat ferdi olmayan bir dizgesi olarak" habitus, sosyal medya algoritmalarının aynılığıyla sınırlanabilir (Bourdieu, 1977, s.92). K8 kodlu erkek katılımcının işaret ettiği zamansal tüketim hususunda Basmacı (2018, s.110-111) "1990 yılı bilgisayar ağlarının internet ile birleşmesi sonucu yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıktığı bir yıl olmuştur. Bu teknolojinin getirdiği yeniliklerden biri de artan boş zaman ile katılım kanallarının genişlemesidir. Boş zaman, diğer bir ifade ile serbest zaman toplumsal dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte bireylerin serbest zaman aktiviteleri dönüşüme uğramıştır" tespitinde bulunmuştur. K18 kodlu kadın katılımcı ise yabancılaşmayı yine bireylerin kendilerini sunum şekillerine bağlamakla birlikte, ifadelerinden daha çok bunları kendi algısal dünyasında tuhafsadığı ve dönüşen dünyanın "trendlerine" bağlı olarak şekillenen bireysel sunumların aslında kendisine yabancı geldiği anlaşılmıştır.

> "Soytarılık diyeceğim olmayacak, maskaralık diyeceğim, olmayacak. Ama şey, hani bu ülkede bir şey vardır ya; ne yaparsan yap rezil olamazsın. Artık rezil olmakla ilgili bir şey kalmadı yani. Yani sosyal medyalar dileyen herkesin her şeyi söyleyebildiği, her şeyi yapabildiği ve olumsuzluktan bile kendilerine böyle bir şey çıkarabildiği bir yer. Çünkü sosyal medya demek zaten göz önünde olmakla ilgili bir mesele. Yani iyi ya da kötü olman değil. Konuşuluyorsun, ediyorsun, gündem oluyorsun falan. O bir yabancılaşmadır aslında kendine.

> İnsanların da birbirlerine karşı yabancılaşması. Ve İşin tuhaf tarafı yabancılaştığının farkında bile değil kimse." (K4, E, 51)

"Önce kendilerine yabancılaşıyorlar bence. (...) Ben şimdi Facebook dışında sosyal medya olarak Twitter kullanıyorum da haberleri takip etmek için kullanıyorum. İnsanlar kendilerine o kadar yabancılaştılar ki. Yani o insanlar ne öyle? Bütün tuhaflıkları yapabiliyorlar." (K18, K, 64)

"Evet, insanların kendilerine çok fazla yabancılaşmasını sağlıyor bence sosyal medya. Hem belki ulaşamayacağımız bambaşka hayatlar görüyoruz. Yani bu noktada insanların psikolojik destek almalarını bile gerektirecek yabancılaşma olduğunu düşünüyorum ben. Mesela kişilik bozukluğu falan ortaya çıkıyor." (K6, K, 28)

> "Bence evet. (…) İnsanların birbirlerine yabancılaşıyor olmasının birçok nedeni var. Kimi zaman baskın nedenler, kimi zaman da basit nedenler. Ama sosyal medya ile geçirilen vakit zaten diğer zamanların bütün yüzdesini topladığı için ve yine de sanal bir ortam olduğu için nasıl yabancılaşma olmaz ki?" (K8, E, 43)

> "Sosyal medya her şeyi açtı, aralığı açtı. Mesela eskiden sosyal medya öncesi herkes aynı şeyi izlerdik. Mesela televizyon çocukları olarak, radyo çocukları olarak, Malatya'da yaşayan birisi ile İstanbul'da yaşayan birisi. Çok spesifik şeyler vardı. Yurt dışındaki yayınları takip eden falan vardı ama onlar gerçekten böyle küçük bir zümreydi. Onun dışında bize ne verilirse ulusal kanallarda hepimiz onu izlerdik. Şimdi çok farklı; dünyadaki çok farklı kültürlerden beslenilebiliyor. Bu yüzden aynı mahallede oturan bir çocuk ilgilendiği çok farklı bir kültürle tanışırken ve karşısına hep ona benzer içerikler çıkarken, bir başkası ondan farklı ilgi alanları olduğunda hep ona benzer şeylerle karşılaşıyor. Ama aslında yine aynı şeyi izlemiş oluyor eskiden olduğu gibi… O yüzden açı açılıyor ve tabii ki daha çok yabancılaşıyor, yabancılaşıyoruz." (K2, E, 39)

K1 kodlu kadın katılımcı sosyal medyanın yabancılaşmaya hem sebebiyet verdiğini hem de bir yandan birlik olma duygusuna hizmet ettiğinden birleştirici olabileceğini savunmuştur. Yabancılaşmayı, birincil yani yüzyüze iletişimden kopma bağlamında ele almıştır fakat yorum kısmi bir belirsizlik içerdiğinden esas olarak sosyal medyayı faydalı

gördüğü düşünülmektedir. Coleman ve Bourdieu, sosyal medya gibi farklı ağlarda olabilecek sosyal etkileşimin, o ağın bir parçası olan bireyler ve gruplar açısından ortaya çıkan olumlu sonuçları vurgulamaktadırlar (Bourdieu, 2015; Coleman, 1988, s. 102).

> "Yani yabancılaşma olmasına sebep oluyor da diyebilirim, olmuyor da diyebilirim. Bazen arkadaşınla oturuyorsun ama bir süreden sonra konuşacak bir şeyin kalmayınca hemen insan telefona sarılıyor. Hani kim ne eklemiş, ne fotoğraf eklemiş, nereye gitmiş böyle bir merak uyanıyor insanlarda ister istemez. Bir yandan yardımcı da oluyor sosyal medya. Yani sesimizi duyurmak açısından aslında çok büyük bir aracı bence. İnsanın sesini tüm dünyanın duyması açısından yani yüzde yüz yabancılaştırıyor diyemem." (K1, K, 29)

K7 kodlu kadın katılımcı ile K3 kodlu erkek katılımcı ise insanın kendine yabancılaşmasının bir varlık sorunsalı olduğunu, bu yabancılaşmanın insan olmakla ilintili olduğunu belirtmiş; sosyal medya ve yaşanan teknolojik gelişmelerin bu yabancılaşmayı daha görünür kıldığını ifade etmiştir. K3 kodlu erkek katılımcı dünya üzerinde yaşanan olaylarla bağlantılı olarak, suç ya da yüz kızartıcı içerikli haberlere sosyal medya yoluyla daha fazla tanık olunmasının yabancılaşmaya sebebiyet verdiğini ifade etmiş; yabancılaşmayı medeniyet tahayyülü ve insan olma ile ilintili idealler kapsamında değerlendirmiştir.

> "Bence farklı bi yabancılaşma ama bu bizim temelde algıladığımız gibi bir yabancılaşma değil bence. Çünkü çok enteresan bir dönemde yaşıyoruz; artık sosyal medyanın üzerinde de yapay zekadan bahsediliyor… (…) Bir sonraki adım yapay zeka… Çünkü şöyle, yapay zeka insanda psikanalitik anlamda var olan bir şey; biz bazı şeylerimizi öteleyip, yadsıyıp kendimize yabancılaşmıyor muyuz, yani yapay bi zihin oluşturuyoruz ve o zihni kullanıyoruz, bu da aynı şekilde. Sadece yüzleşmemiz gerekiyor bu durumla, öyle düşünüyorum…" (K7, K, 42)

> *"Aslında sosyal medya yabancılaşmayı belki ortaya çıkarmıyor, varolan yabancılaşmayı sadece su yüzüne çıkarıyor. Nasıl ki şu anda dünyanın her bir yerinde olan bir olayı anında öğrenebiliyorsak, bu olaylar zaten önceden de vardı ama haberimiz olmuyordu, daha sınırlıydı bu his, daha çok bilgi almış*

olma dolayısıyla bi yandan daha kendini sorumlu hissetme, suçlu hissetme gibi etkileri de düşünürsek aslında doğrudan sebep olmayıp ama su yüzüne çıkardığını söyleyebiliriz." (K3, E, 42)

K5 kodlu erkek katılımcı ve K9 kodlu kadın katılımcı sosyal medyanın yabancılaşmaya yol açmadığını bildirmiştir. K5 kodlu katılımcı sosyal medyanın özgür bir ortam olarak ifade özgürlüğüne ve kimlik sunumuna katkı sağladığını; K9 kodlu katılımcı sosyal medyayı günümüz dünyasında dönüşen iletişim biçimi olarak değerlendirerek, sosyal medyaya doğan kuşak ile önceki kuşak arasında doğal bir iletişimsel farklılık yarattığını belirtmiştir. Z kuşağı olarak tanımlanan nesil ile önceki nesilleri bu konu bağlamında kategorilendirmesi dikkat çekici bulunmuştur. Özdemir'in (2021) araştırmasına göre X kuşağının interneti daha çok haber okumak ve bilgi edinmek için kullandığı, Y ve Z kuşaklarının ise sosyal medyayı eğlence amaçlı kullandığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kuşaksal farklılıklar bulunduğu söylenebilmektedir.

"Hayır. Sosyal medya, insanların bana göre birbirleriyle yabancılaşmasına asla sebep vermediği gibi aslında birbirlerini daha iyi tanımasına sebep veriyor. Sosyal medyanın geneline baktığımız zaman aslında rahatlıkla ifade edilemeyen, yani kendisini topluma tanıtmak anlamında, sosyal çevresine neler yaptığını ifade etmek anlamında fayda sağlıyor. Sosyal mecra aslında çok böyle uçsuz bucaksız, daha rahat, daha özgür." (K5, E, 56)

"Ben sosyal medyanın insanları birbirlerine yeni bir tarzda yakınlaştırdığını düşünüyorum. Yani belki biz varken sosyal medya ortaya çıktı. O yüzden biz başka türlü iletişimi biliyoruz. Ama şimdi yeni bir nesil bunun içine doğdu ve bütün iletişim algısı bunun üzerinden ilerliyor. Yüz yüze iletişimde belki biraz daha beceriksiz hale düşüyor olabilirler. Ama sosyal medya üzerinden gerçekten sular seller gibi ciddi bir iletişim ağı kurdular. Bu da insanları bence birbirine yabancılaştırmasındansa biraz yakınlaştırıyor. Yani biraz tam tersi gibi algılıyorum yeni nesil için. Ama bizim neslimiz için belki bu çok daha farklı işliyor olabilir. Burada tam olarak sosyal medyanın son belki 20 senede var olması üzerinden düşünülebilir." (K9, K, 33)

K11 kodlu kadın katılımcı, sosyal medya algoritmaları ve sosyal medya sunucularının kutuplaşma temelinde bir yabancılaşmayı kurduğunu ifade etmiştir. 2018 yılında, veri skandalı olarak haberleşmiş olan Cambridge Analytica isimli araştırma şirketinin, 50 milyon Facebook kullanıcısının verilerini toplayarak, sosyal medya akışlarını düzenlemek yoluyla, Amerika Birleşik Devletlerinin 2016 seçim yılında Donald Trump'ın başkan seçilmesinde ve İngiltere'de Brexit oylamasında çıkan sonuçta etkili olduğunun ortaya çıkması, sosyal medyanın manipülasyondaki gücünün ne boyutta olduğunu göstermesi açısından önemli bir vaka örneğidir (BBC, 2019). İnternet ve sosyal medya bireylerin iletişimsel boyutta özgürleştiğinin düşünülmesine yol açsa da esasında gözetim toplumunun sınırlarının genişlediği ve sosyal medyanın bir "disiplin kurumu" da olabileceği düşüncesine de işaret edebilir. Nitekim Foucault (2015, s.260), "disipline yönelik kurumlar, adeta bir hal ve gidiş mikroskobu olarak işleyen bir mekanizma salgılamalardır; bunların gerçekleştirdikleri ince ve analitik bölmeler, insanların etrafında bir gözlem, kayıt ve terbiye aygıtı oluşturmuşlardır" demektedir.

> "Kişiselleştirilmiş bir sosyal medya söz konusu. Ben kendi çevremle aynı şeyleri görüyorum. Yani çünkü o datalar bize aynı şekilde geliyor. Ben başka bir kesimden bir insanla aynı Google reklamlarına maruz kalmıyorum. Aynı Twitter'ı kullanıyorum ama aslında sadece bana benzeyen insanlarla aynı topiclere maruz kalıyorum. O yüzden biz aslında aynı şeyi takip ediyoruz kendi ekonomik olarak benzer çevremle. Mesela ben seküler bir insan olarak muhafazakar insanların övdüğü şeyler benim ekranımda çıkmıyor gibi. Onların akışında da benim savunduğum şeyler çıkmıyor. Belki diğerleriyle aramdaki uçurum açılıyor olabilir ama kendi insanlarımla yabancılaşmıyorum." (K11, K, 32)

K14 kodlu kadın katılımcı da algoritmalara dikkati çekmiş ve yabancılaşmanın bir ötekiyle deneyimlenmesinden ziyade bireyin kimliği, kendi kültürü ve değerleri üzerinden geliştiğini ve bunun da yozlaşmaya sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. *Azizler* filminin öne çıkan bir sahnesinin de bahsi edilen değerler bocalaması ile ilintili olduğu söylenebilir. Sosyal medya fenomeni olmuş bir aile Aziz'in çalıştığı ajansa gelmiştir ve destek istemektedirler. Aile, sosyal medyada gündelik yaşantılarını ifşa ederek ünlenmiştir ve en belirgin özellikleri ebeveynlerin şiddetli kavgalarıdır. Tahmin

edilebileceği üzere en şiddetli kavgaların yaşandığı paylaşımlar en çok izlenen paylaşımlardır ve eşler Füsun ile Necati izlenmelerin düşmesini ve bunun önüne geçebilmek için ne yapılacağını patron Alp ve Aziz ile konuşmaktadırlar. Ebeveynlerinin arasında oturan 13,14 yaşlarındaki kızları Cansu bu görüntüleri çekip paylaşan kişidir fakat bu konuşmada son derece mutsuz ve sıkılgan görünmektedir. Çiftin kavgaları konuşma esnasında da devam etmektedir. Karakterler birbirlerini rencide etmekte ve iletişim bir "atışma"ya dönüşmektedir. Bu sırada kızları Cansu'nun gözleri dolar, ebeveynler kızlarının farkında olmaksızın tartışmaya devam ederler. O sırada odadaki kimse kızla ilgilenmemektedir ve Alp umursamaz bir şekilde Cansu'nun çekime başlamasının tam sırası olduğunu söyler. Cansu ise bulunduğu ortama daha fazla dayanamaz ve ağlayarak ofisten ayrılır. Burada Aziz Alp'e dönerek yaptığıyla ilgili onu sorgulayacak bir el hareketi yapar. Bu sırada ebeveynler Füsun ile Necati, Alp ile Aziz'e bunu çocuklarının geleceği için yaptıklarını, kızlarının yarattığı işe saygı duydukları için devam ettiklerini söyleyerek onun ileride bir sinemacı olacağına dair toplumsal ve kültürel normlar içinde kabul görebilecek beyanlarda bulunmaya başlarlar. Konuşma tekrar nasıl tıklanma alınacağı konusunda sabitlenir ve çocuğun tüm bu kaostan etkilenmesi umursanmaz. Bu sahne, küresel modern dünyanın ekonomik sermaye edinme biçimlerinin çeşitlenmesinin bir sonucu olarak bireyin bu sermaye edinimleri süreçlerinde değerler inşasında bocaladıklarına işaret etmektedir. Geleneksel kültürel normlar ile modern kültür normlarının çatışma üretmesinden ziyade bu karakterler bize içinde yaşadığımız toplumda da görülebileceği üzere bu farklı kültürel normların bozuma uğradığını, her iki normun da içselleştirilemediğini göstermektedir. Geleneksellik ve modernlik ikilemi toplumumuzda kutuplaşma yaratmaktan çok bir sentez üretme çabası olarak değerlendirildiğinde, bu sentezi, yaşadığımız topluma özgü değerler ile geleneksel ve modern kültürel ögelerle harmanlayarak gerçekleştirmenin kolay olmadığı görülecektir ve bu görüşün bir sonucu olarak görsel, basılı medya gibi toplumun kültür inşasında önemli bir payı olan araçlarla desteklenmedikçe sentez antiteze dönüşmekte ve yabancılaşma kaçınılmaz olmaktadır. Yıldırım, Tanzimat reformlarını başlangıç sayarak çeşitli politik ve kültürel değişimin, geleneksel toplumsal yapıların çözülmelerine sebebiyet verdiğini, yeni toplumsal ilişkileri yarattığını fakat toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği noktasında vazgeçilmez olan "ortak kültürel kodların" çözülmesine de yol açtığını belirtmiştir (Yıldırım, 2008).

> "Kültür dezenformasyonu global anlamda dünyada yaşandı. Yani sosyal medya kendi içerisinde her ne kadar bölgesel olarak Asya, Avrupa, Afrika, Amerika gibi bölebiliyor olsa da belli bir trendin üstüne çıkan akışlar dünya genelinde globalde de düşüyor. Bu global akışlarda da aslında kültürel deformasyon globale çıkıyor. Yani asıl mesele burada. Yabancılaşma büyüyor ama ötekiyle olan yabancılaşma değil; bireyin kendi kendisiyle, kendi geleneğiyle, kendini tanımlama biçimiyle, kendi öz kültürüyle, kendi içsel değer ürettiği, kendi öz değeriyle de yabancılaşmasının büyümeye başladığı noktaya geliyor. İnsanlar dejenere oluyor." (K14, K, 40)

K16 kodlu kadın katılımcı da benzer şekilde, sosyal medyanın iletişim bağlamında ulaşılabilirliği arttırdığını ifade ederken aynı zamanda kitlesel bir manipülasyon aracına dönüşebilmesinden ve duyusal bir varlık olarak insanın insan olma vasfıyla ilgili oluşan endişesinden söz etmiştir.

> "Daha ulaşılabilir tamam, duygusal anlamda bir yoksunluk yaratıyor ama. Sosyal anlamda yani yadsıdığım şeyler şunlar; dokunma duygusunun uzaklaştırılması, duyguların daha çabuk kontak kurabilip kitleler halinde etki etme suretiyle yönetilmesi, daha iktidarın kullanım alanı olması anlamında: Ben bunları negatif tarafları olarak görüyorum.." (K16, K, 49)

Modern yaşam pratiklerinden ötürü bireyin yalnızlaşması ve iletişim başlıklı sorularda katılımcıların baskın bir bölümü sosyal medyanın rolünü sorgulamıştır. Bu kapsamda ulaşılan değerlendirmede, sosyal medya olgusunun yalnızlaşma, iletişim ve kültür kavramları üzerindeki işlevselliği ön plana çıkmıştır.

> "Bu kadar iletişimin kuvvetlendiği, bu kadar güçlendiği bir çağda elimizde hiçbir şeyin olmaması tuhaf. Gerçekten tuhaf yani. Elle tutulur herhalde bu sosyal medya ya da internetin aktif olması. 20 yıllık, 25 yıllık bir geçmişi var. (…) Yani iletişimin bu kadar had seviyede olduğu, yani bir anda Amerika'yla, şununla bununla her an her yerde iletişime girebiliyoruz. Ama bu kadar hiçbir şeyin olmaması!Bizim uçuyor olmamız lazım. Akıl olarak, fikir olarak, düşünce, sanat olarak. Ama her şey nasıl oluyorsa tepe taklak gidiyor." (K4, E, 51)

> "Sosyal medyayı iletişim aracı olarak görmüyorum. Ne amaca hizmet ediyor onu değerlendirmek lazım. Hani kendini sunmak, hayatını paylaşmak. Biz o kadar yalnız değildik ki telefondan hayatımızı paylaşmak isteyelim. Zaten biz o zaman buna mahkum değildik, paylaşabiliyorduk. Yani bir şey çıkıyor sen bunu kullanacaksın ama paylaşımını buradan yap artık konuşma. Sosyal hayattan kopuk. Yani yalnızlaştırıyor. Yalnızlaştıkça da daha çok yalnız değilim diye mi haykırıyorlar hayatlarını, yediklerini, içtiklerini paylaşarak..." (K15, E, 59)

Sosyal medyanın yalnızlaşmayı engellediğini ifade eden kimi katılımcılar bunun reel gündelik hayattaki sosyal etkileşimle bir tutulamayacağını bildirmiştir. K2 kodlu erkek katılımcı ise buna ek olarak nesiller arası farklılığı da değerlendirmeye almış; sosyal medyayla büyüyen kuşağın yalnızlık algısının sosyal medya platformları etkileşimlerine içkin olduğunu bildirmiştir. "Sanal dünya" söylemine öykünerek bedensel/fiziki bir yalnızlığa yol açabileceğini de eklemiştir. Birincil iletişimi "eski usul" olarak tanımlaması dikkati çeken bir diğer husustur. K5 kodlu katılımcı da "suni sosyal çevre" ifadesini kullanmış ve iletişim yolunun değişmiş olduğunu eklemiştir. Basmacı (2018), sosyalleşme ortamlarının değiştiğini, bu teknolojiler nedeniyle sanal gerçeklikler kurulduğunu, bu ortamlarda düşüncelerini, arkadaşlıklarını, eğlencelerini veya kızgınlık, üzüntü gibi duygularını paylaşarak yaşadığını belirtmektedir, bu mecralar adeta bir paralel yaşam kurmuş gibidir.

"Sosyal medya insanları maruz kaldıkları yalnızlıktan alıkoydu mu? Bunun cevabı evet. Sosyal medyada insanlar çok daha kolay olmadıkları kişiler gibi olup naylon karakterlerle naylon bir sosyal alan yaratabiliyorlar ama kişinin yani şuraya geliyor gerçek arkadaşlık dediği şey pek kurulamıyor…" (K17, K, 35)

"Sosyal medya yokken iletişimde bulunabileceğin alan çok kısıtlı ama iyi bir iletişimde bulunabiliyorduk. Şimdi dünyanın en uzak yeriyle iletişimde bulunabilirsin ama tatmin edici bir ilişki değil tabii ki. Sosyal medya kendi sosyalliğim ile kurduğum bir ilişki kadar tatmin edici değil." (K12, E, 35)

> "Yalnızlaştırmıyor belki bir noktada ama yani buna muhtaç hale gelmek fiziksel olarak bir yalnızlığa yol açıyor olabilir. Mesela yüzyüze iletişim isteyen insan karşısında öyle birini bulamazsa? Eski usulü sürdürebilen insanlar var ama bu

işte milenyum kuşağı mı deniyor? Çok fazla sosyal medya işte. Kaç tane like aldım, çok az aldım vs. Bu kişilerin algıladığı yalnızlık kavramı bizimkinden bir tık daha farklı aslında. Ve o kişiler gerçekten sosyal medyada ne kadar ilgi görürlerse o kadar kalabalık, ne kadar ilgi görmezlerse o kadar yalnızlar." (K2, E, 39)

"Sosyal medya insanı yalnızlaştırmıyor ama biraz sanki üçkağıt. Kesinlikle yalnızlaştırmadığı gibi suni bir sosyal çevre yaratabilir. Ama sonuçta şöyle düşünün. Eskiden köylerde çeşme başı vardı. İnsanlar sosyalleşmek için çeşme başına su almaya giderlerdi. Bu tabii oradaki toplumun sosyalleştiği bir alan. Ama şimdi artık buna ihtiyaç yok. Sosyal medya var." (K5, E, 56)

K2 kodlu erkek katılımcının ifadelerine benzer olarak K9 kodlu kadın katılımcı da sosyal medya platformlarında alınan etkileşimlerle yalnızlık olgusunu birlikte değerledirmiştir.

"Bana göre sosyal medya yalnızlık kavramını kırılgan bir hale getirdi. Yani çok fazla sosyal medya üzerinden iletişim kuran insanlar olduk ve kimse beni aramıyor ya da bana yazmadı noktasında. Eğer çok kırılgan bir algıya sahipse insan, doğrudan kendini yalnız hissetmeye başlayabilir. Yani bir kişiden mesaj alamadım diye birdenbire dünyanın en yalnız insanı gibi hissediyor olabilirim. O yüzden bu yalnızlık kavramı çok fazla kırılganlaştı." (K9, K, 33)

K18 kodlu katılımcı sosyal medyanın yalnızlaşma olgusuna etkisini kullanım pratikleri açısından değerlendirmiş, bu kapsamda farklılaşabileceğini ifade etmiştir.

"Yani yalnızlaştırıyor bence ama hani ne bağlamda bakacağımıza bağlı olarak yalnızlaştırıyor. Mesela 6 Şubat depremi çok geliyor benim aklıma. Yani orada evet insanların bir arada olması, fiziksel olarak bir arada olmasa da orada bir aidiyet hissettirdi. Bir şekilde işte sosyal medya üzerinden bir yardımlaşma ve haberleşme de sağlanmıştı. Ama bir yandan evet, şimdiki yeni kuşak ile birlikte çok büyük bir yalnızlaşma da oluşmaya başladı. Hani kişi sadece sosyal medya üzerinden bütün sosyalliğini oradan yaşıyorsa, sosyal medyayı bitirdiği anda evet tekrar daha büyük bir yalnızlığa bürünebilir. Çünkü mevcutta sosyal

> medyada daha yoğun bir iletişim yaşıyordur. Orası bittiğinde tamamen yalnızlığa bürünebilir.” (K18, K, 64)

K7 kodlu kadın katılımcı ile K8 kodlu erkek katılımcı, sosyal medyanın fiziki görünüm üzerinde yarattığı baskıyla ilgili olarak sorulan soruya yaratmadığı cevabını vermiş ve bunu insan doğasında hep varolagelen bir mevhum olmasıyla açıklamıştır. Nitekim fiziki görünüm normlarının baskın kültürlerin bir yansıması olduğunu bilmekteyiz. Örneğin günümüzde baskın olan Batı ve Amerikan eksenli kültürün bir yansıması olarak çoğu insan beyaz tenli, sarışın olmak istemekte, bu toplumların insanlarına benzemeye çabalamaktadır. Keza tüm dünyada da estetik ameliyatlar bu görünüme göre yapılmaktadır; Asyalıların göz ameliyatları ile gözlerini büyüttüğü, Orta Doğuluların burun ameliyatlarında önde geldiği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda K8 kodlu erkek katılımcının “popüler olana benzemek istemek” söylemi gerçekçi bulunabilir. Postmodern günümüz dünyasında kimliğin insanların iş tipinden ziyade onların tükettiği şeylerden oluştuğu ifade edilebilir. Nitekim Featherstone (1991) ve Bauman (1992) postmodern dünyada kimliklerin, değişen tüketim kalıpları ve arzularına daha fazla maruz kalacaklarını belirtmiştir.

“Ya şöyle, sosyal medyanın yarattığını düşünmüyorum onu, zaten insanlar birbirlerine öykünüyorlardı, yani bundan önce de başka bir varyasyonu yok muydu? Yani tv karşısında tarağı alıp sevdiğin ünlüye benzeyip şarkı söylemek...” (K7, K, 42)

> “Ben yarattığını düşünmüyorum. İnsanlar nasıl gözükmek istiyorlarsa o şekilde gözükmeye çalışıyorlar bence. Rol model almak, etkilenmek. Mesela Barış Manço'yu çok seven biri onun gibi gözükmek isteyebilir. Ya da bir çocuk okula gittiği zaman, memeleriyle dalga geçildiğinde tabii ki öyle gözükmek istemeyecek. Peki nasıl gözükmek isteyeceğini düşünecek? Etrafında en popüler olan insanlar gibi gözükmek isteyecek diye düşünüyorum.Yani bu da bir baskı değil mi? Kabullenilmek için o grubun en popüler insanına benzemek zorundasın. Bu da bir baskı yani. Hep vardı bu.” (K8, E, 43)

K6 kodlu kadın katılımcı da fiziki görünüm baskısının kültür trendleriyle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Yine K3 kodlu erkek katılımcı bu baskının kültürel olduğuna dair ifadede bulunmuştur.

> "Bundan 5 10 sene öncesinde Kim Kardashian vardı. Dudak dolguları işte aynen böyle. Şeftali mevzuları falan filan. Müthişti. Ama şu an şey döndü; mesela onlardan bir tanesi, hangisi olduğunu hatırlamıyorum. Bütün dolgularını eritmiş. Şimdi estetisyenler şey diyor mesela, bize birçok hasta geliyor. Neden bütün estetik dolguları eritmek? Çünkü doğallığa dönmek moda şimdi." (K6, K, 28)

"İnsanların nasıl göründüğüyle, temsiliyetiyle ilgili olarak tabii bir kültür dayatması var…" (K3, E, 42)

Katılımcıların yarıya yakını sosyal medyanın fiziki görünüm baskısı yarattığını belirtmiş ve yaşam tarzı gibi kimlik sunumlarının sınıfsal olduğunu bildirmişlerdir. Bu sınıfsallık daha çok ekonomik sermayeye sahiplik doğrultusunda açıklanmışsa da Bourdieu'ya (2013, s.69) göre "her alan bir güç alandır; alandaki güç dengesini dönüştürmek veya muhafaza etmek için girişilen mücadelelerin alanıdır". Bourdieu'ya (2013) göre bu alanlar önemlidir çünkü failin söylemini veya eylemini anlamak için, failin ilgili alan içinde işgal ettiği konuma bakmak gerekecektir, bu da yalnızca Marx'ın işaret ettiği iktisadi alan konumuyla değil simgesel ve kültürel sermaye ile ilişkilidir. Çünkü "konuşma biçimleri, bedensel hareketler, güzellik anlayışları veya bireysel kimlik, tüm bunlar, gerçekte sınıfsal kökene göre farklılaşmaktadır" (Meder ve Çeğin, 2011, s.248).

"Mükemmel görünmek zorundayım! Mükemmel görünmeyince insanlar kendilerini kötü hissediyorlar. Onun hayatı çok güzel gidiyor, geziyor tozuyor tarzda düşünüyorlar ama kendilerini o şekilde konumlandıramayınca da kötü hissediyorlar. Yani ben gidemiyorum, gezemiyorum, param yok, çıkamıyorum." (K19, E, 25)

> "Sen aslında mış gibi yaşıyorsun ama aslında hiç öyle değilsin. Şey gibi düşün. Atıyorum işte bir maaş alıyorsun, asgari ücret alıyorsun ve bir kere çok lüks bir mekana gidip balık yediğin zaman sıfırlanırsın ve ondan sonra nasıl devam edeceksin? Tabii fotoğraf çektirmek için gidenleri biliyoruz. Sosyal medyada daha iyi görüneyim, daha farklı görüneyim ya da sosyal medyadaki networküme layık bir insan olayım." (K6, K, 28)

> "Benim ekonomik durumum bir yerdedir ve ben ona göre yaşıyorum. Fakat sosyal medyaya girdiğim zaman bambaşka bir ekonomik durumu olan bir insanı

görüyorum ve istiyorum. Herkes ister daha iyisini, daha güzelini ister. Peki bu kendini kötü hissettiriyor mu? Bir noktada tabii ki de kötü hissettiriyor." (K13, K, 55)

"Ekonomik durumuna göre şiddetinin değiştiğini düşünüyorum. Ekonomik koşullarını sakladığı bir çevrede, bir de üstüne filtrelerle falan ya da photoshoplu geziş tozuşlarla sunduğunda reelde stres altında olabilecek. Fakat hani bunu parasal olarak karşılayabilecek biri istediği gibi görünebilir ve baskı hissetmez." (K17, K, 35)

"Fiziksel olarak bir yere ulaşabilmek için paraya ihtiyacın var. Paran yoksa onu yapamıyorsun. Ve eğer özellikle sosyal medyayı kullandığın networkün, tanıştığın insanlar, konuştuğun insanlar öyle bir sınıfsal yerdeyse sen onların yanında tamamen ötekileşiyorsun. Zaten kendi içinde de ötekileşiyorsun. Ya paran varsa? Çok rahatsın. Paran varsa her yere ayak uydurabilirsin. Paran varsa her sınıftan, her statüdeki insandan okey alabilirsin. Ama yoksa ve eğer kendi ekonomik gelirine göre bir networkün, sosyal çevren yoksa çok büyük zorluk çıkarıyor insanlar." (K14, K, 40)

"Ekonomik durumla alakalı bir şey bu. Parası olan insan geziyor, bunu gösterebiliyor yeteri kadar. Yurtdışına gidiyorlar, geziyorlar ve parası olmayan, ekonomik durumu kötü olan insanlar da tabi bunları gerçekleştiremediği için kendilerini kötü hissediyorlar. Zaten sosyal medyasında bunu yansıtamıyor. O yüzden kesinlikle sınıfsal olduğunu düşünüyorum ben." (K1, K, 29)

K10 kodlu erkek katılımcı iktisadi boyutuyla sınıfsal açılımının yanında kültür endüstrisinin (Adorno, 2014) sosyal medya olgusu özelinde nasıl işlediğine dikkati çeken ifadelerde bulunmuştur. Yine "idoller" ve "takipçilerine" kültür endüstrisi bağlamında değinerek dolaylı olarak Bourdieu'cu sınıfsal görünümleri düşündürebilecek belirteçleri kullanmıştır. *Azizler* filminde Alp'in yılbaşı partisi sahnesinin burada ele alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu sahne Bourdieu'nun toplumsal ve simgesel sermaye biçimlerinin pratik olarak gündelik hayattaki bir örneği olarak rahatlıkla okunabilmektedir. Aziz, patronu Alp'in partisine davetlidir ve onu kalabalıklar içinde bara doğru ilerlerken görürüz. Parti kalabalıktır, insanlar dans edip sohbet etmektedir. Aziz kalabalıktan sıyrılarak, bara gelir. Barmenden içeceğini ister ve onunla sohbet

etmeye çalışır. Fakat barmen o sırada bardaki bir kızla sohbet ettiğinden Aziz'i kabaca tersler. Aziz bardan uzaklaşır ve partideki bir kızla konuşmaya başlar. Kız, durmadan "Alp harika biri" (Azizler, 2021) minvalinde onu övecek şeyler söylemektedir ve gerçek bir sohbet kurmaktan ziyade robotik bir biçimde Alp'e övgüler yağdırmaya devam etmektedir. Aziz bu diyaloğu garipseyerek lavabolardan birine girer. Banyoda duşu, oradaki diğer aparatları incelemektedir ve beğenisi mimiklerinden okunabilmektedir. Ev büyük, modern, havuzlu bir dublekstir. Sonrasında partide Alp ile konuşan Aziz, Alp'e "yeni evine bayıldım, duş şahane" (Azizler, 2021) diyerek evini övmektedir. Alp ona dilediği zaman eve kız arkadaşıyla gelebileceğini söyler. Sahnenin sonunda, parti bitiminde ise barmene ödeme yapan Alp'in aralarındaki diyalogdan partideki herkesin kiralık oyuncu olduğu, hiç kimsenin Alp'in arkadaşı olmadığı öğrenilir. Alp üst sınıfa mensup biri olarak gerçekten yalnızdır, bu yalnızlığın kendisini utandırdığı da açıktır. Ekonomik sermayesini arttırmış olan Alp; iletişim ağını kuramamış ve toplumsal sermayesini oluşturamamış, dolaylı olarak da tanınırlık ve itibar bağlamında simgesel sermayesini de biriktirememiştir. Bu nedenle eksik hissetmektedir. Oysa orta sınıfın bir temsili olarak Aziz'in özellikle toplumsal sermaye edinimi açısından sınıfsal kaygıları bulunmamaktadır. Harriss ve Renzi'ye (2010, s.11-12) göre, toplumsal sermaye işlevi ile tanımlanmaktadır. Sosyal yapının farklı cephelerinden oluşmakta ve yapının içinde olan bireylerin eylemlerini de kolaylaştırmaktadır, dolayısıyla üretken bir sermayedir. Sermayenin diğer biçimlerinden farklı olarak, toplumsal sermaye ne bireyin kendisinde ne de fiziksel üretim araçlarıyla ilintilidir; daha ziyade kişiler arası ve kişiler içindeki ilişkilerin yapısında saklıdır. Dolayısıyla ekonomik sermaye güçlendikçe işlevsel toplumsal sermayeye ihtiyaç artabilmektedir.

> "Zaten sosyal medya tüketim endüstrisinin en büyük paydaşı. Bir ekonomik paydaş da kendi kültürel zeminine uygun kendi tüketim endüstrisinin reklam ve akış ürünlerine maruz kalıyor.Çok üst bir zümre var denilen, yaratılan bir idoller var orada. O idolleri bizler takip edebiliyoruz ama onların bizden haberi olmuyor. O idoller kendi yankı odalarında, kendi dünyalarında ya da burjuva dediğimiz, üst zümre dediğimiz ya da ünlülerin kendi içerisinde kurdukları 50 100 takipçili kitle kendi dünyasını yaşamaya devam edebiliyor. Ama onları model alan, alttan onları örnekleyen ve onları takip etmeye çalışan çok ciddi bir tüketim kitlesi geliyor arkada." (K10, E, 32)

K4 kodlu erkek katılımcı ise sınıfsal farkın ve gelir dağılımı eşitsizliğinin sosyal medyada çok görünür olduğunu ifade etmiş ve bunun sınıfsal bir uyanış ya da bir tepki yaratmamasını "ilginç" bulduğunu belirtmiştir.

> "İnsanlar mesela Instagram'da işte gidiyorlar, Miami'de post atabiliyorlar. Eyfel Kulesini arkasına alarak işte ben geziyorum. "İşte ben". Hani sonra da daha fazla etkileşim alabiliyorlar. Tabii ki sınıfsal bir şey var. Yani hani Paris'e gidip de gidemeyen arasındaki o şey zaten çok bariz, sınıfsal bir fark var. Zaten o sınıfsal uçurumu, o görüntüler resmediyor. Yani o zenginliğin o şatafatını görüyoruz. Ama bu bir hezeyan yaratmıyor. İlginç aslında. Yani yaratmadı en azından, insanları böyle düşünmeye sevk etmeli aslında. O uçurumu görebiliyorsun gelir dağılımı arasındaki." (K4, E, 51)

4.5.4. Kültür Savaşı ve Politik İktidar Ekseninde Kutuplaşma *"Biz ve Onlar"*

Bir Başkadır (2020) dizi film çalışması kapsamında katılımcılara bu başlık altında 5 soru yöneltilmiştir. Soruların kapsamı sınırlı bir şekilde tasarlanmıştır. Toplumdaki bireylerin kendilerini kültürel ve toplumsal sermayenin bir görüngüsü olarak bir topluluğa, bir cemiyete vb. ait kimliklerle tanımlayıp tanımlamadıkları sorulmuştur: Bu, Türkiye toplumu özelinde, Cumhuriyet tarihi boyunca bir tartışma zeminine oturmuş ve kimi zaman "kültür savaşı" minvalinde değerlendirilmiş "modern-muhafazakar" karşıtlığı üzerinden araştırılmıştır. Burada "kültür savaşı" kavramı; birbirine zıt manada yaşam tarzı, beğeniler ve düşünceler taşıyan iki karşıt gruptan birinin kendisini tahakküm ederek diğer grubu tasviye etme mücadelesi olarak kullanılmaktadır. Yine "dindar" ve "muhafazakar" kavramları aynı anlamda değilse de Türkiye'de literatürde kavramın sıkça birlikte kullanıldığı görülmektedir. Sezik (2013), Türkiye'de muhafazakarlık kavramı kullanımının Batı'daki gibi değişime, reforma karşı duran, sınıfsal ayrımların muhafaza edilmesi gerektiğini savunan bir siyasi ideoloji olmaktan çok, dindarlık ve geleneklere bağlılık manasında olduğunu belirtmektedir. Bu kullanım, Türkiye'nin modernleşme sürecinin, Batının modernleşme sürecinden farklı olarak gelişmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir, fakat Sezik'in önermesinin aksine Türkiye'deki sosyal dönüşüm açısından kullanımın günümüzde sınıfsal ve siyasal bir boyutu da olduğu düşünülmektedir.

"Modern-muhafazakar", "seküler-dindar" biçimindeki karşıtlığın ve topluluk aidiyetlerinin, iletişimin dinamikleri de hesaba katılarak toplumda görünür bir ayrışma yaratıp yaratmadığı, bu kimliklere kendilerini ait hissedenler arasında bir çatışma yaşanıp yaşanmadığı, yaşandığı düşünülüyorsa bunun kaynağının ne olduğu ve sınıfsal konumda etken olup olmadığı bu kapsamdaki diğer soru başlıklarını oluşturmaktadır. Kimlikler bireyin toplumsal sermayesi ile ilintilidir. Bourdieu (1986, s.248) toplumsal sermayeyi, bireylerin birbirleriyle ilişki kurması yoluyla bireye "kimlik" kazandıran ilişkiler ağına bağlı kaynakların bütünü olarak açıklamış ve bireyin bu sermayeyi edinme durumunu iki biçimde ele almıştır. Birincil olarak toplumsal sermaye, aile ilişkileri çerçevesinde; ikincil olarak ise kulüp, dernek vb. kurumlar aracılığıyla ve bir gruba üyelik yoluyla edinilmektedir (Bourdieu, 1995). Dolayısıyla kimlikler toplumsal sermayenin bir uzamıdır. Bu şekilde bir gruba aidiyet temelinde kazanılan toplumsal sermaye, "Bourdieu için daha önemlidir" (Wacquant, 2016, s.62).

Toplumda kendilerini "muhafazakar" ve "modern", "seküler" ve "dindar" olarak tanıtan bireylerin bulunduğunu katılımcıların baskın bir çoğunluğu kabul etmektedir.

"Evet, kesinlikle var. Babam dışında yakın çevremde olmasa da insanlar kendilerine böyle diyorlar. Görüyorum bunu her yerde. İki ayrı modern ve muhafazakar kesim oluyor." (K1, K, 29)

"Tabii tanıtanlar var." (K4, E, 51)

"Tabii ki. Var. Tanıtıyorlar tabii ki." (K5, E, 56)

"(...) Bence eskiden daha fluydu ama yine vardı. Daha doğrusu nasıl görünüyorsan şekil itibariyle sanki öyle yaşadığın da varsayılıyordu ve insanlar onun aksini yaşasa bile dışarıda o kimliğini deşifre edemiyorlardı. Ama bu son zamanlarda değişti. İnsanlar kendilerini şimdilerde öyle tanıtıyorlar." (K6, K, 28)

"O şekilde insanlar kendilerini tanıtıyorlar, toplumda rahat ifade ediyorlar." (K8, E, 43)

"Bence insanlar kendilerini bu şekilde tanıtıyorlar." (K10, E, 32)

"Bu kimliklerle dolanan insanlar var..." (K9, K, 33)

"Çevremde pek yoksa da kendilerini bu şekilde tanıtan insanlara rasladım." (K12, E, 35)

Katılımcılardan 4 kişi doğrudan kendilerini bahsi edilen kimliklerle tanımlamıştır.

"Ben seküler bir insanım, ailem de öyle…" (K11, K, 32)

"Muhafazakarlıktan tamamen uzak, modern bir birey olarak söylüyorum: İnsanlar kendilerini bu etiketlerle sunuyorlar." (K17, K, 35)

"Ben muhafazakar bir insanım bazı açılardan. Ama toplumda da bu şekilde yaşayan insanlar var, ayrı uçlarda olanlar da var." (K15, E, 59)

"Tanıtıyorlar tabii, mesela ben sekülerim…" (K19, E, 25)

K3 kodlu erkek katılımcının ise bu kimlik tanımlamalarının, yaşam tarzı ile ve bu kimlik aidiyetlerinin tüm sembolizmasıyla birlikte görünür olduğuna vurgu yapmış olması önemli görülmüştür. Nitekim Bourdieu (1990, s.73), kişinin bedenselleştirdiği bir çok kimlikten söz ederek bedensel *hexis* veya başka bir ifadeyle bedensel "habitusu", "bir kişinin sahip olduğu bir şey değil, kişinin olduğu bir şeydir" olarak açıklamıştır.

"Doğrudan tanıtmıyorlar. Yoksa sürekli o haldeler.(…) Davranışıyla, giyinişiyle, günlük hayatta her şeyiyle aslında bütün şeylerini yapıyor…" (K3, E, 42)

Katılımcılara bu kimlik aidiyetleri ekseninde bir ayrışmanın olup olmadığı ve varsa günümüzde artış yaşanıp yaşanmadığı sorulduğunda yine katılımcıların büyük bir çoğunluğu buna katıldığını belirtmiştir.

> *"Benim ailemde şöyle bir şey var: Bilmiyorum ama demin dediğim gibi ailem çok orta sınıf, seküler hatta sol görüşlü diye tanımlayabileceğimiz bir aile ve nefret söylemi çok daha fazla arttı. Kızıl Goncalar'ı izliyor mesela söylenerek, Fatih Erbakan'ın '16 17 yaşındaki kız çocukları evlendirilebilir' söylemini falan duyuyorlar. Ayrışma arttı, biraz da sertleştiler."* (K11, K, 32)

"Ayrışma vardır, artmıştır ama bunu olumlayıp ya da olumsuz hale getirmek şu anda biraz daha şey gibi, bunu iyileştirmek biraz bireysel düşüncelere kalıyor gibi geliyor bana." (K2, E, 39)

"Burada aslında mesele bence yani tam ayrışmanın ve birleşmenin olduğu noktalar. Bu kitlelerin kendi içinde kurduğu kendilerini tanımlama biçimlerinde keskin çizgileri var. Bu keskin çizgiler bunları ortak zeminde birleştirmekten ziyade birbirlerine de geçişkenlik sağlamasını engelliyor." (K16, K, 49)

"Ayrışma kesinlikle görüyorum ben. Yakın çevremden birinin, açık olduğu için, kapalı olmadığı için işe giremediğini, işe alınmadığını biliyorum…" (K1, K, 29)

"Tabii ki. İnsanlar kendisi gibi olmayanlarla ilgili hep şunu düşünmüştür: Her insan en iyi yaptığını düşünür, kendisinin doğru yolda olduğunu ve karşıdakinin ise kendisinden farklı olduğunda yanlış olduğunu…" (K5, E, 56)

> "Bence var; yani insanlar birbirlerine tepki veriyorlar. Bir başörtüsü giydiğim zaman başörtüsüne bir düşmanlık hala var mı mesela? Ya da ne bileyim mesela muhafazakar kesimde, işte kendini laik olarak tanımlayanlara karşı böyle bir tahakküm var mı? Yani bir şekilde ben bunun hiçbir zaman biteceğini düşünmüyorum. (…) Zaten her iki uçta biraz da karşı tarafa önyargısı biraz bu ayrışma yüzünden gibime geliyor." (K6, K, 28)

K3 kodlu erkek katılımcı "muhafazakar-modern" vb. ayrışmasının bulunduğunu fakat günümüzde azaldığını sınıfsal zeminde sömürü kavramsallaştırmasıyla belirtmiştir.

> "Güç o kadar çok ayrıştırdı ki, onun sayesinde eskiye göre hepimiz, diyelim ki burda en az iki taraf olduğunu düşünürsek… İnsanlar şunu gördüler, ortak acı çekince, ortak sömürülünce, beraber bir yerde çalışıp aynı sömürüyü yaşayınca, bir süre sonra onun farklı olmadığını, aslında onun kendisi gibi olduğunu görüyor ve yaşamayla, deneyimle beraber o kalıplar da kırılmaya başladı. Zamanla eskiye göre ben de kendimden baktığımda, evet ben de çok daha katı bakıyormuşum ve bence toplum da zaten öyleydi." (K3, E, 42)

K8 kodlu erkek katılımcı "muhafazakar-modern" vb. ayrışması olmadığını belirtmiş fakat önceki yıllarda bu ayrışmanın günümüzdekinden daha şiddetli olduğunu savunmuştur. Verdiği örnekten yola çıkılarak politik eksenli seküler dayatının ürettiği kültür savaşının bu düşüncesinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Çolak (2017), Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yeni bir ulus oluşturulması amacıyla belli bir yaşam

tarzının siyasi ve bürokratik elitler yoluyla yukarıdan aşağıya dayatıldığını belirtmekte ve devletin kültür inşa etme şekillerine değinmekte; yine Kahraman (2007), Türkiye'de 1950'lerden önce Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) belirlediği aydın, ordu ve büyük çoğunluğu mühendis olan bürokratlarla birlikte kültürel iktidarını tahkim ettiğini, siyasi elitlerle kültürel elitlerin birlik içinde olduğunu ifade etmektedir.

> "Hayır, görmüyorum. Çünkü öyle bir deneyimim olmadı. (…) Devlet propagandası yüzünden…işte eskiden çok daha sert yaklaşıyorlardı tabii. Yani sokakta çarşaf yırtan kadınları hatırlıyorum ben. Çok korkunç manzaralardı, o yüz ifadeleri... Görünüş ve amaç çok saçmaydı yani. Sanki eskiden daha keskindi. Şu anda o kadar keskin gelmiyor bana." (K8, E, 43)

K7 kodlu kadın katılımcı "muhafazakar-modern" vb. ayrışmasının olduğunu fakat günümüzde artış yaşanmadığını, bunun insanın doğasına içkin ve sembolik bir tarafı olduğunu ifade etmiştir. Semboller elbette tüm insanlık tarihi boyunca bakidir, oysa kimliklerin sembolik sermayeyi ürettiği söylenebilir. Bourdieu (2014, s.202), Weber'den yola çıktığı makalesinde simgesel sermayenin özne ve sınıfsallık ile ilişkisini şu ifadelerle açıklamaktadır: "Tutunduğu şeyi var ettiğinden habersiz olan inanç, nesnesinin esas büyüsünü oluşturan her şeyin, karizmasının sonsuz sayıda itibar ve itibarsızlaştırma işleminin ürününden başka bir şey olmadığını bilmez ya da bilmek istemez. Hiçbiri kendi hakikatlerinin bilincinde olmayan bu işlemler, simgesel mamuller piyasasında gerçekleşir ve asalet ya da eğitim unvanları gibi saygı çağrıştıran nesneleşmiş saygı işaretleri gibi ayrıştırıcı izlerin, kutsama göstergelerinin ve karizma rütbelerinin resmi olarak tanınan ve güvence altında bulunan simgelerde, etkisi sadece toplumsal konumu gösterme değil, aynı zamanda önemini bu şekilde göstermesine izin verildiği için sağlanan kolektif tanınma olan alet edevatta maddeleşir". Modern-muhafazakar ayrışmasını salt tarihsel olarak sembolizme indirgemek bu kimliklerin görüngülerine ve sembollerine karşı eksik bir bakış olarak değerlendirilmektedir. Keza *Bir Başkadır* dizi film çalışmasında bir simge olarak farklı başörtüsü temsiliyetleri ve başörtüsüne yaklaşım bulunduğu söylenebilir. Muhafazakar/mütedeyyin/geleneksel kesimin başörtüsü temsili Meryem'de, kurumsal laikliğin başörtüsü karşıtlığının korku ve tiksinti üreten temsili Peri'de, başörtüsüne duyulan ayrımcı bakışa karşılık öfke ve dehşet üreten temsil Gülbin'de ve

dışlayıcı, fanatik bir Müslümanlık ya da siyasal İslam başörtü temsili Gülan'da yansımaktadır.

> "Evet aslında var…(…) İnsanlar sembol üreten varlıklar. Sürekli sembol sistemleri ile anlaşıyor. Dönem dönem, bölge bölge değişse de, semboller ki bütün genişliğiyle sınırlandırmadan söylüyorum; sürekli sembol kullandığı için belli sembollere alıştığımız zaman onlar zaten normal gibi geliyor fakat bunlar değişmeye, yeni semboller öğrenmek zorunda kaldığımız zaman bu da bizde bir ayrışma durumu yaratıyor." (K7, K, 42)

K9 kodlu kadın katılımcı "muhafazakar-modern" vb. ayrışmasına farklı bir bakış açısı sunması bakımından önemli görülen ifadelerde bulunmuştur. Bahsi edilen kimliklerin temsiliyetlerine atıf yaparak ayrıştırmanın K8 kodlu katılımcıya benzer şekilde "seküler" kesimde daha fazla görüldüğünü ima etmiştir. Bu, *Bir Başkadır* dizi film çalışmasında ailesi ve tüm çevresi seküler olan ve modern çizgideki Peri karakterinde de vuku bulmaktadır. Örneğin Peri'nin annesinin bir tv dizisinde başörtülü bir oyuncuyu gördüğünde "Ay! Şimdi de moda bu!" (Bir Başkadır, 2020) diyerek tepki vermesi ya da oyuncu Melisa'nın Peri'ye tanıştıklarında nasıl bir ailesi olduğunu sorması üzerine Peri'nin "normal bir aile" (Bir Başkadır, 2020) cevabı ve bu cevapla kendi gibi olmayanı "anormal" olarak etiketlemesi buna örnek gösterilebilir. Bu kutuplaşmış dili sadece "seküler" kesime indiregenemeyecek birçok örnek mevcuttur: Peri karakteri veya annesinin söylemi dışında, imamın Meryem'e dizilerdeki yaşamın kötü olduğunu ve özenmemesi gerektiğini ifade etmesi gibi örnekler alt metinleriyle birlikte kutuplu ve ait olunan kimliklere içkin söylemsellikler bulundurmaktadır. Ali Sadi Hoca, Meryem'in doktora gitmesinde bir sakınca görmemesine karşın seanslarda ne konuşulduğunun kendisine söylemesini istemesi ise toplumsal baskı unsuru olarak önemlidir. Yine Melisa karakteri örneğinde Melisa'nın, Peri'nin Meryem'in yaptığı böreği yemediğini öğrenince bunun yanlış olduğunu vurgulayıp sonrasında kendi oynadığı diziden bahsederken "total işi" (Bir Başkadır, 2020) diyerek yerdiği ve önyargıyla yaklaştığı izleyici kitlesinin tam olarak Meryem'in kimliğinde tezahür etmesinin oluşturduğu çelişki bahsi edilen kimliklere ait söylemselliklere bir örnektir. Eserde, insan vurgusu öne çıktığında ise hem yabancılaşmanın önüne geçilmekte hem de öznelerin özgürleşmesi söz konusu olmaktadır. Nitekim Peri, danışman meslektaşı Gülbin'e mesleki kaygı güderek de olsa

diğerleriyle empati kuramamaktan korktuğunu ve "öteki"leri yadırgamasının doğru olmadığını ve bunu aşması gerektiğini ifade etmektedir; bu durum kendisine huzursuzluk vermektedir. Oysa yine dizi film çalışmasının bütününde seküler elitler ve geleneksel değerlere bağlı muhafazakar geniş halk kitlesi arasındaki farklılık bağlamında, dizi filmdeki karakterlerin davranışları, olaylar karşısındaki tutum ve yorumlamaları izleyicide bu iki kesimin birbirlerine yabancılaştırıldıkları ve karşı karşıya bırakıldıkları izlenimi verse de, karakterler birbirlerini anlamaya başladıklarında bu kutuplaşmanın yok olabileceği vurgulanmaktadır. Farklı topluluk aidiyetlerine sahip bireyler arasında yaşanan ayrışma, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze politik iktidarların kutuplaştırma söylemi üzerinden çatışma kurması pratiğini düşündürmektedir. Bir başka açıdan yaklaşılırsa; dinin gündelik yaşamda gücünü kaybetmesi de kutuplaşmanın boyutunun derinleşmemesine engel olmaktadır. Ertit (2015), ruhban sınıfın eğitim, sağlık, boşanma, evlilik dışı çocuk, kürtaj ve doğum kontrolü, ötenazi, cinsel yönelim gibi sosyal konularda topluma yön verecek güçlerinin kalmadığını, dini ritüeller konusunda da popülerliklerini yitirdiklerini iddia etmektedir. Katılımcının ifadelerine benzer olarak günümüzde muhafazakar elitlerin "seküler" yaşam pratiklerine ve "modern" tutumlara doğal bir süreç olarak kaydığını da ilgili makalesinde belirtmektedir.

> "Başörtülü kadın olarak görünmek isteyen bir kesim var. (…) Zaten bu tam olarak da siyasal İslam'ın ve iktidar zemini olarak atfettiğimiz kitlenin bugün BMW, Mercedeslerle yolda gördüğümüzde başörtüsüyle aha bu dediğimiz, ama bunların aslında görünme ve tanınma girişimi değil mi? Bir Başkadır üzerinden değerlendirecek olursak, orada izlediğimiz türbanlı kadın öyle bir kadın değil ve Meryem'in de görülmesi gerekiyor. Meryem'in de varlığını kabul etmemiz gerekiyor. (…) Aşırı seküler kesim bir noktada yine buna karşı gelip diyor ki 'ben türbanlı insan görmek istemiyorum'. Bunu demek acımasızca geliyor." (K9, K, 33)

K4 kodlu erkek katılımcı günümüzde "muhafazakar-modern" vb. ayrışmasının toplumsal hayatta, gündelik yaşamda bulunmadığını belirtmiştir. Bireylerin bu gibi kavramlardan ve kimliklerden artık "yorulduğunu", toplumun dönüştüğünü ifadelerine eklemiştir.

> "Vardı, bence şimdi şöyle oldu: Herkes kurtlarını döktü, kurtlarını döktükçe biraz törpülenmeye başladı insanlar. Birlikte yaşayacağız. Yani ister istemez

> yaşıyoruz. O didişmenin kimseye bir faydası yok. Artık insanlar yoruldu böyle şeylerden. (…) Çok uzun zamandır insanların böyle dertleri olduğuna inanmıyorum. Mesela dün bir düğündeydim. Annesi türbanlı, kızı askılı elbiseyle; hani tamamen böyle farklı iki konsept." (K4, E, 51)

Konuşmasının devamında K8 erkek katılımcı ve K9 kodlu kadın katılımcının ifadelerine benzer bir şekilde "sekülerlerin" "muhafazakarlara" göre bir diğerini kabullerinde zorlandıklarını belirtmiştir.

> "(…) Muhafazakar aileler de kızını öyle kabul edebiliyor. Hani onlar için sanki biraz daha kolaymış gibi. Mesela sekülerler için bu biraz daha incitici olabilir sanki. Hani kızı kapansa biraz daha sanki onlara daha şey… Nasıl söyleyeyim, sekülerler için yanlış bir şey söylemek istemiyorum ama bence onlar aslında daha muhafazakar, çok sert muhafazakar…" (K4, E, 51)

Katılımcılara, "muhafazakar-modern" "seküler-dindar" vb. kimlik aidiyetlerinin çatışma unsuruna dönüşüp dönüşmediği sorusu yöneltildiğinde çoğu katılımcı bunu "evet" olarak yanıtlamıştır.

"Bu aidiyetlerden bir çatışma doğuyor. Yani aradaki farklılıklardan, konumlanma farklılıklarından, hayat görüşü farklılıklarından…" (K6, K, 26)

"Evet. Çok aşikar. Linç kültürü ve linç kültürü…" (K10, E, 32)

"Haberlerden de duyuyoruz aslında değil mi?" (K2, E, 39)

"Çatışma var diyebiliriz." (K8, E, 43)

> "Var. Topluma yansımayan içten içe bir çatışma var. En azından birbirini yakalayan insanlar, farklı kültür görüşlerinde ya da farklı siyasi görüşlerinde birbirini yakalayan insanlar, toplum içerisindeyken olduklarından daha sert bir şekilde, daha farklı muhabbetler yapabiliyorlar. Ya da kendilerinden olmayanı daha sert eleştiriyorlar. (…) Ama tabi öyle çok topluma yansıyan, böyle sert örnekler nispeten az sanki." (K9, K, 33)

"Evet… Mesela siyasette bu durumu görebiliyoruz. Babamdan örnek verebilirim. Babam da mesela siyaset konuşulduğunda çok yükselen biri. Hiçbir şekilde mevcut sistemi desteklemiyor ve her konu açıldığında bir çatışmaya giriliyor ister istemez karşı tarafla. Yani tabii karşıt düşünceler illa ki çatışıyor." (K1, K, 29)

K7 kodlu kadın katılımcı "muhafazakar-modern" vb. arasında bir çatışmanın var olduğuna katıldığını bildirerek, bunun olumlu bir sonuç taşıyacağını ifade etmiştir.

"Var tabii evet ama mesafeler uzaklaştıkça, fizikte de öyledir ya, şu yay sistemi… Yani birbirine çekecek. Çünkü yayı çekiyorsun, merkezden alıyorsun, merkezi yanlara doğru çekiyorsun, ama bir kuvvet var ki hani birlik. Aslında bu çatışma birlik olmayı doğuran bir şey." (K7, K, 42)

Çatışmanın, "muhafazakar-modern" vb. kimlik aidiyetlerinden çok, insan varlığı ve medeniyetiyle ilgili bir kavram olduğunu bildiren 2 katılımcı bulunmaktadır. Çatışma kavramını, K15 kodlu erkek katılımcı medeniyet eksenli sosyal dönüşümbağlamında ele alırken K5 kodlu erkek katılımcı ise varoluşsal temelde değerlendirmiştir.

> "İnsan köyünde yaşarken, şehirde de yaşarken, illa köyünde olmasına gerek yok, genelde yaşadığı şey belliydi... İletişim kurduğu çevre, insanlar çok daha sınırlı, çok daha bilinir ve hız olarak da daha yavaştı. Ama şimdi her şeyi görüyosun… Çünkü şu anda yirmi birinci yüzyılda dünyadaki genel şeyi düşünürsek; devam eden insan öldürmelerden, savaşlardan, açlıktan, doğal felaketlerden düzelecek gibi görünmüyor ve sonsuz bir iletişim ve sonsuz bir patlama anına doğru gidiyoruz. Sonsuz bi çatışma anına. Çünkü burada artık tamir edilebilecek bi durum yok: İnsan yine farklı bir evrimsel süreçten geçiyor…" (K15, E, 59)

> "Tabii ki çatışma her zaman var. Yani çatışmanın olmaması zaten anormal olur. (…) Benim fikrim, benim ideolojim onun ideolojisinden daha iyi, inanıyorum çünkü. Yani bu da çatışmayı tabii ki getirecek. Yani bunu dinden ayrıştıralım, partiye getirelim, benim partim senin partinden daha iyi. Arabaya gelelim, benim arabam senin arabandan daha iyi ya da benim kullandığım telefon senin kullandığın telefondan daha iyi. Bu çok normal bir şey. Yani toplumun ve bence insanın temelinde var çatışma." (K5, E, 56)

K4 kodlu erkek katılımcı ise "muhafazakar-modern" vb. kimlik aidiyetlerinin bir çatışma unsuruna dönüşebileceğini fakat bunun toplumdaki geniş kesimlerden ayrı olarak "radikal" ifadesiyle birlikte sınırlı bir kapsamda kaldığını bildirmiştir.

"Çatışma var ama radikaller var ya hani o mesela abuk subuk tipler çıkıyor. Hani böyle direkt böyle insanların damarına basan. Böyle o tür tipleri saymazsak, o azınlıkları saymazsak yani, insanların kendi aralarında bence geniş anlamıyla yok." (K4, E, 51)

Katılımcılardan yalnızca biri "muhafazakar-modern" vb. kimlik aidiyetlerine sahip bireylerin çatışma yaşamadığını belirtmiştir. Nedeni sorulduğunda kutuplaşmayı temel alarak "iktidar veya güç" olana karşı diğerlerinin birleştiğini, dolayısıyla bu "güce" karşı birleşirlerken kendi aralarında olan farklılıklar için hoşgörü geliştirdikleri açıklamasını yapmıştır.

> "Hayır, bence yok. Toplumsal çatışmadan ziyade var olan güce karşı azınlık grupların hepsi bir şekilde keskin muhalifler olarak, kendi içlerinde birbirlerinin hak ihlallerini yapmaktan sakınan gruplar bunlar. Azınlık olarak sayacağımız grupların içerisinde siyasal olanlar, cinsel eğilimine göre yine bireylerin azınlık olduğu LGBTİ bireyleri destekleyebiliyor. Karşılarında duran kocaman bir algı var, kütlesel bir güç var, iktidar, muhafazakarlık vesaire.(…) Kendilerinin seçtikleri yollar farklı olsa da hepsi bir şekilde karşı tarafta buluyorlar kendilerini. O yüzden kendi içlerinde çatışmalara neden olmaktansa, kendi içlerinde en azından birbirlerinin sınırlarına belli oranlarda saygı duyarak da muhalifliklerine devam edebiliyorlar." (K12, E, 35)

"Modern-muhafazakar" vb. karşıtlığının yarattığı ayrışma ve çatışmanın kaynağı irdelendiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğu bunun kaynağının politik iktidar temelli olduğu cevabını vermiştir.

> "İktidarlar karar veriyor bu ayrışmanın sağlanmasına. Çünkü neden? Yani ne vardı; mahallelerimizi düşünün 80'lerdeki, Ayşe Teyzenin baş örtüsü yok muydu? Sen laiksin, sen şusun busun ya da sen o değilsin… Biz yaşıyorduk bir arada, bu topraklar çeşitlilik toprağı yani.. Tabii ki iktidarlar, ya güç bu ayrışmayı sağlıyor." (K7, K, 42)

"Her şey politikleşti; yani gündelik yaşamın politikleşmesi." (K16, K, 49)

"Politika. Genel anlamda politika yani. Herkes kendi iktidarı için kullanabileceği bütün aparatları orasından burasından çekiştiriyor ve inanç ve sekülerlik ne ise, hepsi kullanılabilir şeyler. Bu ülke için, özellikle bu ülkenin politikası için." (K17, K, 35)

> "Yani siyasi otorite, daha doğrusu otorite biraz buna yön veriyor. Hükümetler tabii. (…) Bütün eğitimiyle, bütün sosyal medyasıyla, bütün televizyonlarıyla, bütün gazeteleriyle, basılı yayınla bunu zaten halka empoze ediyor. Yani bugün mesela tek kanallı televizyon dizilerinden bakın, o zamanki eski filmlere bakın. Zaten şimdiki dizilerde mesela o bahsettiğimiz… Yani aslında siyasi otoritenin, otoritenin diyeyim, siyasi demeyeyim, şu an erk neyse o tarif ettiğimiz, nasıl bir yaşam biçimi olması gerektiğiyle ilgili zaten ön bildirimlerde bulunuyor. Government. Hükümet. Devlet. Hükümet hükmeder." (K5, E, 56)

"Politik iklim bunu çok destekleyici ya da çok köreltici bir şey." (K15, E, 59)

K9 kodlu kadın katılımcı "modern-muhafazakar" vb. karşıtlığının yarattığı ayrışma ve çatışmanın kaynağı olarak politik iktidarları işaret etmiş, bunun yanında kültür endüstrisinin bir ürünü olarak medyanın da bunda etkili olabileceğine dikkati çekmiştir. Katılımcının "bu insanlara öğretilen bir şey" ifadesi, hakim elitlerin kültür dayatmasına işaret ettiği şeklinde değerlendirilebilir. K2 kodlu erkek katılımcı, medyanın etkili olduğunu belirten bir diğer katılımcıdır fakat medyayı politik iktidarların bir aparatı olarak tanımlaması nedeniyle K9 kodlu katılımcıdan ayrışmıştır.

> "Bugünkü iklimle ilgili olduğunu düşünüyorum. Yani ülke daha yumuşak bir iklime doğru gitse aslında bunlar daha kabul görebilir şeyler olabilir. (…) Aslında yaklaşık 15 20 yıl önce böyle yumuşak bir iklim vardı ve dolayısıyla birbirinden uzak kesimler yumuşaktı. Ya bu devlet politikasıyla ilgili bir şey olabilir, hani biraz şeyle de ilgili olabilir: Yani işte o gördüğümüz televizyon dizilerinde vesaire de hani, o kutuplaştırmaya götüren durumlar da olabilir veya siyasilerin söylemleriyle de ilgili olabilir. Yani bu aslında insanlara öğretilen bir şey." (K9, K, 33)

"Yani işte sosyal medyadan bahsettik, televizyondan bahsettik. İktidarların yarattığı, pompaladığı şeylerle ilgili de durum işliyor biraz." (K2, E, 39)

Yine K10 kodlu erkek katılımcı da politik iktidarların bir seçimi olarak, dayatılan kültür inşasından söz etmiş; ayrışmanın kaynağını belirleyen temel nedenin konjonktürel olduğunu ifade etmiştir.

> "Türkiye'de 90'larda yani politik anlamda, eğitim anlamında ya da pek çok siyasal kültürel reform anlamında yönünü batıya dönmüş, Amerikan ve Avrupa merkezli bir kültür benimsenirken bugün de içsel anlamda siyasal dinamiklerin değiştiği noktada, iç siyasal iktidarın benimsediği, yakın olduğu siyasal görüş ülkenin reel gerçekliği olarak bize verilmeye çalışılan belli başka bir kültür var." (K10, E, 32)

Katılımcı konuşmasının devamında ulusal kanal Now Tv'de yayınlanan "Kızıl Goncalar" dizi film çalışmasına göndermede bulunmuş ve ele aldığı kültür dayatmasının, annesinin davranış ve düşüncelerinde etkili olabileceğine değinmiştir; bu ifade sanat eserinin birey üzerindeki etkisine öykündüğünden önemli bulunmuştur. Dolayısıyla kültürel sermaye biçimi olarak sanat eserleri sınıfsal konumlanmada bir etkenken aynı zamanda hakim kültürel gücün de söylemini iletmektedir. Bourdieu (2014) bu durumu, "…bedenselleşmiş ya da nesneleşmiş kültürel sermaye simgeleri, tahakkümün meşrulaştırılmasına katkıda bulunurlar ve iktidar sahiplerinin yaşama sanatı, gerçek olasılık koşulları bilinmediği için ve sadece iktidarın meşru tezahürü olarak değil, meşruiyetinin temeli olarak da algılanabileceği için onu mümkün kılan iktidara katkıda bulunur" diyerek açıklamaktadır.

> "Benim Aydın'daki annem köyde yaşayan bir dindardır. Aynı zamanda pek çok şeyi kabul edebilecek bir zihniyeti vardır. Dini bağlamda alkolü kabul edebilir. Oğlunun alkol içmesini, sigara içmesini gibi. Ama diğer taraftan Adıyaman'daki Menzil'de böyle bir tarikat olduğunu duymuştur ama ona dair hiçbir fikri yoktur.Olumlu olumsuz anlamda. (…) Çünkü ilgi alanında değildir. (…) Geleneksel medya unsuru olan televizyon bunu annemin karşısına böyle bir modern yapım diziyle çıkartabilir. Annem onu buradan görebilir. Annem onu oradan gördüğünde kendi yaşamsal dinamikleri içerisinde kendi özsel değerini

> de sorgulamaya gidebilir aslında. (…) Annem Aydın'da, Ege'de doğmuş. Kendi kültürel yapısı içerisinde, dindarlığı içerisinde kendi daha geniş yelpazesini daraltma ihtiyacı da hissedebilir." (K10, E, 32)

Diğer katılımcıların "modern-muhafazakar" vb. karşıtlığının yarattığı ayrışma ve çatışmanın kaynağını; yaşam tarzı, eğitim, iletişim ağı gibi kültürel ve toplumsal sermaye temelli belirlediği anlaşılmaktadır.

K18 kodlu kadın katılımcı eğitim sistemini, ayrışma ve çatışmanın kaynağı olarak gördüğünü belirtmiştir.

> "Saygı duymamak mı? Bu iki kutup birbirlerine saygı duymadığı için de belki çatışıyor olabilirler, düşüncelerine saygı duymadıkları için. (…) Tek bir doğru vardır gibi düşünceler aslında çatışmayı başlatıyor, iletişimsizlik ortaya çıkıyor. Zaten karşıt düşünceler olunca birbirine saygı duymama söz konusu. (…) Kesinlikle eğitim sistemiyle ilgili olduğunu düşünüyorum. Daha çok cahil insanlarda zaten bu durumu görüyoruz." (K18, K, 64)

K19 kodlu erkek katılımcı, eğitim sistemine ek olarak sosyo-ekonomik koşulların da ayrışma ve çatışmanın kaynağı olduğunu ifade etmiştir.

"Tabii ki eğitim. Ekonomik gelir düzeyi bir de." (K19, E, 25)

K8 kodlu erkek katılımcı, toplumsal sermayenin devamlılığını sağlama güdüsüne dikkati çekmiş; kültürel bir sermaye biçimi olarak da hem aile içi eğitim hem de formel eğitimin, "modern-muhafazakar" vb. ayrışması ve çatışmasının kaynağı olduğunu belirtmiştir. K12 kodlu erkek katılımcı ise insan doğasına öykünmüşse de, ayrışma ve çatışmanın kaynağı olarak toplumsal sermayenin sürekliliği için bireylerin içine girdikleri rekabet bağlamını değerlendirmiştir.

"Aidiyet hissi. O sınıfın içinde olabilme, devam edebilme, güç kazanabilme, insani özelliklerin sonucu olduğunu düşünüyorum. Okulda aldıkları eğitimle alakalı, yetiştirilme tarzlarıyla alakalı. Hani yetiştikleri çevreyle alakalı. Hepsi ile alakalı yani." (K8, E, 43)

> "Yani varoluşsal…Ben, benim gibi insanlar var olsun ki varlığımı sürdüreyim gibi bir şey de var aslında. Hani ben ve onlar diye düşündüğüm zaman, tamamen zıt iki kutuptan bahsediyorum burada, onların güçlü olması benim yok olmama yol açacaksa eğer, ben varlığımı sürdürmek için daha kalabalık olmalıyım. Çoğalma bir yerde. Yani sadece politik taraftan değil de gerçekten çok bireysel ve çok varoluşçu bir tarafı var." (K12, E, 35)

K3 kodlu erkek katılımcı "modern-muhafazakar" vb. karşıtlığının yarattığı ayrışma ve çatışmanın kaynağını sosyo-ekonomik koşullarla, sınıfsallıkla açıklamıştır.

> "Genelde bir insan eğer kendiyle biraz daha barışıksa, yaşadığı sosyal ve ekonomik çevre biraz daha rahatsa karşısındakini tanımak isteyecektir. Ama eğer zaten günlük yaşamda mücadelenin içindeyse ne öyle bir isteği vardır, ne öyle bir hali vardır…Hatta büyük ihtimalle o içindekini yapamadığı için, edemediği için öfke yansıtacak, ya karşısındakini öteki yapacak, ya taraftar olacak…" (K3, E, 42)

K4 kodlu erkek katılımcı ve K6 kodlu kadın katılımcı "modern-muhafazakar" vb. karşıtlığının yarattığı ayrışma ve çatışmanın kaynağının ne olduğu irdelendiğinde, hem politik iktidar söylemlerini ve eylemlerini hem de kültürel ve ekonomik sermayeye sahiplik koşullarını sebep göstermişlerdir.

> "Yani bir numara iktidarlar ya da politika, neyse artık... O bir numaradır da. İkincisi de o kültürel coğrafya, ekonomi. Yani ekonomi ve eğitim. Aynı eğitim sisteminden geçiyoruz ama aynı şartlar altında geçmiyoruz. Mesela bazıları 10 kilometre yürüyor, bazıları servisle gidiyor. Yani dönünce mesela birileri bilgisayarının başına oturup oyun oynuyor ya da Akmerkez'e gidiyor, takılabiliyor ama öteki çobanlık yapmaya çıkıyor. İstanbul içinden de örnek verebiliriz: Gidiyor sanayide çalışıyor falan. (…) Bunun temelinde de ekonomik şartlar var. Yani biraz da coğrafya şartları var." (K4, E, 51)

> "Bence insanların kendilerini gördükleri, kendilerine koydukları statüler. Bu statü kavramından bir türlü çıkamadık. Bence bu yüzden aslında şöyle; bu çatışmanın kaynağının insanların kendini belirli kategorilere ait hissetmesiyle

ilgili olduğunu düşünüyorum. Tabii ki de herkesin kendi kategorisini en üst kategori olarak görmeleri. Bir de herkes kendi savunduğu ideolojik söylemlerle konuşuyor. O yüzden farklı taraflarda olan insanlar birbirlerinin dillerini bir yerde anlamıyorlar." (K6, K, 28)

4.5.5. Sınıfsal Konum

Katılımcılara sınıfsal konum başlığı altında, diğer soruların türettiği deşme soruları hariç, doğrudan 3 soru yöneltilmiştir. Konu başlığı olarak sınıfsallık, örneklemi oluşturan tüm eserleri kapsamakla birlikte, özellikle sınıfsal ayrımların karşılaştırılmasına olanak tanıyan *İyi Seneler Londra* adlı eser özelinde daha fazla değerlendirilmeye alınmıştır. Bu eser bağlamında göç olgusunun ve dolayısıyla göçmenliğin sınıfsal paradigmaları üzerinde durulmuş; aynı zamanda ötekileştirme, kutuplaşma, eşitsizlik ve sermaye biçimlerinin sınıfsal konum ile olan ilişkiselliği araştırılmıştır.

K4, K5, K16, K3, K9 ve K19 kodlu katılımcılar, bireylerin ait oldukları sınıfsal konumun ötekileştirmeye yol açtığını belirtmiştir.

"(...) Yani Bir Başkadır'daki Peri'nin de aslında rahatsız olduğu şey, o türbandan daha başka şeyleri vardı, onun böyle sadece başı kapalı falan olduğu için değil; hani onları daha bir alt sınıfta gördüğü için..." (K4, E, 51)

"Çünkü sınıfsal olarak, gelir düzeyleri farklılaştıkça aslında zaten diğeri için bir diğeri öteki olabilir." (K5, E, 56)

> "2013-15 yılları arasında Fethiye merkezden uzak bir köyde kaldım; ordaki insanların durumu kötüydü, çok çalışıyorlardı, orda da durumları iyi olan vardı ama Fethiye'nin merkezine yakın hatta bazı arkadaşlarca sosyete köyü olarak tanımlanan köyde şeyleri görüyorduk: Mesela ev sahipleri kiracısıyla en başta güzel anlaşıyor, çünkü şehirden birisi gelmiş, dizilerde, tvlerde gördüğü karakterler fakat bir süre sonra çok az para harcadığını, çok naif olduğunu (…) görünce kimisi bu hoşuna gidip daha da saygı duyuyordu, bazısı hiç umurunda bile değildi, ama çoğu da bakıyor, 'ya bunlar zengin değil, bunlar fakirler' gibi bir şey yapıp ve üste çıkıp o kabalıklarını gösteriyordu (…) O anlamda insanoğlu

bir şeye gücü yetmediği zaman ötekileştirmeye anında düşmüş oluyor." (K3, E, 42)

"Ya farklı sınıflardan olduğunda ya da o sınıfsal geçirgenlik olmadığında, bir ötekileştirme, bir şiddet de doğduğu varsayılabilir. Firuz karakterindeki gibi." (K19, E, 25)

K9 kodlu kadın katılımcı, sınıfsal konumlanmada ekonomik sermayenin dışında kültürel sermayeye de dikkati çekerek, sınıfsal konumun ötekileştirmeye yol açtığını ifade etmiştir. Katılımcı, örneklemde anlatılan, yani resepsiyonda Yaşar Nur, Zeynep ve Peter'ın Firuz ile karşılaştığı sahneye öykünmüştür. Bu sahne sınıfsal farklılığın görünürlüğü açısından önemli sahnelerden biridir. Hatırlatmak gerekirse, Firuz otele yerleşecek olan Yaşar Nur'u tanımış ve onunla tanışmak üzere hemen resepsiyona kendisini karşılamaya gelmiştir. Zeynep ile aralarında geçen "kültürünü muhafaza" diyaloğu Zeynep'in Firuz'a "üstten bakışını" pekiştirmiştir. Aslında bu üstten bakış sınıfsal konumun mesafelenmesinin bir yansıması sayılabilir. Wright (2016), bireysel niteliklere dayalı eşitsizliği (ki bu sahnede bireysel nitelikler içine doğulan aile ve formel eğitim olanakları ile ilintilidir) sınıfın kademeli kavramı açıklamasıyla teorilendirmiş ve "kademeli sınıf kavramında sınıflar her zaman diğer sınıfların 'üstünde' ve 'altında' olarak tanımlandığı bir merdivenin basamakları olarak görüldüğünü" belirtmiştir. Bu bağlamda Zeynep sınıfsal konum olarak Firuz'a göre üst sınıfa konumlandığından kendisini her anlamda ondan "üstün" görmektedir. Oysa Yaşar Nur da üst sınıfa mensup bir karakterdir, fakat Firuz'a eşitlerarası bir biçimde yaklaştığı görülmektedir. Yaşar Nur birçok Avrupa kentinde konserler vermiş, uluslararası ünü bulunan bir sanatçı olarak "dünya insanı" denilebilecek bir konumlanmadadır ve eserde bu konumlanma ile herkesi olduğu gibi kabul edebileceği bir kültürel bilinçte olduğu algısı verilmektedir. Zeynep ise diyalogda bakışları ve sahnedeki bedensel konumlanmasıyla Firuz'a son derece soğuk ve küçümseyici bir biçimde yaklaşmaktadır, onunla konuşmaktan kaçınır. Peter ise bir gözlemci gibi çerçeveden (kadraj) uzaktadır, Zeynep'in de öyle olduğu görülmektedir fakat Peter kadar çerçeve dışında olduğu söylenemez. Keza Peter Türkçe konuşulduğundan ve diyaloğu anlamadığından uzak kalmış görünüyorken Zeynep ötekileştiren ve yabancılayan bakışlarıyla uzakta konumlanmaktadır. Zeynep karakteri, Bourdieu'nun işaret ettiği gibi üst sınıfların, sosyal kapanma gerçekleştirerek sınırlarını

çizip mesafelerini muhafaze etmeye çabaladığı ve diğer sınıflarla aralarında her zaman bir farklılık ve "ayrım" belirlemekte olduğu (Jourdain ve Naulin, 2016, s.92-93) ifadesine doğrudan bir örnek oluşturmaktadır.

> "Filmdeki karakter Zeynep'in aldığı eğitim, Zeynep'in sosyoekonomik yapısı, kültürel yapısı ve yetiştirilme tarzı diyebiliriz belki sınıfsal bir yerden bakınca yetiştiği aile aslında, yani daha böyle elitist bir yerden geliyor bize. Ve muhtemelen bu kişi eğer İngiltere'ye göç etmeyip de Türkiye'de kalmış olsaydı, Firuz değil de Meryem karşısına çıkmış olsaydı, yine aynı şekilde o elitist tavrıyla karşısındaki insana çöp muamelesi yapacaktı ki resepsiyondaki karşılaşmalarında Firuz'a çöp muamelesi yaptı." (K9, K, 33)

K16 kodlu kadın katılımcı *Cici* filmine atıfta bulunmuştur. Katılımcının *Cici* adlı eserde işaret ettiği hikaye, Saliha ile Cemil'in ilk ergenlik dönemlerinde karşı cinsi tanıma dürtüsüyle hareket ederek yakınlaşması üzerine bunu farkeden anne Havva'nın bu yakınlaşmaya engel olma girişimi üzerine kuruludur ve bu olay Cemil'in sınıfsal konumu ile ilgili görünmemektedir. Belki bir zorlama okumayla; anne Havva'nın kızının hemşire olmasını istediğini düşündüğümüzde, Cemil'in eğitim alma fırsatı bulunmadığından aralarında sınıfsal farkın açılacağı söylenebilir fakat filmde engellemeye dair herhangi bir neden gösterilmemektedir. Aynı zamanda Cemil bu açıdan dışlanma yaşamamıştır; baba Bekir'in ölümünden sonra ailenin Ankara'ya göçü sonrası Cemil köyde kalmış, yolları bu nedenle ayrılmıştır. Oğul Kadir'in Cemil'i dışlayarak ötekileştirmesinin nedeni de baba figürü ile arasındaki ilişki ile ilintilidir. Buna karşın katılımcının ifadelerinde sınıfsal konumlanmada ötekileştirme olgusundan söz etmesi alıntılanma için uygun görülmüştür.

> "Mesela eskiden filmlerde İstanbul'da bir kız taşradan konağa geldiğinde konağın sahibinin oğluyla olan ilişkisinin hikaye edildiğini görürdük, hatta daha sonra o kızın çatal bıçak eğitimi aldığını, kafasına kitap koyup yürüdüğünü. Toplumsal olarak kodlarımız şu: Biz daha iyiyiz, bizden daha alt sınıf olan düzeltilmesi gereken bir kişi. (…) Cici'de de öyleydi aslında. Eğer Cemil yan komşunun çiftliğinin sahibinin oğlu olsaydı durum farklı olurdu. Ama Cemil çiftliğe yardıma gelen, kimsesiz kalmış biri yani ekonomik olarak daha alt sınıf. (…) Ama ekonomik olarak daha alt karakterde olan bu çocuğun teslim edildiği

ailenin kızıyla olan yaşadığı duygusal ilişkiyi ailenin diğer bireyleri fark ettiğinde engel olunuyor, dışlanıyor…" (K16, K, 49)

K5 kodlu ve K2 kodlu erkek katılımcılar, bireylerin edindikleri simgesel ve kültürel sermayelerinin sınıfsal hareketliliğe katkı sağlayacağını bildirmiştir.

K5 kodlu erkek katılımcı da *Cici* film çalışmasına öykünmüş, sınıfsal konumlanmada piramidin aşağısında yer alan Cemil'den örnek vermiştir. Formel eğitimin dolayısıyla kültürel sermayenin sınıfsal hareketlilikte önemli olduğunu belirtmesi açısından ifadesi alıntılanmaya uygun görülmüştür. Gerçekten de Cemil ile Saliha'nın yakın, çocukluk aşkı da diyebileceğimiz ilişkileri ise yine sınıfsal bir okumayla incelenebilmektedir. Köyden ayrılıp kente göçüşleriyle birlikte Saliha Cemil'i arkasında bırakmıştır. Cemil ise kimsesizliğinin de etkisi ile Saliha'yı unutmamış ve ona aşkla bağlı olmayı sürdürmüş, hiç evlenmemiştir. Yıllar sonra aynı evde yeniden karşılaştıkları ilk sahnede Cemil evin kapısındadır, zili çalar ve kapıyı Saliha açar. Cemil onu görünce çok heyecanlanmıştır, Saliha da geçmiş günleri anımsayarak Cemil'e nazaran daha az olsa da o günleri anımsayarak duygulanmıştır. Cemil konuşmalarında onu hiç unutmadığını ima eder, Saliha ise bu imayı anlamazlıktan gelecektir, zira kültürel ve toplumsal sermaye edinimlerinin farklılaşması gerçeği aralarındaki ilişkiyi "imkansız" olarak belirlemektedir; melodram özelliği barındıran sahne aralarındaki sınıfsal farklılıkların birlikte oluşları önündeki en büyük engeli teşkil ettiğini bu iki karakterin birbirlerine yaklaşımlarında yansıtmaktadır. Her ikisi de ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak sınıfsal farklılıkların tüm boyutlarıyla izlenebilen karakterlerdir. Katılımcının ifadelerinde ise yalnızca kültürel sermayeyi dikkate aldığı izlenmiştir.

"Sınıf atlaması için okuması önemli. Çünkü hayatı tanıması adına. (...) Belki o çocuğu alıp da toplumsal olarak daha iyi bir yere getirebilme de olabilirdi. Ona imkan tanınsa yani. Belki o zaman evin kızı ile bir şansı olurdu." (K5, E, 56)

Toplumsal algılanma biçimi olarak simgesel sermayeye işaret eden K2 kodlu erkek katılımcının, bahse konu sermaye türünün mobilizasyonu sınırlandırdığını belirtmesi önemli bulunmuştur. Bourdieu (2014, s.192), "bir yanda beden başta olmak üzere, fiziksel dünyanın herhangi bir nesnesi gibi sayılabilecek ve ölçülebilecek maddi özellikler; diğer yanda bunları algılayabilecek ve değerlendirebilecek özneler arasındaki bir ilişki

aracılığıyla üzerlerine eklenen ve kendi özgül mantıklarına göre kavranmayı talep eden simgesel özelliklere" işaret ederek simgesel sermayenin önemine vurgu yapmıştır.

> "Belli bir sınıfa ait olduğun zaman o sınıfın dışına çıkmak zor oluyor. Ve ailen de, arkadaşlık kurduğun kişilerin tamamı da o sınıftan oluyor. Çünkü başka bir sınıf içerisinde ellerini kollarını nereye koyacaklarını bilmiyorlar ve nasıl hareket edeceklerini bilmiyorlar. Bu yüzden mesela arkadaşlık ederken de daha rahat edecekleri insanlar kendi sınıflarından insanlar…" (K2, E, 39)

K7 kodlu kadın katılımcının ise ifadelerinde kapitalist sistem içinde sınıfsal konumların özneleşme süreçlerine yaptığı negatif etkiyi belirttiği görülmektedir. Katılımcının "boş alan" ifadesi de önemli görülmüştür: Elde edilen sermaye biçimlerinin Bourdieu'nun "alan" kavramında rekabet edilerek korunması, arttırılması gibi eylemlerin, mobilizasyonda aşağı doğru hareketliliğin önüne geçmesine karşın, öznelerin kendi kendileriyle kurduğu bilinç ilişkisini yani özneleşme süreçlerini baltalayabileceği de göz önünde bulundurulması gereken bir gerçeklik olarak düşünülebilir.

> "(…) Çünkü günümüzde insanlara artık düşünmesine ciddi anlamda ya da içe dönmesine diyelim, sezgilerini dinlemesine izin vermiyorlar. Sistem vermiyor. Yani ekonomik koşullar, o, bu. Yani neredeyse altı gün çalışıyorlar, yani sabah ve akşam… Koşullar tabi ki, yani modern zaman diye tanımlıyorsak bu zamanları, ki artık bence postmodern zamanların da ötesine geçmeye başladık, yani, zor. Anlamak için boş alan gerekir yani…" (K7, K, 42)

Sınıfsal konumlanmanın göç olgusunda ve göçmenlik durumunda etkili olduğu katılımcıların çoğu tarafından ifade edilmiştir. Nitekim göç olgusu, bir toplumda sosyal hareketliliğe işaret eden olgulardan biridir. Hem iç göç hem de dış göçler toplumsal değişim açısından önemlidir. Çağlayan (2008), göç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi tartıştığı makalesinde dört eksen üzerinde durmaktadır. Bu dört eksenden ilki yoksulluğun doğrudan bir etmen olarak göçün kaynağı olması; ikincisi, yoksulluğun potansiyel göçmenlerin göç hareketlerinin önüne geçmesi; üçüncüsü, göçün kendisinin yoksulluğa sebebiyet vermesi ve göç sonrasında göçmenlerin çeşitli nedenlerle yaşadıkları yoksullaşma; dördüncüsü ise göç yolu ile yoksulluğun önüne geçilmesidir.

Dolayısıyla göç olgusunun bireylerin sınıfsal konumlanmalarında etkili olduğu söylenebilir.

"Evet sınıfsaldır. Şöyle örnek vereyim, atıyorum, bir doktor olarak gitmek var veya işsiz ya da fabrika işçisi olarak gitmek çok ayrı şeyler. Eğitim önemlidir çünkü ve eğitime erişim de sınıfsaldır…" (K14, K, 40)

> "Nasıl örnek verebilirim; mesela ablamdan yola çıkarsam, o bilgisayar mühendisi, Amerika'da çok iyi bir şirkette çalışıyor, orada Hande diye bir arkadaşı var hatırladığım kadarıyla o da mesela garsonluk yapıyordu, (…) kaçak yaşıyordu, erkek arkadaşıyla yaşadığı için aslında onun sayesinde kalıyordu orada, sonra ayrıldıkları zaman mesela ülkeyi terk etmek zorunda kaldı, ama ablam mesela kaldı hala orada yaşamını sürdürebiliyor, yani yaşamsal olarak bir farklılık oluyor, her alanda zaten sınıfsal farklılıklar oluyor. Kesinlikle alt ve üst tabaka diye bir şey var ve yaşam pratikleri de farklılık gösteriyor bence." (K1, K, 29)

> "Ya o sınıfsal uçurum zaten birinci etken. Yani şimdi filmde Zuhal Olcay'ın yaşantısıyla hepimizin yaşantısı arasında dağlar kadar fark var. Hani anlıyoruz yani nasıl bir hayat tarzları var. Hani toplantı, konferansa gidiyorlar, böyle şeyler… Yani o salon beyefendisi, hanımefendisi neyse yani, o hani o üst tabaka, kaymak tabaka insanlar. O Firuz, o tam böyle şey. Hani nasıl söyleyeyim? Hani bizim Anadoluyu anlayamamış o insanın bir de gidip orada… orada da hiçbir şey anlayamamış zaten." (K4, E, 51)

K10 kodlu erkek katılımcı kendinden bir örneklemeyle, diğer katılımcıların karşılaştırmalı analizinden farklı olarak, sınıfsal konumlanmasının metropolde değiştiğinden bahis açmıştır.

> "Karabük'ten İstanbul'un belli bir bölgesine göç ettim. Sosyo ekonomik olarak bir zümreye aittim. Çok büyük bir farklılık hissetmemekle birlikte bir farklılık hissettim. Çünkü şöyle bir durum vardı: Ben Anadolunun bir yerindeyken sınıfsal bir fark vardı. Şimdi İstanbul'un alelade bir yerindeyim, (…) Oysa Karabük'te kimlik olarak çok daha üst sınıfta bir yerdeydim." (K10, E, 32)

Katılımcılara göç olgusunda sınıfsallığın toplumsal entegrasyon üzerindeki etkisi sorulmuştur. Katılımcıların çoğu göçmenlik durumunda sınıfsal konumlanmanın önemli olduğunu bildirmiştir.

Katılımcıların ikisi alt gelir grubuna ait bireylerin toplumsal entegrasyonda zorunlu olarak daha başarılı olduğunu ifade etmiştir. Bu zorunluluğu, içinde bulundukları ekonomik koşullarının kültürlerini, bireysel tutum ve davranışlarını baskıladığı temelinde açıklamıştır.

> "Alt sosyo ekonomik, üst sosyo ekonomiğe göre daha uyumlu. Neden? Üst dilediği gibi yaşıyor. Oraya uymak zorunluluğu yok. Örnek verdiğiniz Cem Uzan. Kendi kültürünü yaşadığını düşünüyorum ama çalışmaya gidenin kendi kültürünü korumak anlamında (…) ödün vermesi gerekiyor. Ben şöyle örnek vereyim: Ben gayrimüslimim ve Türkiye'de, Müslüman bir ülkede yaşıyorum. Benim bayramlarımda, bana ait olan kültürel kodlarda, Türkiye'ye çalıştığım yere uymadığı noktada devşiriyorum. Rahatsız etmemeye çalışıyorum bulunduğum toplumu. Ama bana ait bir işim olsa dükkanı kapatır bayramımı kutlayabilirdim…" (K5, E, 56)

> "Bu kültürün kabulü ya da reddi belki şöyle bir şey olabilir. Mesela sınıfsal olarak iyi bir yerde olan insanlar sürekli rehavete kapılıyor olabilirler. Benim param var ve o yüzden ben kendim gibi her yerde caka satabilirim herkese. (…) ama diğer taraftan ekonomik durumu, statüsü daha alt sınıfta olan bir insan: Ben zaten burada kalmak zorundayım. Ya mecburum ya buraya. O yüzden beni kabul etmeleri için onlar gibi içten içe olmasam da öyle gözükmek zorundayım." (K6, K, 28)

Katılımcıların baskın bir çoğunluğu toplumsal entegrasyonda alt gelir grubuna mensup göçmenlerin, üst gelir grubuna mensup göçmenlere göre daha başarısız olduklarını belirtmiştir. Bunun nedenini, göç edilen yerde ekonomik koşullar sebebiyle imkanların ulaşılabilir olup olmamasıyla açıklamışlardır. Dikkati çeken bir diğer ortak ifade ise, göç edilen yerde alt gelir grubuna mensup göçmenlerin, hareket alanlarının dar olması ve imkanlara ulaşamaması nedeniyle kendi değerlerine ve geleneklerine tutunmaya daha fazla eğilimli olduğunu ifade etmeleridir.

"Aslında sınıfsal olarak filmde de çok güzel bir ayrım var. Şey, bu opera sanatçısının arkadaşı yani o kadının çıkıp da şey demesi kadar komik, 'ben burda göçmenim'. O göçmen kavramı var ya, o çocuk, Firuz bağırıyor, "göçmenim" diyor yani, 'ben buralı değilim, ben göçmenim' diyor. İkisi arasında çok fark var. (…) Sınıfsal farklılıkların göçmenliğe etkisi konulu da diyebiliriz. Ben göçmenim, kabul etmeyeceğim bu kültürü diye bağıranlar genellikle alt sınıf insanlar oluyor. Çünkü oradaki organizmaya hücum etme şansı üst sınıf insana göre yok. Etkinlik olarak yok, alışkanlık olarak yok, yetenek olarak yok. Hani o organizmaya hücum edemeyeceğine göre kendi değerlerine ve alışkanlıklarına sarılmak zorunda. Yapabileceği başka bir şey yok." (K8, E, 43)

"(…) Bir insanın bir kültürden, yaşadığı bir toplumdan başka bir yere, farklı adetlerin olduğu bir yere gitmesi zaten zor. Bir insan ev taşıdığı zaman bile birkaç ay tetikte oluyormuş, eski rahatlığına kavuşamıyor. Çok doğal çünkü bütün canlılar için yaşadığın yeri değiştirdiğinde, evini, yuvanı değiştirdiğinde ilk en temel şey güven duygusu. O güven duygusu olmayınca direnecek işte. Yıllarca gidip 'ben bir kelime bile Almanca öğrenmedim' diye caka satacak. Bunların da bir işlevi var. Çünkü dönüşemediği için. O sınıfsal geçişkenlik olmadığı için bir şekilde ruhsal olarak kendini garantiye alması lazım. Kendi adetlerini tutması lazım yoksa parçalanır." (K3, E, 42)

"Mecburi bir göç söz konusu olduğunda, ekonomik koşullardan falan, evet, yeni bir kültüre alışmaya çalışırken hem kendi kültürleri arasında çatışmaları hem de oradaki kültürle arasında çatışmaları devam ediyor gibi geliyor." (K12, E, 35)

Katılımcılardan K11 kodlu kadın katılımcı ile K2 kodlu erkek katılımcı toplumsal entegrasyon bağlamında göçmenlik durumunu kendi deneyimlerinden yola çıkarak anlatmıştır. K11 kodlu kadın katılımcı sosyal hizmet görevlisi olduğundan görevi icabı ilgilenmiş olduğu Suriye'den göçen alt gelir grubuna mensup kadının yaşadıklarından örnek vermiş, K2 kodlu erkek katılımcı ise Almanya'ya işçi olarak çalışmak üzere göç eden kuzeni ve arkadaşından yaşanmış bir anlatı paylaşmıştır.

"Çalışma yaşamımda çok farklı sosyo ekonomik ve sosyo kültürel seviyelerde göç etmiş insanlarla birlikte çalışma fırsatı buldum. Özellikle Suriye krizi

> sonrasında. Bir tane Suriyeli kadınla çok yakından ilişki kurma fırsatı buldum. İsmini vermek istemiyorum ama kocası işte Türkiye'deki ekonomik şartlar sebebiyle başka bir yere göç etmek zorunda kalmış ve kaçak bir şekilde kendisi ve çocuğuyla birlikte Türkiye'de sosyo ekonomik olarak çok alt düzeyde bir ilçede yaşamaktaydı ve insanlar ona şöyle bakıyordu: Bu bir orospu. (…) Üç tane çocuğu var ve hiçbir mesleği yoktu. Ve kullandığı dil sebebiyle, göç etmesi sebebiyle inanılmaz damgalandı, inanılmaz bir travmaya uğradı. Nasıl uyumlanacak ki bu kadın?" (K11, K, 32)

> "Kuzenim ve bir arkadaşı, bizde şey çok fazla, köyden direkt Almanya'ya gidip işçi olarak, kaçak işçi olarak çalışma, elma bahçelerinde falan kaçak işçi olarak çalışma, zaten orada bir kaçak işçi olmuşlar. Kuzenimle arkadaşı Almanya'ya gittiğinde işte, ilk adres falan soracaklar. Kuzenim şeye gidiyor, birisine elindeki kağıtla adres sormaya gidiyor. Döndüğünde arkadaşını ağlarken buluyor. Niye ağlıyorsun diyor. İşte arkadaşı orada öpüşen genç bir çifti gösteriyor, nereye geldiğimizi görmüyor musun diye. Yani bu kadar uyumsuz." (K2, E, 39)

K7 kodlu kadın katılımcı, toplumsal entegrasyonda hem alt gelir grubunda hem de üst gelir grubunda konumlanan göçmenlerin başarılı olduğunu belirtmiş; uyum göstermede farklılık olduğunu eklemiştir. Üst gelir grubuna mensup göçmenlerin ekonomik sermayelerinin yanında kültürel sermayelerinin uyum sağlama hususunda kolaylık sağladığını, buna karşın alt gelir grubuna mensup göçmenlerin ise ötekileştirilmemek için zorunlu bir uyum göstermek durumunda kaldığını ifade etmiştir.

> "Sınıfsallık tabii ki. Yani baskın olan kültür, baskın olan ekonomi, baskın olan herhangi bir şey. Ne oluyor? (…) Mesela Zuhal Olcay'ın karakterinden yola çıkarsak da çarpıştırırsak hani sadece ekonomik temelli de değil galiba biraz kültürel sermaye ile de ilgili. Kültürel sermaye, her şeyle ilgili bu yani, baskın olan kendine benzemesini sağlıyor ya da uyumu daha kolay oluyor. Diğer taraf da zorunda oluyor. Ötekileşmemek için benzemek zorunda kalıyor." (K7, K, 42)

K4, K15 ve K17 kodlu katılımcılar, simgesel ve kültürel sermaye ile ilişkili olarak farklı ekonomik sınıflara ait bireylerin göç ettikleri yerde yaşam pratiklerinin de farklılaştığını belirtmiştir.

K4 kodlu erkek katılımcı, üst gelir grubuna ait göçmenlerin kolaylıkla göçtükleri yerdeki yaşam tarzına uyum sağlayabileceğini fakat alt gelir grubundaki göçmenlerin yaşam pratiklerinin onları suça bile itebileceğini ifade etmiştir. Keza üst gelir grubuna ait göçmenlerin sembolik sermayesinin onları göçtükleri yerde koruma altında tuttuğuna ve alt gelir grubundaki çoğu kişinin sınır dışı edilebileceğine değinmesi önemli bulunmuştur.

> "Yani Cem Uzan, oradan kimse getiremez onu buraya. Ama o işçilerden birisi bir şey yapsa direkt iade kabul. (…) Yani şimdi Cem Uzan zaten Fransız, hani şey olarak söylüyorum; yani o çok yabancılık duyduğu bir kültür değil ki. (…) Yani dediğim gibi o ekonomik düzeyi yüksek insanlar zaten eğitimli de aynı zamanda. (…) İşçi olarak gelen insan çok ama oraya. Hani bir ihtiyaçtan sebep orada yani hani buradan Almanya'ya giden o Türk işçilerin hikayesine baktığın zaman, biri harika yaşarken diğer çoğunluk işçi kitlesi suça falan karışıyor…" (K4, E, 51)

K17 kodlu kadın katılımcı da koşulların değişmesi olasılığında farklı gelir gruplarındaki göçmenlerin tehdit algılarının farklılaştığını ve bunun yaşam pratiklerini de farklılaştırdığını belirtmiştir.

> "Mesela aynı şey aslında bizim ülkemizin topraklarında da geçerli işte, üst sınıfa ait olan Suriyeliler işte. Ama dilenen Suriyeli de var. Onların arasında, yani Suriyelilere karşı bir şey olacağı zaman, tedirgin olan o sokaktaki daha çok. Çünkü bir şey olsa ilk onlara bir şey olacak zaten. Çünkü öteki belli bir tabela altında ve belli bir ruhsat şeyinde ya da belli bir parasal düzen içinde biraz daha korunabilir tipler. Ama o sokaktaki gerçekten mağdur. Hani hiç parasız gelen. Bu durumlar onların yaşam pratiklerini de değiştiriyor." (K17, K, 35)

"Göçmenlik deneyimleri farklı oluyor tabii. Adaptasyonları farklı olduğundan tüm pratikleri, yaşantıları farklı oluyor. Üst sınıfta uyum sağlamanın yaratabileceği sıkıntı çok daha düşük olacaktır, alt sınıfta ise yüksek ve dolayısıyla bu yaşam pratiklerini değiştirecektir." (K15, E, 59)

4.5.6. Kültürel ve Politik İktidar Ekseninde Sınıfsallık ve Sosyal Değişim

Bu başlık altında katılımcılara spesifik olarak siyasetin toplumda dönüştürücü bir güç olup olmadığı şeklinde yalnızca bir soru sorulmuştur, soru doğrudan örnekleme dahil eserlerle ilişkili olmamakta; *Azizler* filminde Aziz'in kız arkadaşı Tuğba'ya ayrılık konuşması yapacağı sahnede Aziz'in, dövizin aniden yükselmesi, Suriye'deki iç karışılıklar gibi güncel haberlere dair konuşması gibi diyaloglar üzerinden, *Cici* filminde televizyon yayınları üzerinden, *İyi Seneler Londra* filminde Firuz karakterinin söylemleri üzerinden, *Bir Başkadır* dizi film çalışmasında ise tüm karakterlerin kimlik sunumları ve söylemleri üzerinden siyasal alanın toplumsal ve gündelik hayatta dolaylı olarak etkin olduğu görülebilmektedir. Keza tezin savı da genel çerçevede Türkiye'deki sınıfsallaşmanın ve mobilizasyonun kimlik aidiyetleri, ekonomi-politik tercihler, kitle iletişim araçları vb. yollarla siyasal faaliyetlerden etkilendiğidir. Keyder (2003, s.12) geniş bir açılımla "dünya sistemi, ülke düzeyindeki sınıf mücadelesinin hangi bağlamda ve hangi kısıtlar içinde süreceğini belirlemektedir" diyerek küresel sistemin ülkeler ve ülkelerin ideolojileri bazında etkili olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin kapitalizme geçiş süreci de farklı değildir, fakat Keyder'e (2003) göre Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde sınıfsal çatışma, dini ve etnik farklarla doğmaktadır. Bu dini ve etnik farklılıkların da, politik iktidarların söylemleriyle inşalanmakta olduğu tezin savını oluşturmaktadır.

Bunun yanında görüşme akışında doğrudan sorulmamış olsa da katılımcıların çoğu günümüzdeki sosyal değişime de değinmişlerdir. Sosyal değişme, bir toplumun dünya görüşü ve yaşam tarzı bağlamında farklılaşmasını ve kurumlar yapısının değişikliği ile açıklanabilir. Doğan (2011) sosyal değişmeyi; tarihsel süreçte bir toplumda gözlemlenebilen ve toplumun sosyal yapısı veya işlevlerini geçici olmaksızın, sürekli ve köklü biçimde etkileyen toplumun tarihi akışındaki değişikliği olarak açıklamaktadır. Sosyal değişimdeki belirleyici faillerin ekonomik ve siyasal güce sahip bulunanlar olduğu belirtilebilir.

Günümüzde siyasetin ve siyasi aktörlerin toplumsal yaşamda dönüştürücü gücünün olup olmadığı sorusuna katılımcıların hepsi olumlu cevap vermiştir. K16 kodlu kadın katılımcı, Cumhuriyet tarihi boyunca dışlanmış bir kesim olarak "muhafazakarların" toplumda söz sahibi olmasına vurgu yapmış fakat siyasi aktörlerin vergi düzenlemeleri

gibi unsurlarla "seküler" kesimin yaşam tarzını baskıladıklarını ifade etmiştir. K18 kodlu kadın katılımcı da yaşam tarzlarına içki, türban gibi simgesellikler üzerinden ideolojik yaklaşılmaya başlandığını ve bu yaklaşımın sağ-sol her siyasi kesim için yarar getirdiğini kutuplaştırmanın araçsallığına vurgu yaparak belirtmiştir.

"Güç dedik ona zaten, elbette ki var yani, etkileri var…" (K7, K, 42)

> "Yani bunu şeyden de örnek verebiliriz; işte gerçekten artık mesela muhafazakarların daha çok toplumda söz sahibi olmasının olumlu oluşundan da dem vurabiliriz, bir yandan siyasetin düzenleyici kurallarının işte vergilerdir, alkol vergileridir vesaire falan; bu anlamda sanki üzerimizde bir tahakküm demeyeyim ama gerçekten hani hayatlarımızı düzenleyici bir etkisi olduğunu bu gibi uygulamalarla yakından hissediyoruz." (K16, K, 49)

> "Çok etkililer. Türkiye yakın tarihi boyunca böyle de olmuş. Örnekse içki çok sembolik bir şey artık bu ülkede gerçekten. Aslında ben de mesela içki kısıtlamaları, engellemeleri falan olduğu zaman, içmeyen birisi olarak tepki koyuyorum buna. (…) İşte türbanından içkisine kadar her şey ideolojik kullanılıyor ve herkesin enstrümanlarına dönüşmüş durumda. Yani işlevseldir; en azından çok işlevini gördük bu ülkede. İsteyen namazını kılsın, isteyen içkisini içsin olgunluğunda olsaydık o zaman çok daha ererdik. Belki o zaman Anadolu olurduk. Ama onu başaramadık. Çünkü başarılsın istendiğini de düşünmüyorum çok fazla. Çünkü Türkiye'yi sorunsuz bırakırsan bu ülkede o hükümranlıklar kurulamaz." (K18, K, 64)

K5 kodlu erkek katılımcı göç politikaları üzerinden toplumumuzdaki sosyo-ekonomik, demografik ve "arapça tabelalar" ifadesiyle sembolik denilebilecek bir perspektiften siyasetin dönüştürücü gücüne öykünmüştür. Aynı zamanda dönüşen koşulların siyasi aktörler üzerinde de etkin olduğunu ifade etmiştir. "Arapça Kur'an dili" olarak verilen örnek, CHP genel başkanının söylemine işaret ederek verilmiştir (Veryansın Tv, 2024). Kendisini sol tandanslı sunan bir siyasi partinin söylemsel olarak ürettiği bu açı, baskın ve iktidar olan siyasi aktörlerin muhalif siyasi aktörlere etkidiğine ve söylemin üst yapıdan kurulmasına örnek teşkil etmektedir.

> “Tabii ki devletin, dediğiniz gibi politik iktidarların doğrudan etkisi var. (…) Biliyorsunuz Türkiye'de son yıllarda çok ciddi miktarda göç aldık. Özellikle Suriye'deki yaşanan iç savaştan kaynaklı şu an çok fazla misafirimiz var. Bu misafirlerimiz Türkiye'de tabii ekonomik hayata da katıldılar. Kendi ekonomik düzenlerini kurduklarında birbirlerini daha iyi anlayabilmek adına Arapça işyerleri isimleri vermeye başladılar. (…) Ve mesela bir siyasi parti lideri ki aslında daha böyle muhafazakar olmayan bir siyasi partinin lideri. Arapça tabelalarla ilgili Arapça Kur'an dilidir, işte çok fazla Arapça tabelalarla ilgili yorum yapmayalım, engellemeyelim diye kendi belediye başkanlarına bir çağrıda bulundu. Dolayısıyla doğrudan toplumsal yaşamda etkili olduğunu belirtiyor…” (K5, E, 56)

K6 kodlu kadın katılımcı, siyasi aktörlerin söylemlerinin döviz üzerinde hareketlilik yaratabileceğine vurgu yapmış ve sosyo-ekonomik olarak siyasetin, dolayısıyla ekonomi-politiğin gündelik yaşamda doğrudan etkisine değinmiştir.

> “Tabii ki etkili. (…) Ama mesela bir siyasetçinin bir sözüyle bizdeki dolar oynayabiliyor. Mesela dolar oynadığı zaman ve yükseldiği zaman ben güzel bir yerde balık yiyebilecekken gidip Eminönü'nde balık ekmek alıyorum. Yani bu müthiş can sıkan bir şey bir anlamda. Ama o kadar fazla hayatımızın içinde bu da bir gerçek ve hep böyle olacak. Yani bence biz hiçbir alanda bu politik iklimden bağımsız gerçekten sadece bireysel bir yaşantı süremiyoruz diye düşünüyorum.” (K6, K, 28)

K3 kodlu erkek katılımcı da soruyu söylem kavramı üzerinden cevaplamıştır. Katılımcı belirli bir zaman diliminde taşrada yaşadığından, taşrada yaşam pratiklerinde ve düzeninde siyasetin etkin olup olmadığı ek sorusuna, etkili olduğunu belirterek pozitif bir örnekle cevap vermiştir.

> “Evet hala devam ettiğini söyleyebiliriz, fakat ne kadar sürede olacağını bilmemekle beraber bu siyaset dilinin artık çok ezberlendiğini, çok tekrara girildiğini, toplumda artık insanların bunu gördüğünü düşünüyorum. (…) Orda zamanında bir çalışma yapılmış. Çok ilginç, Demokrat Parti zamanında köyde bir şey olmuş; herkes bitlenmiş. Bütün köye devlet bit ilacı dağıttırmış ve kızlara

> şey dağıtmış, eskiden o naylon şeyler vardı ya, lastik naylondan olan ayakkabılar… Ben gittim 2013tü, hala anlatıyolardı. Ben orada şey demiştim, bak demek ki gerçekten doğru anda doğru hizmeti yaptığında kaç yıl konuşuluyor. (…) Tüm bunlar siyasi güçle etkileşimle de çok ilgili." (K3, E, 42)

K11 kodlu kadın katılımcı doğrudan kendi yaşam pratikleriyle bağlantılı engellemeler yaşadığını belirtmiş, siyasetin toplumsal yaşamda dönüştürücülüğüne özgürlükler perspektifinden yaklaşmıştır. Katılımcının 32 yaşında oluşu ve kendini "seküler" olarak tanımlamasının bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

K2 kodlu erkek katılımcı, siyasetin gündelik yaşamda etkinliğine, mesleği olan öğretmenliğin gerektirdiği usul ve esaslar kapsamında değinmiştir.

> "Bu gerçekten toplumun hangi kesiminde olduğunuzla ilgili. Ben bir memur olarak devlet bana ne kadar para veriyorsa o parayla geçinmek zorundayım. Kağıt üzerinde başka bir iş yapmak yasak. Kağıt üzerinde ama yani şöyle; başka bir iş yapıyorsam mesela banka hesabıma yaptığım işin parasının gelmesi yasak ve bu ortaya çıkarsa ki düzenli aralıklarla mal beyanıyla falan araştırılıyor, ortaya çıkarsa işsiz kalıyoruz." (K2, E, 39)

Katılımcı konuşmasının devamında etnisite ve kent kıyısında yaşayan bireylerin oluşturduğu topluluklara aidiyet temelinde, siyasetin kendi alt gelir grubundaki bireylere sorunsallaştırmalar üzerinden etkidiğini belirtmiştir. Fakat bu ifadelerde iktidar kavramını kullanmıştır; politik iktidarların yaşamı dönüştürme gücüne işaret etmiş olsa da, konuşmacının ifadelerinden anlaşılmaktadır ki, sorunsallaştırmalarına etki eden faktörün "muhaliflikleri" üzerinden geliştiği görülmektedir. Politik iktidarın dolaylı bir etkisi de olabileceğini, muhalifliğin sınırlarını belirleyebildiğini göstermesi açısından ve esasında "gücün" karşısında konumlanma durumuna işaret edebileceğinden bu ifadeler önemli bulunmuştur.

> "Mesela ben bir Kürt olarak eskiden düşman olduğumuz kesim Beyaz Türkler iken şimdi düşman olduğumuz kesim daha dindar… Yani gözlemlediğim, çevremde alt kültürden ya da işte böyle hem Kürt hem gettoda yaşamış insanlar olarak mesela iktidar senin şeyini de değiştiriyor, sorunlarını da değiştiriyor.

> Yani onlar zaten kendilerine göre sistemi çevirdiklerinde sana yansıyor." (K2, E, 39)

K10 kodlu erkek katılımcı ise siyasetin yaşamda dönüştürücü gücüne katıldığını ifade etse de bu etkinin fırsatlar yaratabileceğini, bu fırsatların da sınıfsal hareketlilik ürettiğini belirtmiştir. Boschma (2005) toplumsal sermaye unsurlarını maddelendirirken organizasyon ve kurumsal/politik sisteme dikkati çekmiştir. Katılımcının, bireyin toplumsal sermayesinin gücü yoluyla sosyal ve iktisadi krizlerden faydalanabileceğini belirtmesi, neo-liberal bir söylem olarak öne çıkmaktadır. Toplumsal yaşamda bu fırsatçılığın çoğunluk için bir anlam ifade etmeyeceği ve fayda üretmeyeceği açıktır. Aynı zamanda Bourdieu (1986) ve Putnam (1993) mobilizasyonu sağlayan bir sermaye biçimi olarak toplumsal sermaye için "güven" unsurunun önemine dikkat çekmiştir. Sosyal ve iktisadi krizlerden fayda sağlayan ve niceliksel olarak küçük bir grup olan bu kesimin algılanış biçimleri de sisteme olan güvenin kırılmasına yol açmaktadır.

> "(…) insanlar kendilerini garantiye alıp o garanti çerçevesinde yaşamayı tercih ederler. Bu politik iktidarın dönüştürme biçimi midir? Bir noktada evet. Ama yetenekler ve network konuşur ya orada biraz. (…) Bu kriz ve ekstrem negatif durumlar, ekstrem fırsatlar yaratır. Bu ekstra fırsatları değerlendirmeyi seçenler ve seçmeyenler dönüşmede farklı etkilenirler." (K10, E, 32)

Katılımcı konuşmasının devamında üst yapının toplumsal inşa eylemselliğine değinmiştir ve siyasetin toplumsal yaşamda son derece etkin olduğunu/olmaya çabaladığını eklemiştir.

> "Toplum mühendisliği meselesi bu. Direkt. Şimdi sözlerimi dikkatli seçmek zorunda kalıyorum. (…) Ama evet bunu iktidarların da inkar edeceğini düşünmüyorum ben zaten. Yani her şeyiyle eğitim sisteminden en ufak şeye, yıllardır bu ve önceki iktidarlar tamamen mühendisliğe girişmiş durumdalar yani. Sadece bu iktidar toplumsal dönüşümü geleneksel düzenden farklı bir şekilde yapmak istediği için öne çıkıyor. Hani 'üç çocuk yapın!' gibi. (…) Hem o sınıfsal hem o kültürel kodlarla oynamak, bunlardan vazgeçilmesi gerekiyor." (K4, E, 51)

İleri kapitalist sistemde küresel devletlerin diğer devletler üzerindeki etkisinin arttığını belirten K8 kodlu erkek katılımcı, bu güçlü devletlerin diğer orta ya da düşük ölçekli devletler üzerindeki müdahalelerinin ve politikalarının toplumlar üzerindeki etkisine değinmiştir. Bu müdahalelerin daha çok ekonomik çıkarlar doğrultusunda yapıldığı bilinen bir gerçektir. Sklair'in (1991) işaret ettiği üzere ulus-ötesi kapitalist şirketlerin yararı gözetilerek ulusal ekonomilerin küreselleştiği ve ulus-ötesi ekonomik çerçevenin devletlerin diğer devletler üzerinde açık ya da kapalı müdahaleleri yarattığı açıktır. Bu durum toplumdaki tabakalaşma üzerinde de etkili olmaktadır. Katılımcı için yerel siyasi aktörler de bu küresel şirketlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmeye yönlendirilmektedir.

> "Siyasetin dönüştürücü gücü olduğunu düşünüyorum. Kendi planlayarak yaptığını düşünmüyorum sadece. (…) Bir ülke örnek verelim: Kaynaklarıyla ilgili geleceğe yönelik planlarınız var ve bu C ülkesinde bir şekilde insanları siyasi stratejinize uygun bir şekilde dayandırmak zorundasınız. O ülkede yönetimin başına kimin koyarsınız? Nasıl çalışırsınız? Neleri devreye sokarsınız? Mesela çok güzel kutuplaşma örneğini verebiliriz. Bizim ülkemiz için tamam. Başka? Ekonomik sınıfların kayması. Çatışmaların değişmesi. Başta eğitim sisteminin harap olması. Başka? Kaynaklarını verimli kullanamaması. Bunların hepsinin toplum üzerinde bir etkisi yok mu? Çok ciddi bir etkisi var bence bunların." (K8, E, 43)

K1 kodlu kadın katılımcı diğer katılımcılardan farklı olarak, siyasetin yalnızca siyasetle ilgilenen insanların hayatında değişim yarattığını ifade etmiştir. Bu ifade katılımcının; günlük pratiklerimizi olmasa da, genel anlamda yaşam tarzlarımızı düzenleyen, ekonomik koşulları ve kültürel normları dönüştüren, söylemi kuran ve normatif sistemleri belirleyen siyasi aktörlerin ne derece etkin olduğunu gözden kaçırdığını düşündürmüştür.

> "Kesinlikle var. Çok siyasetle uğraşan koyu siyasetçi olanlar, olanların yaşamını ister istemez etkiliyordur. (…) Yani bunu, aslında şöyle örnek verebilirim: Bir arkadaşım koyu bir politik, siyasetle çok ilgileniyor. Mesela çalışmaları olduğu zaman siyasetle ilgili mesela koşar, hemen en önde o koşar. Hiçbir şeyi gözü görmez. Yani böyle şeyler. Siyasetçileri rol model olarak gördükleri için her konuda etkiliyorlar onları." (K1, K, 29)

Katılımcıya toplumda yüzde kaçlık bir dilimin böyle olduğu sorusu yöneltildiğinde ise verdiği cevap; toplumun yüzde altmışının politik olduğudur.

"Yüzde 60'ı bu şekilde bence." (K1, K, 29)

K9 kodlu kadın katılımcı, Türkiye'de ve dünyada sosyal değişim yaşandığını ve siyasi aktörlerin söylemleriyle toplumlarda kutuplaşmanın yaşandığını, bireylerin politize olduğunu ve kimi zaman bu söylemlerin şiddete yol açtığını belirtmiştir.

> "Eskiden politikalar daha seküler bir yerden oluşturuluyordu hep. Şu anda o kadar seküler bir yerden anlatılmıyor, daha muhafazakar yerlerden anlatılıyor. Şu anda toplumsal bir değişim, dönüşüm yaşadık. Yaşamda da, politik anlamda da çok dönüşüm yaşadık ve bu politikleşmiş halimizle daha işte o kimlikten anlatma ihtiyacı ve o kimlikten görünme ihtiyacı duyuyoruz. (…) Bu politikleşmişlikle, toplumsal cinsiyet bağlamında şiddet, flört şiddeti, işte cinsel şiddet, fiziksel şiddet hiçbir zaman azalmıyor. Hiçbir zaman azalmayacak. Ama muhafazakarlık artıyor. Dünya üzerinde de muhafazakarlık artıyor. Sadece Türkiye özelinde değil." (K9, K, 33)

K3 kodlu erkek katılımcı yaşanan sosyal değişime dikkati çeken bir diğer katılımcı olmuştur. Değişimin "sınıflar üstü" olduğunu, modern kapitalist toplumlarda bireylerin yaşadığı krize öykünerek dile getirmiştir. Marcuse (2016) kapitalist toplumlarda bireylerin, tüketim kültürü ile medya tarafından dayatılan ve onları sistemin içinde tutmak, sisteme uyumlu hale getirmek için oluşturulmuş ihtiyaçlar olan "sahte ihtiyaçlar" tarafından manipüle edildiğini savunmakta ve bu sahte ihtiyaçlar nedeniyle bireylerin yabancılaşarak mutsuzluk ürettiğini belirtmektedir.

> "Artık sınıflar üstü. Çünkü herkes kendi var olduğu halinden şikayetçi. Fakir fakirliğinden şikayetçi, zengin zenginliğinden, çok çalıştığından, hayattan zevk alamadığından, genç kendi halinden her zaman şikayetçi olacak, ama şimdi zaten daha da öyle, yaşlılar desen biz 42 yaşındayız şu anda ve çocukluğumuz, gençliğimiz, hala genciz gerçi de şu anki şeyimize baktığımızda bir toplumun, dünyanın da ne kadar hızlı değiştiğini görüyoruz. Mesela şu anda 90 yaşında olan bi insanı düşünüyorum, hadi diyelim ki İstanbul'da doğmuş, büyümüş ve

onun gördüğü değişimleri düşünsenize.. İnanılmaz, bizim bir bilimkurgu filminde izlediğimiz şeyin içerisinde ve gerçekten bunu yaşıyor." K3, E, 42)

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, "Örneklem Olarak Seçilen Eserlerde Ön Plana Çıkan Unsurlar" olarak belirlenenen başlık altında yalnızca bir soru sorulmuştur: "Sizce Berkun Oya'nın işlerinde ön plana çıkan unsurlar nelerdir?" Katılımcıların yarısına yakın bir kısmı toplumdaki farklı sınıfsal konumların görünürlüğünün ön plana çıktığını, farklı sınıfsal konumlara mensup bireylerin temsiliyetinin baskın unsur olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda cevap veren katılımcılardan 2'si sınıfsal ayrımlara ve bu ayrımların belirgin görünümlerine değinmiştir. Diğer iki katılımcı taşra-kent, Doğu-Batı farklılaşmasına atıfta bulunarak bu eksende sınıfsallaşmanın öne çıktığını belirtmiştir. Bir diğer katılımcı modern-muhafazakar karşıtlığı üzerinden sınıfsallaşma cevabını vermiştir. Yine katılımcıların yarısına yakını, toplum yapısına dair gündelik yaşamın, toplumsal hayatın ve farklı toplumsal kesimlerin gerçekçilikle verildiğine vurgu yapmış, dolayısıyla toplumsal gerçekçiliğin örneklem olarak seçilen eserlerde öne çıkan unsur olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar diğer bir unsur olarak göç olgusunun ve iletişimsizlik sorunsalının öne çıktığını bildirmiştir. Örneklemi oluşturan eserlerden *İyi Seneler Londra*, Londra'ya göçmüş Türk karakterleriyle, *Cici* baba Bekir'in Almanya'ya işçi olarak gidişi ve dönüşü ile *Bir Başkadır* ve *Azizler* İstanbul mekansallığında en fazla iç göç almış kent özelliği ve iç göçle burada buluşmuş karakteriyle göç olgusunu konu ettiği görülmektedir.Keza köyden kente göçün 1950'lerde başlayarak sanayileşmeyle arttığı günümüze değin iç göç olarak ve gastarbeiter akımı gibi Almanya'nın işçi sınıfı devşirdiği veya "beyin göçü" denilen daha iyi eğitim ve iş şartları kaynaklı dış göç olarak göç olgusu, Türkiye toplumunda hareketlilik barındıran bir olgudur. Eserlerin toplumsal gerçekçiliğinin ön planda olduğunu belirten katılımcı ifadeleri seçilen eserlerin toplumun bir yansıması olduğu görüşüne destek sağlamaktadır. Ön plana çıkan bir diğer unsur olan sınıfsallığın, örneklem olarak seçilen eserlerin hepsinde belirgin olduğu; karakter inşasında da bu karakterlerin hem sınıfsal konumu hem de bu sınıfsal konumlarına ait habitusu sermaye hacimleri bakımından isabetli olarak senaryolaştırıldığı düşünülmektedir, bu aynı zamanda tez yazarının da iddiasıdır.

İkinci başlığı oluşturan "Örneklem Dahilindeki Eserlerde Yer Alan Karakterlerin Toplumsal Gerçekçilikle İlişkiselliği" başlığı altında iki soru sorulmuştur. Bu sorular şu

şekildedir: “Sizce Berkun Oya’nın dizilerindeki ya da filmlerindeki karakterler gerçekçi mi? Neden açıklar mısınız?” ve “Toplumda bu karakterlerin karşılığı var mıdır? Nasıl, açıklar mısınız?”. İki soru olarak belirlenmesinin nedeni, eserlerde inşalanmış karakterlerin toplumsal uzamda ne kadar gerçekçi bulunduğunun önemine binaen, katılımcıların bu hususta daha fazla konuşmasını olanaklı kılarak veri sağlamasıdır. Katılımcıların hepsi bu soruya olumlu cevap vermiştir. Çevrelerinde bu insanları gördüklerini, bu karakterleri kendi sosyal ortamlarında birebir tanıdıklarını, bu karakterleri annesi, babası, kardeşi olarak bildiklerini ifadelerine eklemişlerdir. K3 kodlu erkek katılımcının karakterleri gerçekçi bulduğunu bildirmesinin yanı sıra “aktüel” de olduğunu belirtmesi önemli görülmüştür. Özellikle *Cici* filminin 1980’lerden günümüze uzanan hikayesinde liberal ekonomi-politiğe geçiş ve taşranın dönüşümü, zamanında işçi göçüyle Almanya’ya çalışmak üzere giden ve yurda dönüşle mobilizasyon sağlamış bireyler, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının çoğu eve giriyor olması gibi toplumsal dönüşümler içinde karakterlerin tarihsel uzamda da gerçekçilik taşıdığınının ifade edilmesi, aynı zamanda toplumdaki dönüşümlerin gerçekçi bir görüntüsünü sunması açısından veri sağlamıştır. Katılımcıların hepsi karakterleri gerçekçi bulmasına karşın 2 katılımcı Peri veya Firuz karakteri için sinemasal anlatı özelliklerini neden göstererek abartılı bulduğunu belirtmiş, 1 katılımcı “karikatürize” ifadesi kullanmıştır. Fakat genel olarak katılımcıların hepsi toplumda bu karakterlerin bir karşılığı olduğunu bildirmiştir.

Üçüncü başlığı oluşturan “Sosyo-kültürel ve Sosyo-ekonomik Bağlamda Sosyal Medya” örneklem eser *Azizler* filminden yola çıkılarak belirlenmiştir. Bu başlık altında katılımcılara 3 soru sorulmuştur. Bu sorulardan ilki: “Sizce sosyal medya insanların birbirlerine yabancılaşmalarına sebep oluyor mu? Biraz açar mısınız?”. İkincisi: “Sizce sosyal medya insanların nasıl görünmesi gerektiği ile ilgili insanlar üzerinde bir baskı yaratıyor mu? Evetse, insanların sosyal medyada kendini yansıttığı hallerinin ötekileştirmeye hizmet ettiğini düşünüyor musunuz ve bu sizce sınıfsal mıdır? Anlatır mısınız?”. Üçüncüsü ise; “Sosyal medya bir iletişim devrimi sayılmışken, insanların bu teknolojiyi kullanmasıyla birlikte ters orantılı olarak yalnızlaştığını düşünüyor musunuz? Biraz açar mısınız?”. Bu sorulardan ilki yabancılaşma kavramı ile ilintilidir. Sosyal medya yeni bir üretim aracı olarak değerlendirilebilir. Osmanoğlu (2016, s.81), kapitalizmin hem yeni ihtiyaçlar yaratarak yeni bağımlılıklar ürettiğini hem de “insanın yabancılaşmayı anlamasının önüne geçecek birtakım tuzaklar içerdiğini” aktarmaktadır.

Bireyin sosyal medyada yarattığı gerçeklik olarak dijital emek, kapitalist süreçlerin içinde değerlenmektedir: Reklamlar ve platformların algoritmaları reklam verenler için her kullanıcının dikkatini yönlendirmekte ve yabancılaşmaya sebebiyet verebilmektedir. Katılımcıların yarıya yakını sosyal medyanın yabancılaşmaya yol açtığını bildirdiği ve bunlardan 3'ünün uygulama algoritmalarına değindiği görülmüştür. Yabancılaşmanın tarihsellik içinde var olduğunu fakat sosyal medyanın yabancılaşmayı arttırdığını belirten 2 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların 4'ü ise sosyal medyanın olumlu yanlarını ön plana çıkarmış; afetler gibi durumlarda organizasyonun sağlanması, çeşitli konulardaki mücadele alanlarının diğer bireylerle ilişki kurarak genişletilmesi gibi örneklerle açıklamışlardır. İkinci soru olan bireylerin sosyal medyada fiziksel görünüm ve yaşam tarzı sunumlarının bir baskı yaratıp yaratmadığı, ötekileştirmeye hizmet edip etmediği ve bu durumun sınıfsal olup olmadığı sorusuna katılımcıların yarısı olumlu cevap vermiştir. Katılımcıların 7'si ekonomik sermaye edinimine bağlı olarak görünümlerin ve sunumların değiştiğini, bunun diğerleri üzerinde baskı kaynağı olduğunu ve ötekileştirilmeye maruz bırakıldıklarını belirtmiştir. Katılımcılardan 2'si kültür dayatmasına dikkati çekmiştir. Bu kültür dayatmasının, ekonomik ya da kültürel olarak hakim sınıfın kültürü inşa becerisi ile ilintili olduğu söylenebilir. Katılımcılardan 2 kişi bu görünüm ve yaşam tarzı sunumlarının sınıfsal bir tarafı bulunduğuna öykünmesine karşın daha çok kültür trendleriyle ilgili olduğunu, geçmişte de tv'deki aktris veya aktörlere benzeşmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Sonuç olarak, katılımcıların çoğu beyanlarında sınıfsal ayrımlara ve simgesel sermaye ile ekonomik sermaye sahipliğine bu soru altında atıfta bulunulabilecek ifadeler kullanmışlardır. Bu başlık altındaki üçüncü ve son soru olan; sosyal medyanın bir iletişim devrimi sayılmışken, insanların bu teknolojiyi kullanmasıyla birlikte ters orantılı olarak yalnızlaştığını düşünüp düşünmedikleri sorusuna katılımcıların yarısı olumlu cevap vermişken, yarısı da olumsuz olarak cevaplamışlardır. Bireylerin yalnızlaşmasıyla ilintili bu soru toplumsal sermaye biçimi gözetilerek sorulmuştur. Toplumsal sermaye edinimi mobilizasyonda önemli bir yer tutmaktadır. Literatürde ayrıntılı olarak ele alınan Türkiye toplumunun sınıf yapısının oluşmasında toplumsal sermayenin önemine dikkat çekilmiştir. Katılımcılar bu soru için toplumsal sermaye edinimi açısından herhangi bir veri sağlamamıştır. "Yalnızlaştırıyor" cevabını veren katılımcıların çoğu bunu, iletişimi dönüştürmesi bakımından ve "suni sosyal çevre" (K5, E, 56) yaratılması gibi sebeplerle açıklamışlardır. Yalnızlaştırmadığını

bildiren katılımcılar ise sosyal medyaya doğan kuşak ile önceki kuşaklar arasındaki kullanım farklılığına değinmiş ve yalnızlık algısının da kuşaklar arası farklılaştığını belirtmiştir. Aynı zamanda diğer bireylere küresel düzeyde, her saat diliminde ulaşma olanağı da olumlu yanları arasında gösterilmiştir. Dolayısıyla bu başlık altındaki sorular ışığında araştırmanın sorunsalı olarak sermaye biçimlerinden simgesel ve toplumsal sermayenin ediniminin önemi verilerden elde edilememiş, daha çok ekonomik sermaye sahipliği katılımcılar tarafından ele alınmıştır. Yabancılaşma başlığı altında sosyal medya platform algoritmalarının bireyi manipülasyonuna yönelik bazı katılımcıların ifadeleri, dijital emeğin sömürülmesi ve bireylerin sınıfsal hareketliliğine etkisi bakımından değerlendirilebilir.

Dördüncü başlık olan "Kültür Savaşı ve Politik İktidar Ekseninde Kutuplaşma 'Biz ve Onlar'", örneklem eserlerinden *Bir Başkadır* dizi film çalışması ekseninde oluşturulmuştur. Katılımcılara bu doğrultuda 5 soru sorulmuştur. Bu sorulardan ilki, "Son dönem dizi filmlerinde hep ayrışmış bireylerin, karakterlerin oluşturdukları topluluklar ve bu toplulukların birbirleriyle ilişkileri gösteriliyor. Muhafazakarlar ve modernler gibi, ya da dindar ve seküler… Buna katılır mısınız? Katılıyorsanız çevrenizde buna örnek teşkil edebilecek bir olay/durum yaşanmış mıydı? Sizce insanlar günlük yaşamda da kendilerini böyle konumlandırıp tanıtıyorlar mı? Anlatır mısınız?" olarak belirlenmiştir. Katılımcıların baskın bir çoğunluğu toplumda modern-muhafazakar ya da seküler-dindar kimlik tanımlamalarının bulunduğunu kabul etmektedir. Katılımcıların 4'ü kendini doğrudan bu ifadelerle tanımlamıştır. 1 katılımcı siyasal eksenli tanımlama yapıldığını bildirmiş, 1 diğer katılımcı ise bireylerin davranışları, giyinişleriyle zaten bu tanımları yansıttığını belirtmiştir; dolayısıyla bireylerin simgesel sermayelerinin bu kimliklerde ön plana çıktığını ifadelediği söylenebilir. Katılımcılara bu başlık altında sorulan 2. soru; "Toplumumuzda kendilerini laik ve dindar olarak tanımlayanlar, kendisi gibi olmayan bir diğerine sizce genel olarak nasıl yaklaşmaktadır? Gündelik yaşamda bu iki kesim arasında ayrışma görüyor musunuz?" sorusudur. Katılımcıların çoğu günümüzde ayrışmanın arttığını bildirmiştir. Katılımcıların bir kısmının sadece seküler kesimde ayrışma pratiklerinin görüldüğünü belirtmesi önemli bulunmuştur. Son yıllara değin, hakim kültür ve iktidar olan seküler ya da modern kesimin ayrıcalıklı durumlarını kaybetmesi bu durumun kaynağı olarak belirlenebilir. Nitekim Başkan (2010), 1980 sonrasında ve özellikle de 2002 yılından itibaren Türkiye'deki dindar orta sınıfın iktisadi,

sosyal ve siyasal yaşamda etkinliğinin artmasıyla birlikte seküler orta sınıfın kendi pozisyonlarına dair endişe taşıdığını ifade etmiştir. Her eyleyici birikmiş sermaye biçimlerinin getirdiği farklı yeteneklere ve ayrıcalıklara sahip olduğundan konumlandıkları veya konumlanmaya çabaladıkları alanda "doxa"nın güçlenmesi ya da zayıflaması mümkündür. Böylelikle eyleyicilerin alanlar içinde farklı konulanmaları bulunmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s.82,83). Bu bağlamda aynı alan içinde, birbirine benzeyen donanımları bulunan eyleyicilerin sermaye nicelikleri ve sermaye yapısı da değişiklik göstermekte ve çeşitli toplumsal konumları dolayısıyla sınıfsallığı da buna göre belirlenmektedir. Sekülerlerin sınıfsal konumunu kaybetmesi endişesi bu ayrışma pratiklerine sebep olabilir. Üçüncü soru olarak; "Peki bu bahsini ettiğimiz farklı topluluk aidiyetleri bulunanlar arasında çatışma yaşanıyor mu? Bu illa ki laik – dindar gruplar olmak zorunda değil, kentli ve taşralı vs. olarak da düşünülebilir" sorusu sorulmuştur. Katılımcıların 1'i dışında diğerleri çatışma yaşandığını bildirmiştir. Bunlardan çatışma yaşandığını bildiren 2 katılımcı diğer katılımcılardan farklı olarak çatışmayı modern-muhafazakar, seküler-dindar gibi kimliklerin dışında ele almış, bireyler arasında her zaman çatışmanın var olduğunu ifade ederek çatışmayı insanın varoluşu temelinde değerlendirmiş; 1 diğer katılımcı da çatışmanın var olduğunu ancak sınırlı sayıda bireyler, "radikalleşenler" arasında bulunduğunu belirtmiştir. Toplumumuzda bu farklı kimlik tanımlamalarının çatışma yaratması doğaldır; çatışmanın düzeyinin kimi zaman politik iktidar söylemleriyle kimi zaman kültürel alanın söylemleriyle arttığı ya da azaldığı söylenebilmektedir. Dördüncü soruda bu çatışmanın/kutuplaşmanın kaynağının ne olduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların yarısı soruyu, tezin savına veri sağlayacak şekilde politik iktidar eksenli olarak cevaplamıştır. Yönetmen Berkun Oya da soruya dünya ölçeğinde cevap vermiş ve "sağ/sol" siyasal söylemlerin kutuplaşmayı arttırdığını belirtmiştir.

Katılımcıların bir kısmı bu kimlik aidiyetlerinin sınıfsal farklılık yarattığına öykünerek kültürel sermaye biçimi olarak eğitim sistemine ve toplumsal sermaye biçimi olarak aile ve yetişme koşullarına değinmiştir. Dolayısıyla çatışmanın sınıfsal olduğunu bildirmiştir. Son soru olan; "Sizce kendilerini toplumumuzda bulunan belirli toplumsal grupların içinde tanımlayan insanlar arasında bir iletişim sorunu bulunuyor mu? Birbirlerini anladıklarını ya da anlamak istediklerini düşünüyor musunuz? Anlamadıklarını düşünüyorsanız sizce bunun sebebi nedir?" sorusuna katılımcıların bir kısmı iletişim

sorunu bulunduğunu belirtmiştir. Bu soru toplumsal sermaye biçimi özelinde ve bireylerin habitusunun bu farklı kimlik tanımlamalarında toplumsal uzamda birliktelik kurup kurmalarının olanaklılığını araştırmak hususunda sorulmuşsa da katılımcılardan bu kapsamda veri alınamamış, deşme soruları da fayda sağlamamıştır. Genel olarak bu başlık altında sorulan sorulara alınan cevapların veri sağladığı ve aynı zamanda tezin savını oluşturan toplumumuzda tarihsel süreç içinde var olan modern-muhafazakar karşıtlığının Bourdieu'nun sermaye biçimlerinden ve Foucault'nun söylem inşasından yola çıkılarak politik iktidar ekseninde yönlendirildiği ve hakim politik iktidarın kültür savaşı olarak tanımlanabilecek eylemselliklerinin Türkiye toplumunda sınıfsal hareketlilikte son derece etkili olduğu savını da desteklediği görülmektedir.

Beşinci başlık ise "Sınıfsal Konum"dur. Bu başlık altında örnekleme dahil eserlerin hepsinin tartışılması planlanmışsa da katılımcılar tarafından sınıfsal görünümlerin karşılaştırılmasına olanak tanıyan *İyi Seneler Londra* adlı eser özelinde daha fazla değerlendirilmeye alınmıştır. Bu eser bağlamında göç olgusunun ve dolayısıyla göçmenliğin sınıfsal paradigmaları üzerinde durulmuş; film kapsamında görüşme formunda sorulan sorular da bu başlık altında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda örnekleme dahil olan eserlere öykünen ötekileştirme, kutuplaşma kavramsallaştırmaları ile eşitsizlik ve sermaye biçimlerinin sınıfsal konum ile olan ilişkiselliği araştırılmıştır. *İyi Seneler Londra* filminde Londra'ya göç eden Türk karakterlerin hayatlarının kesişmesi ve hikayenin bu çatı altında kurulması söz konusu olduğundan sınıfsal konum ve göç ilişkisi bağlamında, katılımcıların yarıya yakını, sınıfsal konumun göçmenlerin yaşam pratiklerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 3'ü, göçtükleri ülkede göçmenlerin yaşam pratiklerinin alt gelir grubuna mensup bireylerde daha zorlu olduğunu ve dönüştüğünü bildirmiştir. Yine göç edilen ülkede göçmenlerin topluma entegrasyonunda sınıfsal konumun etkili olduğunu çoğu katılımcı olumlamıştır. Katılımcıların 5'i alt gelir grubunun fırsat eşitliği noktasında entegrasyonunun, üst gelir grubuna nazaran zor olduğunu belirtmiş; katılımcıların 2'si ise alt gelir grubunun sınırdışı edilme vb. endişelerden zorunlu olarak uyumlandığını bildirmiştir. Katılımcılar arasında akrabaları göçmen olan kişilerin bulunması ve katılımcılardan birinin sosyal hizmet görevlisi olarak Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlerle birebir çalışmış olması verilerin güvenilirliğine katkı sağlamıştır. Sınıfsal konum ile ötekileştirme ilişkiselliğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğu sınıfsal konumlanmanın ötekileştirmeye hizmet

ettiğini; bireylerin kültürel sermayelerinin bu anlamda ayrıştırıcı olduğunu belirtmiştir. Bireylerin simgesel sermaye sahipliklerinin de ötekileştirmede öne çıktığı kimi katılımcıların cevaplarında gözlemlenmiştir.

Araştırmaya konu olan eserlerin yönetmeni Berkun Oya ise sınıfsallık olgusu sonucu kutuplaşmanın ve eşitsizliğin Türkiye ve dünya ölçeğinde artmış olduğunu ifade etmiştir. Oya, gelir dağılımı eşitsizliğinin artması sonucu toplumsal sınıfların daralan yapısının kutuplaşmaya sebebiyet verip vermediği sorulduğunda; doğal ve tarihsel bir sonuç olarak sınıfsal ayrımların kutuplaşmaya neden olduğunu belirtmiştir. Günümüz dünyasında yaşanan ekonomi politik ve sistemsel paradigma değişiminin toplumsal sınıf eşitsizliğini arttırıp arttırmadığı sorusuna Oya, Türkiye'de ve dünya genelinde eşitsizliğin sürekli olarak arttığı cevabını vererek, sağ politikaların bu eşitsizliğin artmasında etkili olduğunu ifade etmiş; eşitsizliğin önüne geçebilmek için Bekir Ağırdır'a referansla "düşünce yapısını değiştirmek gerektiği" önerisini getirmiştir. Sonuç olarak sınıfsal konum araştırmanın tüm başlıklarının ortak çatısıdır fakat örneklem dahilindeki eserlerden *İyi Seneler Londra* öne çıkmış ve katılımcıların çoğu bu örneklem özelinde daha fazla veri sağlamıştır. Genel olarak ifade edilebilir ki toplumsal uzamda sınıfsal boyutun kapsadığı kavramlar ve olgular son derece geniştir.

Araştırma bulgularının toplandığı altıncı ve son başlık "Kültürel ve Politik İktidar Ekseninde Sınıfsallık ve Sosyal Değişim"dir. Bu başlık altında tek bir soru sorulmuştur. Bu soru şu şekildedir: "Günümüzde siyasetin toplumsal yaşamda dönüştürücü gücü olduğunu düşünüyor musunuz? Biraz açar mısınız?". Katılımcıların tümü bu soruya "evet" yanıtını vermiştir. Katılımcıların çoğu söylemselliği kurma gücü nedeniyle ve ekonomi-politiği belirleyebilmeleri sebebiyle siyasal alanın gücüne dikkati çekmiştir. Katılımcılardan 2'si modern-muhafazakar gibi kimliklerin kutuplaşma yaratması ve bu kutuplaşmanın politik aktörler için "kullanışlı bir aparata" dönüşmesi bağlamında bir değerlendirme yapmıştır. Katılımcılardan biri ise siyasal alanın özgürlüklere etkisine değinmiştir. Katılımcılardan bir diğeri politik iktidarın gücüne, kendi etnik grubu çerçevesinde atıfta bulunmuştur: Kürtlerin, geçmiş yıllarda seküler elitler olarak görülen "Beyaz Türkleri" karşıt grup olarak gördükleri, günümüzde ise dindar kesime karşı düşmanlık geliştirdikleri iddiasındadır. Bu yalnızca bir kişinin iddiası olduğundan ve tüm bir etnik grup adına konuşması mümkün olmadığından değerlendirme için önemli

olmamakla birlikte; bir güç alanı da olan siyasal alanın dönüştürücülüğüne, güce karşıt olma üzerinden yarattığı yaklaşım nedeniyle önemli görülebilir. Bir diğer katılımcı, politik iktidarın "toplum mühendisliği" yaparak sosyal yaşamda son derece etkin olduğunu bildirmiştir. Berkun Oya ise, katılımcıların hemen hepsinden ayrı bir şekilde soruyu cevaplamıştır; siyasetin toplumsal yaşamda yeni siyaset biçimleri ile etkili olmasının beklentisinde olduğunu belirtmiştir. İfadelerinden siyasal alanın toplumsal alana etkisinin kaçınılmaz olduğu, bu etkinin ise olumlu ve bireylere faydalı bir biçimde yansıyabileceğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan eserlerin yönetmeni ve/veya yazarı Berkun Oya ile yapılan derinlemesine görüşmede Oya, sınıf yapısını dünya ve Türkiye ölçeğinde gözlemlediğini ifade etmiş olsa da eserlerinde bu kaygıyla hikaye çatısını kurmadığını belirtmiştir. Kaldı ki örneklem özelindeki verilerin kendi adlarına konuştuğunu ifade etmek naiflik olacaktır; çünkü veriler araştırmacının kaçınılmaz olarak yaptığı yorumlarla bağlıdır. Buna karşın söz konusu eserlerin, Türkiye'nin toplumsal sınıf yapısına mensup bireylerin son derece gerçekçi temsiliyetlerini sunması bakımından sosyolojik araştırma için bir alan niteliğinde olmuştur. Aynı zamanda hakim sınıfların oluşturduğu kültürel alana ait söylemler ve algılama biçimleri, karakterlerin diyaloglarında ve davranış şekillerinde gözlemlenebilmekte ve sınıfsal konumları izlenebilen karakterlerin habitus biçimlenmeleri ve normatif sistemlerle oluşturulan bilgi alanları ölçeğinde toplumsal hayatta etken olmayan pasifize durumlarının toplumsal yaşamımızı yansıttığı düşünülmektedir.

BÖLÜM 5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Niteliksel araştırma yönteminin, yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak yapılan araştırma kapsamında Berkun Oya'nın eserlerini izlemiş olanlar arasından amaçlı örneklem yoluyla 18-65 yaş arasındaki farklı sosyo-ekonomik statüden ve ağırlıklı olarak eğitim düzeyleri yüksek, meslekleri ya da ilgileri sanat dallarına yönelmiş 10'u kadın, 10'u erkek olmak üzere toplam 20 kişi ile, İstanbul ilinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu 20 katılımcıdan biri örneklem eserlerin sahibi Berkun Oya'dır ve kendisine ayrı bir görüşme formu hazırlanmıştır. Belirtmek gerekir ki, niteliksel bir araştırma olan bu çalışma sınırlı bir örneklem üzerinden yürütülmüş ve sadece 20 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiş olması ve niteliksel araştırma yönteminin doğası gereği genelleme yapmak için uygun değildir ve böyle bir iddia taşımamaktadır. Bu sınırlılığa karşın sanat eserleri toplumun bir yansıması olduğundan yapılan derinlemesine görüşmelerle birlikte değerlendirildiğinde, örneklem eserleri izleyen, eğitim düzeyi yüksek, farklı kesimlerden toplanan veriler belirli çıkarımlar yapmaya olanak tanımaktadır.

Araştırmanın örneklemini, Berkun Oya'nın *İyi Seneler Londra, Azizler, Cici* ve *Bir Başkadır* eserleri oluşturmuştur. Araştırmanın bulgularında, örneklem eserlerde göç olgusu, kimlik, iletişimsizlik, kutuplaşma ve karakterlerin sınıfsal konumlarının ön plana çıkan unsurlar olduğu görülmüştür. Özellikle *İyi Seneler Londra* eserinde, göç olgusunun sınıfsal hareketlilik ile olan ilişkisi belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çoğu, göçmenlerin yaşam pratiklerinde sınıfsal konumun etkili olduğunu belirtmiştir. Fichter (2016, s.189-190), dikey hareketlilik için beş madde tasarlamıştır: Göçler, farklı doğurma oranları, bireysel rekabeti teşvik eden kültürel ortam, eğitim ve eşitliğin önemli bir değer olması. Doğal bir süreçle, aşağıdan yukarıya toplumsal hareketliliğin oluşması için bu beş madde önemlidir. Bu bağlamda göç olgusu sınıfsal hareketlilikte etkili olsa da Türkiye'de dikey hareketlilik sınırlıdır. Bireysel rekabeti teşvik eden kültürel ortamın bulunmaması, eşitliğin evrensel ve tikel bir değer olarak önemli olmaması ve eğitim politikaları doğal olarak oluşabilecek dikey hareketliliği sınırlamaktadır.

Katılımcıların görüşleri, modern-muhafazakar ve seküler-dindar gibi kimlik aidiyetlerinin toplumsal ayrışmayı derinleştirdiğine işaret etmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, Türkiye'deki toplumsal kutuplaşmanın politik iktidarların etkisiyle artış gösterdiğini vurgulamıştır. Bu durum, Bourdieu'nun sermaye biçimleri ile Foucault'nun iktidar ve söylem kavramları ışığında, politik iktidarların kültür savaşı eylemleri çerçevesinde ele alınmış ve toplumun sınıfsal yapısını çok yönlü olarak dönüştürdüğünün düşünüldüğü saptanmıştır. Adorno (2014, s.121), "kültürden söz eden, bilerek ya da bilmeyerek yönetimden de söz ediyor demektir" diyerek kültür ile yönetimin birbirinden bağımsız olamayacağına işaret etmiştir. Egemen sınıf, kültürel iktidarını kurma yolunda yönetilen sınıfın rızasını almakta ve mobilizasyonu devlet aygıtları eliyle sağlamaktadır. Türkiye'de sınıfsal hareketliliğin kültür temelinde yine tepeden inme denilebilecek bir mahiyette devlet eliyle dönüştürüldüğü tüm Cumhuriyet tarihi boyunca görülebilmektedir. Toplumsal sermaye paradigmaya göre hızlıca kazanabilen ve kaybedilebilen bir sermaye türü olarak ele geçiren için, ekonomik ve kültürel sermayeyi de güçlendirmektedir. Türkiye'deki sınıfsal hareketliliğin, kültürel zeminde ve bireylerin toplumsal sermayelerinin artması yoluyla devlet eliyle oluşturulduğu bir gerçeklik olarak kabul edilebilir. Devlet böylelikle bireylerin ekonomik sermayelerinin de bir teminatı ve aracı olabilmektedir. Bu bireyler sembolik sermayelerini de güçlendirerek sınıf atlayabilmektedirler.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, toplumsal ve kültürel sermaye biçimlerinin bireylerin sınıfsal hareketliliğinde belirleyici bir rol oynadığıdır. Türkiye'de toplumsal sermayenin bireylerin eğitim ve iş olanaklarına erişiminde önemli olduğu öne sürülebilir. Kültürel sermaye ise bireylerin sınıfsal konumlanmalarında derin bir etki yaratmaktadır. Özellikle eğitim seviyesi, estetik beğeniler, dil kullanımı ve yaşam tarzı gibi unsurların bireyler arası farklılıkları keskinleştirdiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların çoğu, kültürel sermaye eksikliğinin sosyal izolasyona yol açabileceğini belirtmiştir. Bireylerin kültürel sermayelerinin etkileri Berkun Oya'nın eserlerinde de açıkça görülebilmektedir. Örneğin, *Bir Başkadır* dizi film çalışmasında, karakterlerin sınıf konumlarını belirleyen temel unsurlardan birinin kültürel sermaye olduğu anlaşılmaktadır. Dizide, şehrin çeperinde yaşayan taşralı Meryem'in kentlilerle kurduğu ilişkilerde kültürel sermaye eksikliğinin yarattığı gerilimler sıkça işlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu, sosyal medya kullanımının toplumsal ve kültürel sermaye ile olan ilişkisidir. Katılımcıların yarıya yakını, sosyal medyanın bireyler arasında rekabet yaratan bir ortam olarak sınıfsal farkları belirginleştirdiğini ifade etmiştir. Özellikle ekonomik sermayeye sahip bireylerin sosyal medya platformlarında yaşam tarzlarını sergileyerek diğer bireyler üzerinde bir baskı oluşturduğu belirtilmiştir. *Azizler* filmine atıfla ele alınan sosyal medya olgusu ile ilgili oluşturulan sorulara karşın simgesel ve toplumsal sermayenin ediniminin önemi verilerden elde edilememiş, daha çok ekonomik sermaye katılımcılar tarafından ele alınmıştır. Dolayısıyla bu alandaki etkilerin daha fazla araştırma ile detaylandırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma, sınıfsal hareketlilikte toplumsal, kültürel ve simgesel sermayenin etkisini ortaya koymaya çabalamış ve Türkiye'de toplumsal ve kültürel sermayenin etkili olduğunu öne sürmüştür. Türkiye'de toplumsal sermaye, burjuvazi ile değil daha çok siyasal alanla edinilen bir sermaye biçimi olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda politik iktidarların kültürel ve toplumsal yaşamda dönüştürücü bir güç olarak etkisi katılımcıların tamamı tarafından kabul edilmiştir. Katılımcıların çoğu söylemselliği kurma gücü nedeniyle ve ekonomi-politiği belirleyebilmeleri sebebiyle siyasal alanın gücüne dikkati çekmiştir. Katılımcılardan bazıları modern-muhafazakar, seküler-dindar gibi kimliklerin kutuplaşma yaratması ve bu kutuplaşmanın politik aktörler için "kullanışlı bir aparata" dönüşmesi bağlamında bir değerlendirme yapmıştır. Bu kapsamda toplumsal kutuplaşmanın siyasal söylemlerle derinleştirildiği ve bireylerin toplumsal hiyerarşideki yerlerini şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin sınıf yapısının toplumsal, kültürel ve ekonomik sermaye biçimlerinin bir etkileşim alanı olarak şekillendiği söylenebilir. Toplumsal sınıfların Türkiye bağlamında şekillenişi, ekonomik sermayeden ziyade toplumsal ve kültürel sermaye ekseninde gerçekleşmekte ve ekonomik sermaye toplumsal ve kültürel sermayeye doğrultusunda kazanılan bir sermaye biçimi olarak öne çıkmaktadır. Bu süreç, politik iktidarın söylemsel müdahaleleriyle pekişmekte ve bireylerin sınıfsal kimliklerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Berkun Oya'nın eserleri, bu dinamiklerin dramatik temsillerini sunarak, toplumsal yapıların karmaşıklığını ve bireylerin bu yapılardaki yerini anlamaya yönelik kıymetli bir bakış açısı sağlamaktadır.

Türkiye'de sınıfsal hareketliliğin yerel politik ve küresel gelişmeler ışığında kısır bir yapıya evrildiği gözlemlenmektedir. Toplumsal sınıfların daraltılan yapısı hem toplumsal hem de sınıfsal eşitsizlikleri artırmıştır, aynı zamanda kutuplaşmanın da buna hizmet ettiği görülmektedir. Politik iktidarın sermaye üzerindeki etkisi ve gücü sermayenin de siyasallaşmasının önünü açmıştır ve hatta zorunlu kılmıştır. Belki de sorulması gereken, siyasi aktörler ile elitlerin birbirlerini var ettikleri ve hakimiyet kurdukları gerçeği karşısında her geçen gün ekonomik ve kültürel olarak güvencelerini yitiren ve yaşamsal kaygıları artan, dikey bir hareketlilikle aşağı doğru konumlanan bir sınıf olarak "yönetilenlerin" olduğu bir toplumsal yapıya dönüşeceğine işaret edip etmediğidir. Şüphesiz halen bir hiyerarşi bulunmaktadır ve toplumda siyasi aktörler ve elitler dışında güçlü konumları bulunan toplumsal aktörler mevcuttur fakat eşitsizliğin, kişilerin sahip oldukları kültürel sermayeye, politik etkiye ve tüketim alışkanlıklarına göre ölçülmekte olduğu bir gerçektir. Sosyal hiyerarşi içindeki bireylerin konumunu belirleyen, üretim sürecindeki sınıfsal konumları olmaktan çok bir tüketici olarak statüleri, tüketim tarzları özelindeki sınıfsal konumlanmalarıdır. Üstelik bireyler hakim sınıfların söylemleri ve kontrollerindeki normatif sistemler tarafından koşullanmaktadırlar. Bu bağlamda toplumsal sınıfların oluşumu sürecinde kültürel ve toplumsal sermaye biçimlerinin etkisini yeniden düşünmemiz, sınıfı meslek gruplarına ilişkin olarak ekonomik bir kategoride görmekten uzaklaşmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akkaya, Y. (2010). *Cumhuriyetin Hamalları: İşçiler.* İstanbul: Yordam Kitap.

Adorno, T. W. (2014). *Kültür Endüstrisi – Kültür Yönetimi*, Çev. M. Tüzel, İstanbul: İletişim Yayınları.

Anderson, P. (1988). *Gramsci: Hegemonya, Doğu/Batı Sorunu ve Strateji.* Çev. T. Günersel, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Atılgan, G. (2012). *Türkiye'de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010, 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Der: F. Alpkaya ve B. Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi, s.323-363.

Aycan E. ve Çalışkan S. (2021). Bir Başkadır Dizisinin Kadın Aktivistleri Üzerine Bir Çalışma, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 7 (1), s. 252-258.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2009). *Türkiye'de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009*, İstanbul: Yordam Kitap.

Basmacı, P. (2018). Yeni İletişim Teknolojilerinin Bireyin Serbest Zaman Kullanımına Etkisi ve Kuramsal Açıdan Değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8 (2), s. 110-126.

Başkan, F. (2010). *Religious versus Secular Groups in The Age of Globalisation in Turkey*, Politics, Religion and Ideology Vol.11, No:2, s.167-183.

Bauman, Z. (1992). *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.

BBC. (2019, 13 7). *Facebook'a Cambridge Analytica skandalı nedeniyle 5 milyar dolar ceza kesilecek.* 15.05.2024 https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48974921 adresinden alındı.

Beneton, P. (1991). *Toplumsal Sınıflar.* Çev. H. Dilli, İstanbul: İletişim Yayınları, s.11

Berard, T. J. (1999). Dada Between Nietzsche's Birth of Tragedy and Bourdieu's Distinction: "Existenz" and Conflict in Culturel Analysis. *Theory, Culture and Society*, Vol. 16 (1), s.141-165.

Berberoğlu, B. (1994). *Class Structure and Social Transformation*, USA: Greenwood Puslihing Group, Inc.

Berger, J. (1999). *Görme Biçimleri.* Çev. Y. Salman, İstanbul: Metis Yayınları.

Blau, P.M. ve Duncan, O.R. (1967). *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.

Boratav, K. (2006). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Boratav, K. (2012). *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler.* Ed: G. Atılgan ve E. A. Aytekin, İstanbul: Yordam Kitap.

Boschma, R. A. (2005). *Social Capital and Regional Development: An Empirical Analysis of the Third İtaly*. Learning from Clusters, A Critical Assessment from An Economic-Geographical Perspective. Ed. R. A. Boschma, R. C. Kloosterman, Dordrecht: Springer Link, s. 139-168.

Bottomore, T.B. (2000). *Toplumbilim.* Çev. Ü. Oskay, İstanbul: Der Yayınevi.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. Ed. J. G. Richardson, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, New York: Greenwood Press, s.241-258.

Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler*. Çev. H. Tufan, İstanbul: Kesit Yayınları.

Bourdieu, P. vd. (1999). *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge and Oxford, Polity Press in association with Blackwell.

Bourdieu, P. (2013). *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*. Çev. L. Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları

Bourdieu, P. (2014). *Simgesel Sermaye ve Toplumsal Sınıflar*. Çev. N. Ökten, Cogito: Pierre Bourdieu, sayı 76, s.192-203.

Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Çev. D. Fırat ve G. Berkkurt, Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*. Çev. P. B. Yalım, İstanbul: Metis Yayınları.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar*. Çev. N. Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları.

Boyce, C. ve Neale, P. (2006). *Conducting In-depth Interviews: A guide for designing and conducting in-depth interviews for evaluation input (Vol. 2).* Watertown, MA: Pathfinder international.

Buğra, A. (2003). *Devlet ve İşadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Büte, E. B. (2022). *Cici: Hafızanın Hatırladıkları.* Altyazı [E-makale]. 15.10.2024 tarihinde https://altyazi.net/yazilar/elestiriler/cici/ adresinden alındı.

Calhoun, C. (2014). *Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları*, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, Der. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ümit Tatlıcan, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Canpolat, N. (2003). *"Michel Foucault" Kadife Karanlık İçerisinde*, İstanbul: Su Yayınları.

Castells, M. (1989). *The Informational City*. Oxford: Basil Blackwell.

Clement, W. ve Myles, J. (1997). *Relations of Ruling: Class and Gender in Post-Industrial Societies*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Collin, P. H. (2004). *Dictionary of Politics and Government*, London: Bloomsbury.

Coleman, J. (1988). *Social Capital in the Creation of Human Capital*. American Journal of Sociology, 95-120.

Coser, L.A. ve Rosenberg B. (1969). *Sociological Theory: A Book of Readings*, London: Collier-Macmillan.

Crocker J., Major, B. ve Steele, C. (1998). *Social Stigma.* Ed. D.T. Gilbert ve S.T. Fiske, The Handbook of Social Psychology, MA: McGraw-Hill, s. 504-553.

Crossley, N. (2010). *Social Class*. Pierre Bourdieu Key Concepts, Ed. M. Grenfell, Durham, UK: Acumen Publishing, s.87-99.

Cuff, E. C., Sharrock W. W. ve Francis D. W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*. Çev. Ü. Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları.

Çağlayan, S. (2008). *Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki.* Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, Der: N. Oktik, İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, s. 301-326.

Çil, H. (2019). *Kültürün Anti-politik Siyaseti: Türkiye'de Kültürel İktidar Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme,* 5. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu, Mardin.

Çolak, Y. (2017). *Türkiye'de Kültürel İktidarın Kuruluşu*, Ankara: Liberte Yayınları.

Dahrendorf, R. (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Standford University Press.

Deleuze, G. (2013). *Foucault*. Çev. B. Yalım ve E. Koyuncu, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Demirer, T. ve Özbudun, S. (1999). *Yabancılaşma*. Ankara: Öteki Yayınevi.

Diderot, D. (1994). *Paradoxe sur le Comedien.* Ed. Robert Abirached, Folio Classique Emissions.

DİSK-AR. (2023). *Asgari Ücret Araştırması 2024*. [Araştırma Raporu] 15.09.2024 tarihnde https://arastirma.disk.org.tr/?p=10615 adresinden alındı.

Doğan, M.S. (2011). *Sosyalleşme, Sosyal Değişme ve Siyasal Sosyalleşme*. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları, (32), s.21-40.

Dreyfus, H. L. ve Rabinow, P. (1983). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics: Second Edition With an Afterword by and an Interview with Michel Foucault.* Chicago: The University of Chicago Press.

Durand, J.P. (2010). *Marx'ın Sosyolojisi.* İstanbul: Birikim Yayınları

Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.

Edgell, S. (1998). *Sınıf*. Çev. D. Özyiğit, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Erkilet, A. (2013). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları*. Ankara: Hece Yayınları.

Ertit, V. (2015). *Endişeli Muhafazakarlar Çağı*. Ankara: Orient Yayınları.

Etil, H. ve Demir, M. (2014). *Pierre Bourdieu'nün Bilim Sosyolojisine Katkısı: "Alan Teorisi", "Habitus" Cini ve "Refleksivite Talebi"*. Ed. G. Çeğin, E. Göker ve N. Ökten, Cogito: Pierre Bourdieu, Sayı 76, s.312-349.

Featherstone, M. (1991). *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.

Fichter, J. H. (2016). *Sosyoloji Nedir?*. Çev. N. Çelebi, 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Çev. S. İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s.176.

Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. Çev. M. A. Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi

Foucault, M. (2011). *Bilginin Arkeolojisi*. Çev. V. Urhan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar*. Çev. O. Akınhay ve I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2015). *Hapishanenin Doğuşu.* Çev. M. A. Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (2017). *Kelimeler ve Şeyler*. Çev. M. A. Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2020). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. H. U. Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2021). *Kliniğin Doğuşu*. Çev. İ. Uysal, İstanbul: Dergah Yayınları.

Geyer, F. (2004) *Sociology of Alienation, International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Ed. Neil J. Smelser ve Paul B. Baltes, Oxford: Elsevier Science Ltd.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. Haz.: C. Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goldhorpe, J. H. ve Hope, K. (1974). *The Social Grading in Occupations: A New Approach and Scale*. Oxford: Clarendon Press.

Gorz, A. (1989). *Critique of Economic Reason*. London: Verso.

Grabb, E. G. (2002). *Theories of Social Inequality.* 4th Edition, Toronto, Canada: Harcourt Canada.

Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri – Seçmeler*. Çev. K. Somer, İstanbul: Onur Yayınları.

Günaydın, C. K. ve Elmacı, T. (2022). *Türk Sinemasında Kara Mizahın Sinemasal Serüveni: Azizler ve Seni Buldum Ya Filmlerinde Dijital Çağın Psikopatolojisi*, İmgelem Yayınları, 6 (11), s. 551-582.

Harris, J. ve Renzi, P. D. (2010). *Sosyal Sermaye Kavramı: 'Kayıp Halka' mı Yoksa Analitik Olarak mı Kayıp?, Sosyal Sermaye – Kuram, Uygulama, Eleştiri*. Derleyenler M. M. Şahin ve A. Z. Ünal, İstanbul: Değişim Yayınları.

İnsel, A. (1996). *Düzen ve Kalkınma Sürecinde Türkiye: Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İstatistik Umum Müdürlüğü. (1927, 28 10). *Umumi Nüfus Tahriri*. 20.09.2024 tarihinde https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015452.pdf adresinden alındı.

Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. Çev. Ö. Elitez, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kahraman, H. B. (2007). *Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.3, Ed. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, s.125-140.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keyder, Ç. (2013). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kiraz Demir, S. (2022). *Yalnızlığın Diyalektiğinin Sinema Üzerinden İncelenmesi: Yalnız Aziz-ler.* SineFilozofi Dergisi, 7 (14), s. 370-383.

Kolat, M., Taylan, Y. ve Taylan, D. (Yapımcılar), Taylan, Y. ve Taylan, D. (Yönetmenler). (2021). *Azizler* [Film]. Türkiye: İmaj International Prodüksiyon.

Kongar, E. (2000). *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Korkmaz, S. E. (2019). *Berkun Oya'nın Güzel Şeyler Bizim Tarafta ve Şangın Duası İsimli Tiyatro Oyunlarının Göstergebilimsel Analizi*. (Yayın no:575754). [Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp

Liman, A. S. (2021). Mihail Şolohov'un "Ve Durgun Akardı Don" Romanında Sinematografik İmgelem, *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 7(14), s.155 - 165.

Lukacs, G. (1998). *Tarih ve Sınıf Bilinci.* Çev. Y. Öner, İstanbul: Belge Yayınları.

Marcuse, H. (2016). *Tek Boyutlu İnsan, İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*. Çev. A. Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü.* Çev. O. Akınay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marshall, T. H. ve Bottomore, T. B. (2000). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*. Çev. A. Kaya, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (1976). *Seçme Yapıtlar I*. Çev. M. Ardos vd., Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1999). *Gotha Programı'nın Eleştirisi.* Çev. İ. Yarkın ve M. A. İnci, İstanbul: İnter Yayınevi.

Marx, K. (2006). *Kapital, Ekonomi Politiğin Eleştirisi, Üçüncü Cilt: Bir Bütün Olarak Kapitalist Üretim Süreci.* Çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2021). *1844 El Yazmaları.* Çev. M. Belge, İstanbul: İletişim Yayınları.

Meder, M. ve Çeğin, G. (2011). Bourdieu'yü Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkanı Üzerine. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (1), s. 233-256.

Meneguzzi, T. (Yapımcı), Oya, B. (Yönetmen). (2007). *İyi Seneler Londra* [Film]. İngiltere, Türkiye: ZZ Production, İFR, Krek Film.

Moore, R. (2010). *Capital,Pierre Bourdieu Key Concepts*. Ed. M. Grenfell, Durham, UK: Acumen Publishing.

Morris, A. (2015). *A Practical Introduction to In-depth Interviewing*. Londra: Sage Publications.

Morris, M., Bernhardt, A. D. ve Handcock, M. S. (1994). *Economic Inequality: New Methods for New Trends.* American Sociological Review, vol.59 (2), s. 205-219.

Musto, M. (2010). *Revisiting Marx's Concept of Alienation*. Socialism and Democracy, 24(3), s.79-101.

Oruç, K. (2006). *Sinema Ve Tiyatro Oyunculuğu.* İstanbul: İstanbul Mitos Boyut Kültür Yayınları.

Osmanoğlu, Ö. (2016), Hegel'den Marcuse'ye Yabancılaşma Olgusu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (3), s.65-92.

Oya, B. ve Farkhonde, A. (Yapımcılar), Oya, B. (Yönetmen). (2022). *Cici* [Film]. Türkiye: Krek Film.

Oya, B., Farkhonde, A. ve Göçen, N. C. (Yapımcılar), Oya, B. (Yönetmen). (2020). *Bir Başkadır* [Film]. Türkiye: Krek Film.

Özatalay, C. (2015). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısının Temsili Meselesi Bağlamında Sınıflar ve Sınıflandırma Savaşları.* Modus Operandi, (2), s.95-130.

Özdemir, Ş. (2021). Sosyal Medya Çağında Kuşakların Medya Kullanım Alışkanlıklarının İncelenmesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi* (20), s.281-308.

Payne, G. (2000). *Social Divisions*, London: Palgrave Macmillan.

Poloma, M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev. H. Erbaş, Ankara: Gündoğan Yayıncılık.

Punch, K. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Çev. D. Bayrak, H. B. Aslan ve Z. Akyüz, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Ritzer, G. (2008). *Modern Sosyoloji Kuramları*. Çev. H. Hülür, Ankara: De Ki Yayınları.

Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme.* Ankara: İmge Kitabevi.

Sayers, S. (2011). *Marx and Alienation Essays on Hegelian Themes*. London: Palgrave Macmillan.

Scase, R. (1992). *Class*. Buckingham: Open University Press.

Seeman, M. (1959). On the Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24(6), s.783-791.

Sezik, M. (2013). *Muhafazakar Siyaset İdeolojisi ve Türkiye'de Muhafazakarlık*. II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-II, s.311-323.

Simmel, G. (1950). *The Metropolis and Mental Life.* Çev. K. Wolff, The Sociology of Georg Simmel, New York: Free Press.

Simmel, G. (2004). *The Philosophy of Money*. Ed. T. Bottomore ve D. Frisby, Londra: Routledge Press.

Sklair, L. (1991). *Sociology of the Global System.*London: Harvester Wheatsheaf.

Smart, B. (1983). *Foucault, Marxism and Critique*. London: Routledge.

Swartz, D. (1997). *Culture and Power Sociology of Pierre Bourdieu,* University of Chicago.

Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi.* Çev. O. Akınhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2014). *Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği*. Der. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, İstanbul: İletişim Yayınları, s.303-366.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. A. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epilon.

Timur, T. (2006). *Marksizm, İnsan Ve Toplum: Balibar, Seve, Althusser, Bourdieu.* İstanbul: Yordam Kitap.

Tolan, B. (1980). *Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Tolman, C., (1981), Karl Marx, alienation, and the mastery of nature. *Environmental Ethics*, 3(1), s.63-74.

Turner, B. S. (2010). Ralf Dahrendorf on Citizenship and Life Chances. *Citizenship Studies*, 14(2), s.237-244.

Ünal, A. Z. (2011). *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik*. Ankara: Birleşik Yayınevi.

Veryansın Tv. (2024, 12 5). *Özgür Özel: Arapça tabelalara karışmayın, Arapça Kur'an dilidir*. 05.12.2024 tarihinde https://www.veryansintv.com/ozgur-ozel-arapca-tabelalara-karismayin-arapca-kuran-dilidir/ adresinden alındı

Wacquant, L. (2016). *Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi.* Çev: Ü. Tatlıcan, G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Der: Ü. Tatlıcan, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, İstanbul: İletişim Yayınları, s.53-75.

Wallace, R. ve Wolf, A. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. L. Elburuz ve M. R. Ayas, İzmir: Punto Yayıncılık.

Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Z. Gürata, Ankara: Ayraç Yayınları.

Weber, M. (1996). *Sosyoloji Yazıları*. Çev. T. Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.

Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum. (Cilt I-II).* Çev: L. Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları.

Williams, R. (1988). *Keywords*. London: Fontana Paperbacks.

Wright, E. O. (2016, 5 7). *Two Approaches to Inequality and Their Normative Implications.* [e-Makale]. 12.11.2024 tarihinde https://items.ssrc.org/what-is-inequality/two-approaches-to-inequality-and-their-normative-implications/ adresinden alındı.

Wright, E. O. (2016). *Sınıflar*. Çev. S. Toral, İstanbul: NotaBene Yayınları.

Wright, E. O. (2017). *Sınıflar Üzerine Tartışmalar*. Çev. E. Karaca, İstanbul: NotaBene Yayınları.

Yıldırım, Y. (2008). Osmanlı Modernleşmesinde Cemaat-Toplum Yapılaşması: Yeni Osmanlı Düşüncesi Örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: X, Sayı 3, s.1-22

Yılmaz, H. (2010). *Türkiye'de Orta Sınıfı Tanımlamak: Ekonomik Düzeyler, Siyasal Tutumlar, Hayat Tarzları, Dinsel-Ahlaki Yönelimler,* Boğaziçi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri ve Açık Toplum Enstitüsü Projesi.

EKLER

Ek-1- Derinlemesine Görüşme Formu

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ,
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

BERKUN OYA FİLMOGRAFİSİNDE TOPLUMSAL SINIF KAVRAMININ SOSYAL DEĞİŞİM PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ÇERÇEVESİ

DG Kodu:

Tanıtım: Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında, toplumumuzdaki dönüşen sınıfsal yapıyı araştırmak üzere Berkun Oya'nın sinema filmleri ve dizi filmlerinden yola çıkarak bir tez çalışması hazırlamaktayım. Bu kapsamda görüşlerinizi almak, sizinle konuşmak istiyorum. Görüşmenin yaklaşık 1 (bir) saat sürmesi öngörülmektedir. Katılımınız için çok teşekkür ediyorum.

Görüşmenin yapıldığı yer:

Görüşmenin tarihi:

Görüşmenin saati ve süresi:

Görüşmenin kaydedilmesini uygun buluyor mu? 1. Uygun 2. Uygun değil.

Tanışma/Kişisel özellikler

Cinsiyeti:

Yaşı:

Eğitimi:

Mesleği:

- **Ne iş yaptığı:**
- **Varsa, idari görevi:**
- **İş durumu (çalışıp çalışmadığı):**

Medeni durumu:

Yaşadığı yer:

- **Uzun süre yaşadığı yerleşim birimi:**

Kendisini tanımladığı sosyo-ekonomik konum:

Kendisini modern/muhafazakar, seküler/dindar olarak tanımlayıp tanımlamadığı:

Görüşme akışı:

1. *Bir Başkadır, Azizler, İyi Seneler Londra* ve *Cici* gibi filmlerin senarist ve yönetmeni Berkun Oya'nın işlerini izlediniz mi?

2. Sizce Berkun Oya'nın işlerinde ön plana çıkan unsurlar nelerdir?

3. Sizce Berkun Oya'nın dizilerindeki ya da filmlerindeki karakterler gerçekçi mi? Neden açıklar mısınız?

4. Toplumda bu karakterlerin karşılığı var mıdır? Nasıl, açıklar mısınız?

5. Sizce sosyal medya insanların birbirlerine yabancılaşmalarına sebep oluyor mu? Biraz açar mısınız? (*Azizler*)

6. Sizce sosyal medya insanların nasıl görünmesi gerektiği ile ilgili insanlar üzerinde bir baskı yaratıyor mu? Evetse, insanların sosyal medyada kendini yansıttığı hallerinin ötekileştirmeye hizmet ettiğini düşünüyor musunuz ve bu sizce sınıfsal mıdır? Anlatır mısınız? (*Azizler*)

7. Sosyal medya bir iletişim devrimi sayılmışken, insanların bu teknolojiyi kullanmasıyla birlikte ters orantılı olarak yalnızlaştığını düşünüyor musunuz? Biraz açar mısınız? (*Azizler*)

8. Son dönem dizi filmlerinde hep ayrışmış bireylerin, karakterlerin oluşturdukları topluluklar ve bu toplulukların birbirleriyle ilişkileri gösteriliyor. Muhafazakarlar ve modernler gibi, ya da dindar ve seküler… Buna katılır mısınız? Katılıyorsanız çevrenizde buna örnek teşkil edebilecek bir olay/durum yaşanmış mıydı? Sizce insanlar günlük yaşamda da kendilerini böyle konumlandırıp tanıtıyorlar mı? Anlatır mısınız? (*Bir Başkadır*)

9. Toplumumuzda kendilerini laik ve dindar olarak tanımlayanlar, kendisi gibi olmayan bir diğerine sizce genel olarak nasıl yaklaşmaktadır? Gündelik yaşamda bu iki kesim arasında ayrışma görüyor musunuz? (*Bir Başkadır*)

10. Peki bu bahsini ettiğimiz farklı topluluk aidiyetleri bulunanlar arasında çatışma yaşanıyor mu? Bu illa ki laik – dindar gruplar olmak zorunda değil, kentli ve taşralı vs olarak da düşünülebilir. (*Bir Başkadır*)

11. Cevap evet ise, bu çatışmanın kaynağı sizce nedir ya da daha açık sormak gerekirse çatışmayı yaratan sebepler sizce nelerdir? (*Bir Başkadır*)

12. Sizce kendilerini toplumumuzda bulunan belirli toplumsal grupların içinde tanımlayan insanlar arasında bir iletişim sorunu bulunuyor mu? Birbirlerini anladıklarını ya da anlamak istediklerini düşünüyor musunuz? Anlamadıklarını düşünüyorsanız sizce bunun sebebi nedir? (*Bir Başkadır*)

13. Günümüzde siyasetin toplumsal yaşamda dönüştürücü gücü olduğunu düşünüyor musunuz? Biraz açar mısınız?

14. En küçük toplumsal yapı olan ailenin bireyleri arasında yaşanan ötekileştirme sizce toplumsal bir ayrışmanın da göstergesi olabilir mi? (Bunu şöyle açayım; *Cici* filminde çocukluğundan itibaren babası tarafından hor görülen, dışlanan ve ötelenen Kadir'i anımsayalım. Keza anne Havva, çocuklarının nasıl yetiştirileceği ile ilgili olarak kocasına sessiz bir savaş açmış görüntüsü veriyordu, çünkü kızlarının okuyup hemşire olmasını çok istiyordu.) Film ve dizilerdeki karakterleri de düşünürsek içinde yaşadığımız toplumun ayrıştığı kodları en küçük toplumsal yapı olan ailenin içinde de görmemiz mümkün oluyor mu sizce, yoksa herhangi bir paralellik yok mudur? Anlatır mısınız? (*Cici*)

15. Sizce göçmen olmanın zorlukları var mıdır? Doğduğunuz ülkeden farklı bir ülkede yaşamanın getirdiği zorluklar nelerdir? (*İyi Seneler Londra*)

16. Göçmenlerin genellikle kültürel olarak göçmüş oldukları ülkenin değerlerini reddettiğini ve kendi kültürünü muhafaza etmeye çalıştığını düşünüyor musunuz? Göç edilen ülkenin kültürüne karşı kabulün ya da reddin sınıfsal olduğunu düşünüyor musunuz? (*İyi Seneler Londra*)

17. Kendilerini bir sınıfa ait konumlayan bireylerin göçmenlik deneyimleri ve göçtükleri ülkedeki pratikleri sizce değişkenlik göstermekte midir? (*İyi Seneler Londra*)

Bunların dışında konuyla ilgili olarak benimle paylaşmak istediğiniz şeyler var mıdır?

……

……

Teşekkür ve ayrılma.

Ek-2- Derinlemesine Görüşme Formu 2

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ,
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

BERKUN OYA FİLMOGRAFİSİNDE TOPLUMSAL SINIF KAVRAMININ SOSYAL DEĞİŞİM PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ÇERÇEVESİ

DG Kodu:

Tanıtım: Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında, toplumumuzdaki sınıfsal yapıyı araştırmak üzere Berkun Oya'nın sinema filmleri ve dizi filmlerinden yola çıkarak bir tez çalışması hazırlamaktayım. Bu kapsamda görüşlerinizi almak, sizinle konuşmak istiyorum. Görüşmenin yaklaşık 1 (bir) saat sürmesi öngörülmektedir. Katılımınız için çok teşekkür ediyorum, şeref duydum.

Görüşmenin yapıldığı yer:

Görüşmenin tarihi:

Görüşmenin saati ve süresi:

Görüşmenin kaydedilmesini uygun buluyor mu? 1. Uygun 2. Uygun değil.

Tanışma/Kişisel özellikler

Yaşı:

Eğitimi:

Mesleği:

Medeni durumu:

Görüşme akışı:

1. Türkiye'nin toplumsal sınıf yapısını nasıl değerlendirirsiniz?

   - Sorunun hatları çok geniş olduğundan tez çalışmasının savı özet geçilmiştir.

2. Sizce dünyanın paradigmasının ve ekonomi politiğinin değişim yaşadığı günümüzde Türkiye'de toplumsal sınıf eşitsizliği arttı mı? Arttıysa neden arttı? Ülkemizde ve küresel anlamda sosyal dönüşüm süreci bunda etkili olmuş mudur?

3. İçinde bulunduğumuz toplumda kutuplaşmanın arttığını düşünüyor musunuz?

4. Siyasetin toplumsal yaşamda dönüştürücü bir gücü olduğunu düşünüyor musunuz?

5. Karakterlerinizi oluştururken ya da hikaye çatınızı kurarken sosyal bilimcilerden destek alıyor musunuz?

6. *İyi Seneler Londra* filminize atıfla, bu çalışmada farklı sınıfsal konumdaki bireylerin göçmenlik deneyimlerini izledik. Bu filmi yapmaktaki motivasyonunuz neydi?

7. *Azizler* filminize atıfla, bu çalışmada modern insanın varoluşsal bir krizine dönüşen yalnızlık olgusuna farklı bir üslupla değindiniz. Günümüzde yeni bir üretim aracı olarak sosyal medya da filmin ana unsurlarından biriydi. Bu filmi yapmaktaki motivasyonunuz neydi?

8. *Bir Başkadır* dizi film çalışmanıza atıfla, dizinin Türkiye'nin bir portresi olduğu konusunda bir fikir birliği var. Bu dizi filmi yapmaktaki motivasyonunuz neydi?

9. *Cici* filminize atıfla, böyle bir kaygınız olmadığını bilmekle birlikte toplumumuzun dönüşümünü arka plana yerleştirdiğiniz bir aile hikayesiydi *Cici*. Benim için çalışma toplumsal bir hafıza da taşıyordu. Bu filmi yapmaktaki motivasyonunuz neydi?

Bunların dışında konuyla ilgili olarak benimle paylaşmak istediğiniz şeyler var mıdır?

……

……

Teşekkür ve ayrılma.

ÖZ GEÇMİŞ

Özge ERKAL

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Yüksek Lisans	2025	Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
Lisans	2018	Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV Bölümü